CUMANII
ŞI
EPISCOPIA LOR

DE

Dr. IOAN FERENŢ
PAROH

B L A J,

TIPOGRAFIA SEMINARULUI TEOLOGIC GR.-CATOLIC

Prefață

Amintim aci, că lucrarea de față e partea a doua dintr'un studiu mai întins despre **Inceputurile catolicismului în Moldova,** care e împărțit în epoca teutonă și epoca cumană. Epoca teutonă, sau catolicismul în Moldova, sub ocrotirea cavalerilor teutoni din Țara Bârsei, a apărut numai în *„Cultura Creștină“* [1]), în anul 1920; epoca cumană e lucrarea de față, dată în vileag mai întâiu în aceeaș revistă, în anii 1922—1925, și acum în această ediție separată. Au mai urmat două articole, cari, cum văd, lipsesc în cartea aceasta, anume: „Iarăș franciscanii la Milcov“ [2]) și „Românii în eparhia Cumanilor“ [3]). Intrerupându-se, apoi, apariția revistei din Blaj, s'a întrerupt și continuarea studiului despre *Cumanii și Episcopia lor.* Aceasta e explicația sfârșitului *brusc* al cărții de față, care nu e terminată. Nu ne-a mai fost cu putință nici îndreptarea greșelilor de tipar la cuvintele grecești și aiurea.

Ținem să mulțumim, și pe această cale, acelor preoți din Ardeal cari, în frunte cu părintele Dr. Victor Macaveiu, au arătat atâta interes pentru scrisul nostru și ne-au silit la continuarea articolelor, când voiam să întrerupem publicarea lor în revistă.

Butea-Miclăușeni, 1 Sept. 1931.

Dr. Ioan Ferenț
paroh.

---

[1]) Anul IX (1920) pag. 136—154; 193 - 211; 238—246; 302— 309. Acest studiu e supus în lucrarea de față.

[2]) Cultura creștină, XIV (Blaj 1925) 173 175.

[3]) Tot acolo, pag. 211—213.

I. Creşterea şi desvoltarea puterii cumane (1050—1206).

1. Pacinaţii şi Uzii.

Pacinaţii, Uzii şi Cumanii erau fraţi de acelaş sânge şi graiu, deosebindu-se numai politiceşte, cum se deosebiau pe vremuri Moldovenii de Munteni sau Alemanii de Baiuvari. Cumanii, fiind astfel o ramură ieşită din trunchiu, trebuie, pentru o mai bună orientare, să-i aşezăm lângă fraţii lor, în cadrele timpului.

Inceputurile istorice ale Pacinaţilor stau în strânsă legătură cu soartea vechilor Unguri. Aceştia locuiau între fluviile Ural şi Volga, închişi la nord de râurile Cama şi Bielaia, iar la sud de apele Samarei. Leagănul acesta primitiv al Maghiarilor se numia *Ungaria Mare* sau Baskiria [1]); Bizantinii îl cunoşteau sub numele de *Lebedia*, dela cel dintâiu voevod ungur, Lebedias [2]), predecesorul lui Arpad; Arabii îi ziceau *Maggarije*, cum se poate vedea la Ibn-Dasta [3]), pe când în cronicele ungureşti se mai chiamă şi *Dentia* [4]).

Inmulţindu-se, peste măsura ţării lor, şi apăsaţi de popoarele împrejmuitoare, între cari sunt amintiţi mai ales Pacinaţii, o mare parte din locuitorii Ungariei Mari părăsesc stepele străbune şi, căutându-şi norocul în apus, ocupă ţinuturile cuprinse între Nipru şi Carpaţi, regiune ce poartă numele de *Atel Uzu*. [5]) Emigrarea aceasta a Ungurilor şi aşezarea lor între Nipru şi Carpaţi, Nestor o pune la anul 888. [6])

---

[1]) Dr. Nikolaus Pfeiffer, Die ungarische Dominikaneordensprovinz (Zürich 1913) 100²². Robert Roesler, Romänische Studien (Leipzig 1871) 157, după raportul misionarilor Iulian (1237), Ioan de Plano Carpini (1246) şi Vilhelm de Ruysbroek (1254).

[2]) Constantinus Porphyrogenitus, De administrando imperio, cap. 38, ed. Migne, Patrologia Graeca, ser. II, tom. 113 (Paris 1864) col. 317: *Λεβεδία, ἀπὸ τοῦ πρώτου βοεβόδου αὐτῶν.*

[3]) Reprodus în traducere germană de Roesler, op. cit., Anhang, pag. 862.

[4]) Géza Kuun, Codex Cumanicus (Budapesta 1880) LXXXI.

[5]) Const. Porphyrog., op cit., loc. cit.: *Ἄτελ-Οὔζου*, mai bine decât *Ἀτελκούζου*, Roesler, op. cit. pag. 154—5.

[6]) Nestor, Cronica rusească, cap. 19, trad. Louis Leger, Chronique dite de Nestor (1884) 18—9.

Pacinaţii, numiţi şi Pecenegi, „locuiau la început între fluviile Volga şi Iaic, în vecinătatea Chazarilor şi a Uzilor“[1]), având la nord Ungaria Mare. Intre 894 şi 899, „Chazarii în alianţă cu Uzii năvălesc asupra Pacinaţilor şi, învingându-i, îi alungă din locuinţele lor, pe cari le iau deacuma Uzii“[2]). O parte însă din Pecenegii învinşi rămâne pe loc, sub dominaţia Uzilor, de cari se deosebiau numai prin hainele scurte până la genunchiu şi mânecile tăiate.[3]) Marea majoritate care a pornit spre apus, trece întâia dată prin Rusia la 915[4]), unde încheie pace cu Igor, marele duce al Chievului, spre a se arunca apoi asupra Ungurilor din noua lor patrie, Atel-Uzu. Tot ce s'a petrecut aici nu e, decât o luptă uriaşă de fiare mânate de vârtejul instinctelor animale, în goana pentru existenţă. Ungurii sunt bătuţi şi aruncaţi pentru totdeauna dincolo de Carpaţi, în pustele Panoniei[5]), ultima lor patrie, pe când Pecenegii îşi poartă nomada lor putere dela Nipru până la Porţile de Fier şi din Carpaţi până în valurile Istrului, punând în primejdie popoarele vecine. Un istoriograf bizantin din acele vremuri, Kedrenos, prinde în câteva linii graniţele indicate mai sus ale Pecenegilor: „Pacinaţii ocupă şesurile de dincolo de Istru, dela fluviul Boristene (Niprul) până la Panonia, şi, fiind nomazi, îşi duc vieaţa veşnic sub corturi“[6]). Aici trăiau ei şi domniau independenţi, când, pe la 1050, se trezesc cu Uzii în spate.

---

[1]) Const. Porpyrog., op. cit., cap. 37, ed. cit., col 312. *Ατήλ* (*'Ατελ*) = Volga, *Γεήχ* = laic, Uralul; în loc de *Μαζάρους* trebuie pus *Χαζάρους*, căci îndată după aceea e vorba de Chazari.

[2]) Idem, ibidem, ed. cit., col. 313. Porfirogenitul determină aici şi timpul în care s'a petrecut faptul: 50 ani înainte de data la care îşi alcătuia cartea, după câteva linii însă pune 55 ani. Din cap. 29 (ed. cit., col. 265) vedem, că împăratul scriea acest capitol la 6457 = 949.

[3]) Idem, ibidem, ed. cit., col. 316.

[4]) Nestor, op. cit., cap. 26, ad ann. 6423 (= 915), trad. Leger, pag. 32: »Pecenegii veniră întâia oară în Rusia şi, încheind pace cu Igor, înaintară până la Dunăre«.

[5]) Const. Porphyrog., op. cit. 38, ed. cit., col. 320.

[6]) Kedrenos, Compendium Historiarum, ed. Migne, Patrologia Graeca, ser. II., tom. 122 (Paris 1889) col. 313. — Boristene e *Niprul*, nu Nistrul, cum crede A. D. Xenopol, Istoria Românilor[3] II (Bucureşti 1914) 248.

„*Uz*" în limbile turceşti înseamnă *liber*[1]. Poporul care purta acest nume era într'adevăr înzestrat cu o puternică nizuinţă spre libertate şi neatârnare deplină. *Uzii*, numiţi de Chinezi Kiuss sau Kuss, iar de Arabi Ghus, erau de neam turcesc şi locuiau la început în stepele, ce se întind dela fluviul Ural (Iaic) şi Marea Caspică până la munţii Altai.[2]) De aici, o parte însemnată porneşte spre apus şi bate pe Pacinaţii dintre Iaic şi Volga, între 894 şi 899, luându-le locul.[3]) O altă ramură însă rămâne pe loc între Iaic şi Altai, desfăşurându-şi istoria în aceste părţi, sub numele de *Og-Uzi*, nume ce se va schimba în veacul al 11-lea în acel de *Selgiuci*, dela un mare prinţ al lor, Selgiuc, înfiinţătorul dinastiei Selgiucizilor. Sub conducerea acestei dinastii, Oguzii ajung la culmea puterii, creând vasta împărăţie a Selgiucilor, care-şi întindea cuceririle până la ţărmurile Mediteranei şi ale Propontidei, ameninţând imperiul bizantin. Desfiinţându-se, la sfârşitul veacului al 12-lea, împărăţia Selgiucilor, şi ridicându-se pe ruinele ei imperiul chorazmian, Perşii dădură Oguzilor din acest imperiu numele de *Turcman*, spre a-i putea deosebi de ceilalţi Turci.[4])

Uzii dela Volga mai erau acolo la 949, când învăţatul împărat bizantin, Constantin Porfirogenitul (912—959), îşi alcătuia cartea, din care avem atâtea ştiri privitoare la vremile de atunci. Aici, între Volga şi Iaic, amintirea lor a rămas până astăzi în cele două râuri de stepă, cu numele *Uzun*, cari se varsă în lacul sărat Kamiş-Iaic.[5]) Incurând însă îşi mişcă şi ei corturile, duşi de dorul apusului. Dar o parte din ei rămâne şi acum pe loc lângă Volga, păstrându-şi acolo până astăzi neamul şi limba turcească, sub numele de Oez-beg sau *Uz-beg*[6]). Ceilalţi, trecând Volga, îşi mută puterea centrală în ţi-

---

[1]) Karl Friedrich Neumann, Die Völker des südlichen Russlands in ihrer geschichtlichen Entwickelung[2] (Leizig 1855) 129[32]. Carte premiată de Institutul Franţei.

[2]) C. D.'Ohsson, Histoire des Mongols, I, (Amsterdam 1852) 178.

[3]) Vezi nota 2 pe pag. 31.

[4]) C. D.'Ohsson, op. cit., pag. 178—9 şi 196.

[5]) K. F. Neumann, op. cit., pag. 129[33]. — Ţinutul locuit de Uzi între Volga şi Iaic e numit de Const. Porfirog (op. cit., cap. 37) Uzia, Οὔζια.

[6]) Idem, ibidem, pag. 131; Oez-bek sau Uz-bek = stăpân liber. — Dr. Alexander Giesswein, Die Hauptprobleme der Sprachwissenschaft (Freiburg i. Br. 1892) 69.

nuturile Niprului, pe care populația turcească îl numește până astăzi *Uzu*,[1]) nume păstrat și în cuvântul Atel-Uzu. De aici se întind spre Bug, pe malul căruia întimpinăm și astăzi orașul Otșakow, numit de Turci *Ossy-Kala*, adecă *Intăritura-Uzilor* sau pe scurt *Uzu*.[2]) Ocupând apoi Moldova, ei își lasă și aici numele în două râuri renumite în istoria noastră, *Uzul* și *Oit-Uzul* din vechiul ținut al Trotușului. Subjugând, în sfârșit, pe Pacinații înghemuiți în Dobrogea, Uzii își lasă și aici numele în *Uzo-Limna*, adecă *Mlaștinele-Uzilor*, la gurile Dunării.[3])

In legătură cu spiritul de libertate al Uzilor, izvoarele bizantine relevează nobleța lor de sânge, în comparație cu urgisiții Pecenegi, cari sunt totuș de acelaș neam cu dânșii. „Poporul Uzilor — scrie Skylitzes — e un element mai nobil între Pacinați", iar Glycas observă, că „ei sunt cei mai nobili dintre Pecenegi". Aceleași izvoare mai pun în relief și faptul, că Uzii erau mult mai număroși și puternici decât Pacinații,[4]) observație, care ne explică în parte și vertiginosul avânt al acestui popor de oameni liberi. Pe lângă numărul mai mare, avântul Uzilor mai era favorizat și de împrejurarea, că Pecenegii stăteau atunci sub comanda militară a lui Tirah, un om „leneș și iubitor de liniște", cum îl caracterisează Kedrenos.[5])

In asemenea împrejurări, Pecenegii, prigoniți dela Nipru până la Dunăre, sunt înfundați de către Uzi, pe la 1050, în acele locuri mlăștinoase dela gurile Istrului, pe cari Bizantinii

---

[1]) K. F. Neumann, op. cit., pag. 129 [32].

[2]) Idem, op. cit., pag. 129 [33].

[3]) Anna Comnena, Alexias VII, ed. Migne, Patrologia Graeca, ser. II., tom. 131 (Paris 1864), col. 561: *Ὀζολίμνη, Ουζολίμνη*, unde se explică și originea uzică a localității.

[4]) *Skylitzes*, Kedreni continuatio, ed. Migne, Patr. Gr., ser. II., tom. 122 (Paris 1889) col. 384: *Οὔζων ἔθνος (γένος δὲ καὶ οὗτοι Σκυθικὸν καὶ τῶν Πατζινάκων εὐγενέστερόν τε καὶ πολυπληθέστερον)*. — *Zonaras*. Annal lib. XVIII, n. 9, ed. Migne, tom. 135 (Paris 1887) col. 252: *Οὔζων ἔθνος (Σκύθαι καὶ τοῦτο ἐστὶ, τῶν Πατζινάκων καὶ κατὰ γένους ὑπεροχὴν καὶ κατὰ πλήθους ὑπερβολὴν παρὰ τοῖς Σκυθικοῖς προτιμώμενον ἔθνεσι)*. *Glycas*, Annal. IV, ed. Bonn 1836, pag. 605: *Ἔθνος Θὐζικόν (Σκύθαι δὲ οὗτοι καὶ τῶν Πατζινάκων οἱ εὐγενέστεροι)*.

[5]) Kedrenos, op. cit., ed. cit., col. 313.

se vor numì deacuma *Mlaştinile-Uzilor*, Uzo-Limna.[1]) Frământările viteazului Pacinat Keghenes, care mai pe urmă se va face creştin, nu pot schimba situaţia. Supremaţia Uzilor se pronunţă tot mai tare. E interesantă în această privinţă invazia din 1057 a Peceñegilor în împărăţia bizantină. Toţi observă, că întâiul prilej la această năvălire l-au dat Ungurii, prin incursia lor în imperiul lui Isaac Comnenul (1057—1059). Pacinaţii se folosesc de această ocazie, pentru „a ieşì din locurile mlăştinoase în cari stăteau ascunşi", cum notează Skylitzes, şi pentru a năvăli în imperiul bizantin. Dar de ce „stăteau ascunşi în acele mlaştini"? Pricina ne-o dă Anna Comnena, scriind că, la stânga Dunării, Pacinaţii erau apăsaţi de poporul *Geţilor;* spre a scăpa de această presiune, ei trec în imperiul bizantin. Cine sunt însă aceşti *Geţi* ai Annei? Geţii cari alcătuesc un popor puternic la nordul Dunării, Geţii cari asupresc pe Pacinaţi, vârîndu-i în bălţile Istrului, Geţii cari prin apăsarea lor silesc pe Pacinaţi să se retragă în imperiul bizantin, — aceşti Geţi, nu pot fi decât Uzii, amintiţi cu acest nume specific la 1065 de Skylitzes, Zonaras şi Glycas, ca un popor superior Pacinaţilor în număr şi putere, la stânga Dunării. Dacă Anna Comnena nu întrebuinţează numele lor specific, aceasta provine din patima scriitoarei, de a desemna popoarele cu numiri de reminiscenţă arhaică. Chiar şi aici, povestind unul şi acelaş eveniment, ca şi celelalte izvoare citate, ea pune „Sauromaţi sau Mizi", unde ceilalţi scriu „Pacinati"; ea întrebuinţează „Daci", unde Skylitzes, Zonaras şi Glycas pun „Unguri". Afară de aceasta, şi contextul istoric al evenimentelor din stânga Dunării în această epocă cere, ca prin „Geţii" Comnenei să înţelegem pe Uzi. Rămâne deci stabilit, că Uzii au silit pe Pacinaţi, să treacă în imperiul bizantin. Cât de slăbiţi au fost aceştia, în urma deselor înfrângeri suferite din partea Uzilor, reiese şi din faptul că, întâlnindu-se în Bulgaria cu oştirile împărăteşti, toate triburile pacinate se supun lui Isaac Comnenul (1057 — 1059), afară de

[1]) Anna Comnena, Alexias VII, ed. cit., 561 (nota 3 pe pag. precedentă) şi Kedrenos, op. cit., col. 313: *Τοῦ Τυρὰχ οὐχ ὅπως ἀντεπεξελθεῖν μὴ θαῤῥήσαντος, ἀλλά καὶ καταδύντος εἰς τὰ παρὰ τῷ Ἴστρῳ ἕλη καὶ τὰς λίμνας.* Aceasta s'a petrecut sub domnia lui Constantin X, Monomahul (1042—1054).

mândrul şi viteazul Selte, care-i sdrobit, în schimb, cu toată horda sa.[1])

Biruiţii rămân, în mare parte, pe malul drept al Dunării cu centrul politic în regiunea Silistrei, unde-i vom întâni încurând, sub prinţul Tatu. Prin curăţirea Munteniei de Pacinaţi, Uzii ajunseră la culmea puterii.

Dela această culme însă începe şi coborîşul. La 1065[2]), Uzii năvălesc în imperiul bizantin. Izvoarele bizantine relevează că ei au trecut Dunărea „cu tot neamul lor", „cu soţiile şi copiii lor" şi că numărul lor se ridică la 600,000, socotind numai pe bărbaţii luptători; ele vorbesc de năvălirea întregului popor al Uzilor (*Οὔζων ἔθνος Ουζικόν*). Trecerea Istrului a fost operată cu ajutorul „plutelor lungi, a luntrilor făcute din trunchiu scobit şi a burdufurilor umflate". „Armata bizantină şi bulgară, care păzià malul drept al Dunării, e nimicită; generalii sunt luaţi prizonieri; Mesia întreagă e inundată de Uzi, ca de o mare revărsată; valurile lor pătrund până în Grecia. Impăratul Constantin XI, Duca, nici nu îndrăzneşte să pornească împotriva lor, convins că o asemenea năvală nu se poate stavilì. Nu-i mai rămânea nici o nădejde, decât la Cel de sus, iar Cerul nu l-a părăsit. Intorsătura a fost atât de neaşteptată, încât Bizantinii au văzut în aceasta o intervenţie divină; Skylitzes vorbeşte de o adevărată minune atribuită rugăciunilor şi lacrimilor creştine.

Pe când Uzii înaintau cu atâta siguranţă spre Constantinopol, Bulgarii — şi, probabil, Valahii din Haemus — fac alianţă cu Pecenegii, cari voiau să se folosească de acest prilej, pentru a scutura lanţurile robiei uzice. Formând o puternică armată, aliaţii atacă pe Uzi dela spate, împingându-i spre sud şi tăindu-le retragerea. Iar jos, în văile Macedoniei şi câmpiile Traciei, puştiitorii dau de un duşman mult mai îngrozitor. Se iscă, anume, o ciumă înfiorătoare, care-i seceră fără milă; la aceasta se adaugă încurând o foamete, care împiedecă orice vitejie militară; în sfârşit, o iarnă grea desăvârşeşte mizeria şi dezastrul. Uzii sunt sdrobiţi.

[1]) Anna Comnena, Alexias III, ed. Migne, col. 296—8. — Skylitzes, op. cit., ed. Migne, col. 373. — Zonaras, Annal. lib. XVIII, 6, edi Migne, col. 245—8. — Glycas, Annal. IV, ed. Bonn (1836) pag. 602.

[2]) Anul e indicat lămurit: »anul al 6-lea de domnie al lui Constantin Duca« (1059—1067) şi »6573« = 1065.

Din cei rămaşi în vieaţă, o parte însemnată se predă împăratului Constantin Duca, care-i aşează în ţinuturile Macedoniei; o altă parte, care s'a putut strecura până la Dunăre, fuge, nu la Pacinaţii cari îi urmăriau, ci la Cumanii ce se apropiau de ţările noastre. Astfel dispare din istoria lumii mândrul popor de liberi, al Uzilor.[1]

2. Numele, neamul şi graiul Cumanilor.

Cumanii poartă, ca şi Uzii, un nume turcesc, derivat din *kom* sau *kum*, care înseamnă *nisip, pustie, stepă, şes*; astfel *Coman* sau *Cuman* nu e altceva, decât locuitor al stepei. Slavii, începând cu Nestor, îi desemnează prin cuvântul *Polovţi*, derivat din *polĕ* sau *polo*, care exprimă acelaş lucru, ca şi turcescul *kom* sau *kum*, aşa că *Polovţ* nu-i, decât o traducere a cuvântului turcesc *Coman* sau *Cuman*, traducere, de care-şi dă seama cronicarul rusesc Nestor, când scrie: „Cumanii, adecă *Polovţii, cari vin din stepe*“[2]. La fel îi caracterizau şi Nemţii, prin *Walwen, Falen, Falawa*, cari în vechea limbă germană înseamnă tot *locuitor al şesului.*[3]) In izvoarele bizantine, pe lângă numele specific *Κομάνοι*, întâlnim şi numele generic

[1]) Skylitzes, op. cit., ed. Migne, col. 384—5. — Zonaras, Annal. lib. XVIII 9, ed. Migne, col 252—3. — Glycas, Annal. IV, ed Bonn (1836) pag. 605. — *Max Büdinger*, Ein Buch ungarischer Geschischte 1058—1100 (Leipzig 1866) 26 şi *Robert Roesler*, Romänische Studien (Leipzig 1871) 330, vorbesc aici despre năvălirea şi dezastrul *Cumanilor*, trecând cu uşurinţă peste *Οὔζων ἔθνος*, pentru a-şi apăra teoria despre identitatea politică a Cumanilor cu Uzii. Vom arăta în alt context, cât de neistorică e această teorie. — Mai amintim, că Uzii aşezaţi de Constantin Duca în ţinuturile Macedoniei şi înrolaţi mai pe urmă în armata bizantină, tradară cu toţii pe împăratul Roman IV, Diogen, trecând la fraţii lor Selgiuci (Oguzi) şi contribuind astfel la dezastrul dela Mantzikiert (1071). Skylitzes, op. cit., ed. Migne, col. 425 şi Zonaras, Annal. lib. XVIII 13, ed. Migne, col. 269.

[2]) Nestor, Cronica rusească, cap. 79, trad. Louis Leger, Cronique dite de Nestor (Paris 1884) 195.

[3]) Raportul misionarului Vilhelm de Ruysbroek (Rubruquis) 1254, în Hurmuzaki—Densuşianu, Documente, I₁ (Bucureşti 1887) 268: »Comani, qui dicuntur Capchat (Kipceak); a Teutonis vero dicuntur *Valani*, et provincia *Valania*«. — Cronicele Livoniene, ad ann. 1221: »*Terra Valvorum*«, apud Kuun, Codex Cumanicus (Budapesta 1880) LXX. — Otto de Freysingen, pe la 1158: »*Falorum* campania«, în Muratori, Scriptores rerum Italicarum, tom. VI, pag. 665.

Σκύθαι (Sciţi), întrebuinţat pentru toate popoarele cari s'au perindat din răsărit prin stepele Rusiei de sud până în valea Dunării noastre. Mai semnalăm numele de *Cuni*, al cronicelor ungureşti, şi *Kipceak*, al izvoarelor orientale, pentru a trece cu vederea numirile arbitrare, pe cari le întrebuinţează unii scriitori vechi.[3])

Cumanii erau de acelaş neam şi graiu, ca şi Uzii şi Pacinaţii. Identitatea de sânge şi limbă între Uzi şi Pacinaţi e relevată de Skylitzes, Zonaras şi Glycas, când afirmă că „poporul Uzilor e un element mai nobil *între Pacinaţi*", sau că Uzii „sunt cei mai nobili *dintre Pacinaţi*.[4]) Pe de altă parte, Nestor arată, că Pacinaţii şi Cumanii sunt fraţi,[5]) pe când Anna Comnena constată, că aceste două popoare vorbesc aceeaş limbă.[6]) Rămâne deci între aceste neamuri numai *deosebirea politică*, constatată de documentele vremii.[7])

Pentru a clasifica popoarele după rasă, s'au desvoltat cu timpul două ştiinţe deosebite, dintre cari una se ocupă cu formele cuvintelor şi structura graiului, iar cealaltă cu structura trupului şi formele feţei: linguistica universală şi antropologia popoarelor. Amândouă aceste ştiinţe răstoarnă vechea teorie, care susţine că neamul cuman se reduce la rasa mongolă; ele stabilesc definitiv că, departe de a fi Mongoli, Cumanii sunt de rasă turaniană, şi anume o odraslă a tulpinei turceşti. Pentru a dovedi aceasta, nu e nevoie să ne pierdem

---

[3]) Pentru etimologia cuvântului turcesc, s av şi german: Karl Friedrich Neumann, Die Völker des südlichen Russlands[2] (Leipzig 1855) 132. — Weber, Kumanen, în Wetzer und Welte's Kirchenlexikon[2], VII (Freiburg i. Br. 1891) col. 1242.

[4]) V. mai sus, pag. 33 nota 4.

[5]) Nestor, Cronica rusească, cap. 79, ed. Leger 192.

[6]) Anna Comnena, Alexias VIII, ed. Migne, Patr. Gr., ser. II, tom. 131 (Paris 1864), col. 625, numeşte pe Pacinaţi *τοῖς Κομάνοις ὁμογλώττους*.

[7]) Nimeni n'a tăgăduit această deosebire între Cumani şi Pacinaţi; seduşi însă de identitatea etnică, şi necercetând documentele, unii au stabilit o *absolută* identitate între Cumani şi Uzi. In această greşeală au căzut, spre pildă, Max Büdinger, Ein Buch ungarischer Geschichte 1058—1100 (Leipzig 1866) 26[1]; Robert Roesler, Romänische Studien (Leipzig 1871) 338; Weber, Kumanen, în Wetzer und Welte's Kirchenlexikon[2], tom. VII, (Freiburg i. Br. 1891), col. 1242; Th. Aur. Aguletti, Istoria Românilor[18], (Bucureşti 1919) 43.

în speculaţii ingenioase şi combinaţii preistorice, cari l-au dus pe Ioan Barbovescu la contopirea Cumanilor cu Mongolii,[1]) ci trebuie să rămânem la fapte sigure, scoase din documente autentice, şi judecate după normele antropologiei şi ale linguisticei.

Aplicând această metodă, şi făcând o comparaţie între tipul mongol şi cel cuman, constatăm o deosebire esenţială chiar în acele trăsături, cari alcătuesc criteriul antropologic al unei rase. Intr'adevăr, după documentele din epoca apariţiei Mongolilor în ţările noastre, capul acestora e pătrat, faţa lată, ochii aşezaţi pieziş, iar sprâncenele se lungesc oblic dela păr până la nas, lăsând între ochi un spaţiu mai mare; nasul e scurt şi turtit, faţa slabă şi galbenă; statura e mică, iar picioarele mai scurte decât talia. E o structură lipsită de proporţie şi armonie, un tip urît şi respingător.[2])

Cu totul alta e croeala Cumanului. După izvoarele din aceeaş vreme, capul cuman nu e turtit în formă pătrată, ci e lungueţ, ba chiar puţin prea lung[3]); faţa lungureaţă şi ea, e brună, negricioasă, oacheşă[4]); statura, după cum reiese dintr'o

[1]) Ioan Barbovescu, Die Basch-Araba und die Anfänge des romänischen Staates, în Romänische Revue, An. VII, (Viena 1891) 42.

[2]) Thomas Archidiaconus Spalatensis, Historia Salonitanorum pontificum atque Spalatensium, cap. 38 (scris XXXIIX), ed. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum, — in fol., tom. III, (Viena 1748) 609: »Terrificum valde exhibent faciei aspectum; *breves habent tibias*, sed *vasta pectora; lata est facies* et *cutis* (= palidă, bătând în galben; vezi mai jos); imberbis gena et *naris adunca; breves oculi, spatio longiore disiuncti*«. — Ivo Narbonnensis către arhiepiscopul de Bordeaux, 1242, în Hurmuzaki—Densuşianu, Documente I 1, pag. 211: »Habent autem... *facies macras et pallidas,... nasos distortos et breves,... palpebras a crinibus usque ad nasum protensas,... aspectus obliquos et torvos,... tibias breviores;... quod in tibiis deficit, in superiori corpore compensatur*«. — Împăratul Frideric II către regele Angliei, 1241, după un martor ocular, în Hurmuzaki—Densuşianu, Documente I 1, pag. 204: Homines *parvae ac brevis staturae* sunt... *Vultus amplos, aspectus torvos...* habent". — Un episcop din Ungaria către episcopul din Paris, 1241, ibid., pag. 207: »*Crura habent brevia*, et *corpus* (= talia) *longum*«.

[3]) Anna Comnena, Alexias III, ed. cit., col. 268 Facies immodice longa.

[4]) Pertz, Scriptores rerum Germanicarum (Hannover 1840 până 1856), tom. IV, pag. 129: »Dicitur pro eo quod populus est *colore fusco*, velut Etiopes«.

predică în limba cumană a unui misionar, e lungă şi impunătoare.[1]) Aceasta ar ajunge, pentru a sgudui puţin siguranţa cu care A. D. Xenopol afirmă, că Pacinaţii şi Cumanii „sunt învederat Mongoli".[2])

Dar să mergem mai departe.

Structura armonioasă a trupului cuman, faţa frumoasă şi atrăgătoare, admirată de Europeni, au împins pe învăţatul Neumann, să afirme, că înainte de amestecul lor cu Mongolii (1240), Cumanii aveau forma regulată caucaziană.[3]) Intr'adevăr, cine nu cunoaşte frumuseţea femeilor cumane? Anna Comnena, fiica marelui împărat bizantin Alexie Comnenul (1081—1118), descriind frumuseţea mamei sale, o compară cu femeile cumane, observând numai că acestea au o faţă puţin prea lungă.[4]) Că acest mic inconvenient nu le făcea mai puţin atrăgătoare, reiese din nenumăratele căsătorii între principii europeni şi fetele cumane. Astfel Mihail Sviatopolc, marele duce al Chievului (1093—1 12) ţine în căsătorie pe fiica renumitului khan cuman *Tugor*[5]); Gheorghe, fiul lui Vladimir II, Monomahul (1113—1125), se căsătoreşte cu fiica prinţului cuman *Aiepa*, fiul lui *Asen*[6]); tot cumană e şi soţia lui Andreiu, un alt fiu al lui Vladimir Monomahul[7]); fiul prinţului Oleg îşi ia de soţie tot o fiică de Cuman[8]); Vladimir, fiul lui Igor al Novgorodului, luat prisonier de Cumani, se îndrăgosteşte în captivitate de fiica marelui khan *Conceag* şi se căsătoreşte cu dânsa[9]); Metislav, domnul Galiţiei, ţine în căsătorie pe fiica khanului *Cuten*, care joacă un rol atât de însemnat în istoria Cumanilor,[10]) Cumană eră şi soţia marelui domnitor româno-

---

[1]) Géza Kuun, Codex Cumanicus, pag. 141, în traducere latină: »*Alte cincti homines*, audite sermonem meum«.

[2]) A. D. Xenopol, Istoria Românilor[2], II (Bucureşti 1914) 249 cf 247.

[3]) Karl Friedrich Neumann, op. cit., pag, 133.

[4]) Vezi aici nota 3 pag. 38.

[5]) Nestor, Cronica rusească, cap. 77, ad an. 6602 (=1094). Leger 189.

[6]) Idem, ibid., cap. 87, ad an. 6615 (=1107), Leger 222,

[7]) M. Karamsin, Histoire de l'empire de Russie, traduite par. St. — Thomas, et Jauffret, II (Paris 1819) 197.

[8]) Nestor. op. cit., loc. cit.

[9]) Karamsin, op. cit., III (Paris 1819) 81.

[10]) D'Ohsson, Histoire des Mongols, I (Amsterdam 1852) 341.

bulgar Ioaniţiu (1197—1207), care s'a întors la credinţa catolică împreună cu clerul şi poporul său, primind diademă regală dela Pontificele Roman[1]); soţia lui Stefan IV al Ungariei (1270—1272), cunoscută în istorie sub numele de „frumoasa Elisabeta", era şi ea o fiică de Cuman[2]); iar Ladislau IV, fiul şi urmaşul lui Ştefan IV, se încurcase aşa de mult în frumuseţea fetelor cumane, încât numai o răscoală a magnaţilor şi intervenţia severă a Scaunului Apostolic l-au putut aduce înapoi la adevărata-i soţie.[3]) Dar nu numai principii şi domnitorii vecini se legau de fetele cumane, ci şi conţii francezi, cari, în trecerea lor spre Constantinopol, ajungeau în contact cu poporul cuman. Astfel, Guillaume, fiul lui Geoffroy de Méry, seniorul Baudouin de Haynaut şi renumitul Nariot de Toucy, înrudit cu Ludovic al Franţei, se căsătoresc, la 1239, cu fiice cumane, cari trec la religiunea catolică.[4]) Credem că şi dragostea cea mare a regelui Ştefan II al Ungariei (1114—1131) către Cumani stă în legătură cu structura plăcută şi faţa atrăgătoare.[5]) Semnalăm, în sfârşit, şi constatarea cronicarului contemporan Rogerius, că, îndată după întroducerea Cumanilor lui Cuten în Ungaria sub regele Béla IV (1235—1270), încep şi căsătoriile cumano-maghiare.[6])

---

[1]) Ephraemius Chronologus, Caesares, vers. 7825—8, ed. Migne, Patr. Gr., ser. II, tom. 143 (Paris 1891) 289.

[2]) Dr. Augustin Bunea, Incercare de istoria Românilor până la 1382. București 1912) 140.

[3]) Chronicon Budense, ed. Ioseph Podhradczky (Buda 1838) 208—9: »spreto thoro coniugali, filiabus adhesit Cumanorum, *Eduam*, *Cupchech* et *Mandulam* vocatas, et alias quam plures, in concubinas habebat, quarum amore cor eius merito depravatum est«. — Thurocz, Chronica Hungarorum, II cap. 79. ed. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum, — in fol., I (Viena 1746) 152. — K. I. von Hefele, Konziliengeschichte[2], VI (Freiburg i. Br. 1890) 198—9.

[4]) Chronicon Alberici, reprodus la B. P. Hașdeu, Etymologicum magnum Romaniae. IV (București 1898) LXXIX—LXXX.

[5]) Thurocz, Chronica Hungarorum, II cap. 63. ed. cit., pag. 141—1: »Rex autem Stephanus diligebat Cunos tunc temporis plus quam decebat... supra modum diligebat eos«.

[6]) Rogerius, Carmen miserabile, cap. 12, ed. Schwandtner Scriptores rerum Hungaricarum, — in fol., I (Viena 1746) 299: »*Kuthen* rex Cumanorum per regem (Bela IV) et quamplures alii per maiores et nobiles ... baptizati, ita quod iam cum Hungaris connubia contrahebant«.

E adevărat că frumuseţea cumană stătea în contrast izbitor cu lipsa lor de cultură. Departe încă de binefacerile sociale şi individuale ale creştinismului, Cumanii erau un popor barbar, încăpăţinat în obiceiurile sale păgâne, jefuitor şi nomad, trăind veşnic sub corturi. Dar nu-i mai puţin adevărat, că frumuseţea lor e un argument împotriva reducerii lor la Mongoli.

Limba vorbită de ei va arunca o nouă lumină asupra acestei chestiuni.

Graiul Cumanilor îl cunoaştem mai întâiu din numele proprii păstrate în documentele privitoare la istoria acestui popor şi subliniate de noi în tot decursul acestui studiu.[1]) — Un alt material linguistic sunt formularele rugăciunii Domnului (Tatăl nostru), pe care Cumanii catolici o învăţau în limba lor şi din care ni-s'au păstrat mai multe copii.[2]) Dar cel mai însemnat document al acestei limbi e, fără îndoială, renumitul manuscris din anul 1303, care se află în biblioteca sf. Marcu (Marciana) din Veneţia. Alcătuit de un misionar catolic şi destinat pentru preoţii din misiunea cumană, preţiosul manuscris cuprinde în 164 pagine o gramatică, după metoda practică de atunci, un glosar destul de vast al limbii cumane şi o crestomaţie interesantă, compusă din bucăţi dogmatice şi morale, trecând dela pericope evangelice, fragmente de predici şi strofe sacre, la un capitol special despre ghicitorile Cumanilor. Fără a cunoaşte originalul din Veneţia, Iulius Klaproth îşi procură o copie, pe care o publică la 1828, atrăgând pentru întâia dată luarea aminte a învăţaţilor asupra acestui izvor din care curge în plin limba cumană.[3]) Deşi copia procurată de Klaproth era incompletă şi plină de greşeli, ea arăta totuş cu deplină siguranţă, la ce tulpină trebuie redusă limba neamului cuman. Mult a contribuit la aceasta învăţatul Otto Blau, care, stăpân pe limbile turceşti, a îndreptat la 1875 multe din

---

[1]) Notăm în treacăt, că numele Asenizilor româno-bulgari e un nume propiu cuman: *Asen*. Louis Leger, Cronique dite de Nestor (Paris 1884) 272 şi 346 la cuvintele *Asen* şi *Osen*.

[2]) Géza Kuun, Codex Cumanicus, (Budapesta 1880) XII—XIII şi XLIII, XLV, XLIX—L.

[3]) Iuliu Klaproth, Vocabulaire latin, persan et coman de la bibliothèque de Petrarcha, în Mémoires relatifs à l'Asie, contenant des recherches historiques et philologiques sur les peuples de l'Orient, III (Paris 1828) 113—256.

greșelile cuprinse în ediția lui Klaproth, dar nu după originalul venețian, pe care nu-l cunoștea nici el, ci după adâncile sale cunoștințe linguistice.[1]) Abia la 1880, cincizecișidoi de ani după ediția incompletă și neexactă a lui Klaproth, putem înregistra o ediție completă, corectă și critică, făcută după originalul din Veneția de contele Géza Kuun, membru al academiei maghiare, ediție însoțită de un studiu adesea confus, scris într'o latină, care lasă mult de dorit.[2])

Ei bine, numele proprii cumane, formularele rugăciunii domnești și, mai ales, manuscrisul din 1303 dovedesc până la evidență, că limba cumană e o ramură a celei turcești, așa că în această privință nu mai există nici cea mai mică îndoială.[3]) Dela graiu concludem la neam: *Cumanii sunt o odraslă turcească.*[4])

Acelaș lucru reiese și din izvoarele istorice. Amintim mărturia lui El Masudi și genealogia Cumanilor din Cronica lui Nestor, pe baza cărora Max Büdinger își formulase, încă la 1866, teza istorică: „Die Kumanen waren ein türkisches Volk".[5])

---

[1]) Otto Blau, Ueber Volksthum und Sprache der Kumanen, în Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft, 29 (1875) pag. 556—587.

[2]) Géza Kuun, Codex Cumanicus (Budapesta 1880) 1—235. Reproducem începutul manuscrisului, însemnat din pricina datei; »MCCCIII die XI Iulii. In nomine Domini nostri Jesu Christi et Beatae Virginis Mariae Matris eius et omnium Sanctorum et Sanctarum Dei Amen. Ad honorem Dei et beati Iohannis evangelistae«.

[3]) Géza Kuun, op. cit., pag. IX, LIII și XXIV—XXVI. — Roesler, Romänische Studien, pag. 338, unde, pe baza manuscrisului din 1303, stabilește »die *Unfehlbarkeit* des Satzes, dass das Kumanische eine türkische Sprache sei«. Dovada o dă și la pag. 352—6. — Otto Blau, op. cit., pag. 556—587. — B. P. Hașdeu, Etymologicum Magnum Romaniae, IV (București 1898) LXXIV—LXXV.

[4]) K. F. Neumann, op. cit., pag. 132; »Es hat sich selbst ein ziemlich ausführliches Wörterbuch ihrer Sprache (a Cumanilor) erhalten, wodurch die *Abstammung dieses Volkes,* der Usen und Petschenegen, welche zusammen, wie ausdrücklich versichert wird, eine und dieselbe Sprache redeten, *über allen Zweifel erhoben wird*«.

[5]) Max Büdinger, Ein Buch ungarischer Geschichte 1058 până 1100) (Leipzig 1866) 27. — Nestor, Cronica rusească, cap. 79, Leger 192—5.

Dealtminteri şi Mongolii ştiau foarte bine acest adevăr, cum putem vedea din cuvintele viclene ale solilor trimişi la Cumani de comandamentul mongol, pentru a-i trage pe partea lor, înainte de lupta dela Calca (1223)[1].

Aşadar, antropologia, linguistica şi istoria stau împotriva teoriei care susţine, că Uzii, Pacinaţii şi Cumanii sunt Mongoli. Limba turcească din codicele coman l-a silit şi pe A. D. Xenopol, să recunoască faptul, că neamul cuman e o ramură din trunchiul turcesc; dar, pentru a împăca extremele disonante, Xenopol găseşte o minunată formulă de legătură, adăugând cuvintele: „Turcii însă sunt o ramură de Mongoli".[2]) Numai că reţeta e cu totul artificială şi neputincioasă, faţă de boala vechei teorii. Ea uită deosebirea antropologică esenţială între tipul mongol şi tipul turcesc al Cumanului; ea nu bagă de seamă, că graiul turcesc nu se poate reduce la limba mongolă.[3]) Şi totuş, acestea-s momentele hotărîtoare în chestie.

3. Venirea Cumanilor. — Intâia invazie în Ungaria. — Alianţa cumano-pacinată.

După subjugarea Pecenegilor de către Uzi (1050), Cumanii, cari locuiau lângă Marea Caspică, dela fluviul Ural până dincoace de Volga, pornesc şi ei în horde numeroase spre ţările noastre.

La 1055, ei ajung, sub conducerea lui *Boluch*, până la Nipru, atăcând principatul rusesc al Pereiaslavei, aproximativ gubernia de mai târziu a Pultavei. Se vede că numărul lor era copleşitor, căci Vsevolod, ducele Pereiaslavei, cere îndată pace, fără a încerca cea mai mică împotrivire, primind condiţiile impuse de Cumani şi dobândind astfel retragerea lor.[4])

---

[1]) D'Ohsson, Histoire des Mongols, I (Amsterdam 1852) 337.

[2]) A. D. Xenopol, op. cit., pag. 249.

[3]) Dr. Alexander Giesswein, Die Hauptprobleme der Sprachwissenschaft (Freiburg i. Br. 1892) 69.

[4]) Nestor, Cronica rusească, cap. 59, ad an. 6563 (= 1055), Leger 137. — Max Büdinger, Ein Buch ungarischer Geschichte (Leipzig 1866) 6 şi 25 pune greşit evenimentul la 1053. — A. D. Xenopol, Istoria Românilor[2], II (Bucureşti 1914) 251 aşează pe Cumani lângă Dunăre la 1057, fără umbră de document; confuzie evidentă cu Uzii. — Prinţul cuman *Boluch* e numit şi *Bluch*, Leger 281.

Dar pacea n'a fost de lungă durată, căci la 1061, Cumanii, sub conducerea prințului *Socal*, atacă din nou Rusia, tot din partea Niprului. Vsevolod al Pereiaslavei încearcă să-i respingă, dar, puterile cumane fiind mult superioare, ducele e bătut și fuge. „Aceasta e cea dintâiu înfrângere a Rusiei din partea acestor păgâni nelegiuiți", cari n'au părăsit țara, decât dupăce au pustiit-o, cum observă cronicarul rus contemporan.[1])

După această nenorocire, prinții ruși, în loc să se unească în fața primejdiei comune care amenința Rusia întreagă, încep răsboiul civil, care va dura tot timpul primejdiei cumane. Împărțită în mai multe principate, atârnătoare de un suveran cu titlul de mare-duce, Rusia nu se întindea spre răsărit decât până la râul Oca, un afluent al Volgei. Reședința marelui duce era la Chiev. Dacă însuș pactul fundamental, pe care se întemeia unitatea Rusiei era foarte șubred, răsboiul civil a sguduit și dislocat aproape toate încheieturile acestui organism.

Cumanii, folosindu-se de această slăbiciune internă, invadează din nou Rusia, la 1068, cu o mulțime de horde, sub comanda unui prinț, al cărui nume nu-l găsim însemnat în cronica contemporană. Isiaslav, marele duce, cu frații săi Sviatoslav al Cernigovului și Vsevolod al Pereiaslavei, încearcă a-și îndeplini datoria față de pământul rusesc, ieșind înaintea dușmanului. Sunt însă bătuți într'o luptă de noapte pe valea deschisă a Altei. Cuprinși de panică, Rușii fug cu prinții lor în frunte, mânați din urmă de vijelia cumană. După acest dezastru, numai viteazul Sviatoslav nu-și pierde curajul. Văzând cum biruitorii îi pustiesc fără nici o cruțare țărișoara, el își adună în pripă o nouă armată și cade pe neașteptate asupra Cumanilor, câștigând o strălucită biruință în valea râului Snova, la 1 Noemvrie 1068. Insuș prințul comandant al barbarilor cade în mânile lui.[2]) E întâia victorie rusească asupra Cumanilor, victorie care a determinat pe aceștia la trecerea Niprului, la apus de care le surideа Ungaria și imperiul bizantin cu imensele lor bogății.

Cumanii ocupă Moldova între 1068 și 1071. Țara cea mai amenințată acum era Ungaria. Vizita nu întârzie. La 1071,

---

[1]) Nestor, op. cit., cap. 59, ad an, 6569 (= 1061), Leger 138. Cu privire la numele prințului cuman, un manuscris are *Iscal*, iar Karamsin (II, 87) *Secal*.

[2]) Nestor, op. cit., cap. 58, ad an. 6576 (= 1068), Leger 142—6.

sub domnia regelui Solomon, barbarii, conduşi de prinţul *Oslu*, năvălesc în Ardeal şi, înaintând spre Ţara Ungurească, trec munţii Meseş, cari formau graniţa Ungariei spre Transilvania, pe la Dobâca (Doboka); aici, rupând întăriturile dela hotare, se revarsă ca un potop cotropitor peste câmpiile mănoase cuprinse între râul Someş şi munţii Bihorului, jefuindu-le cu o iuţeală fulgerătoare. De aici se îndreaptă spre nord, spre a se întoarce iarăş în Ardeal. Bărbaţi, femei şi animale formau un singur convoiu înfiorător, pe care pustiitorii îl mânau pe cursul Someşului spre Dobâca, fără a bănui că acolo-i aşteaptă de o săptămână regele Solomon cu cei doi veri ai săi, principii Géza şi Ladislau, cu o armată bine pregătită. Surprinşi, bătuţi, despoiaţi de toată prada lor, o mare parte din Cumani au rămas sdrobiţi acolo, lângă Dobâca, iar restul şi-a găsit mântuirea în fugă. Solomon se arătase neînfricoşat, iar tinărul duce Ladislau arăta de pe acum ce va fi ca rege.[1])

Slăbiţi prin aceasta lovitură, Cumanii se coboară în Muntenia, la Dunăre, unde dau de Pacinaţi.[2]) Sguduitura primită în Ungaria îi sileşte să stea, deocamdată, în bune relaţii cu această ramură a neamului lor. Anna Comnena ne dă în această privinţă o lămurire foarte preţioasă, în cartea a 6-a a Alexiadei sale, unde ne expune alianţa cumano-pacinată: Ea scrie: „Un oarecare neam scitic, ducându-şi originea dela Sauromaţi şi trăind din jaful zilnic, dupăce şi-a părăsit lăcaşurile-i proprii, se coborî la Dunăre. Şi fiindcă se vedeau siliţi a încheia un tratat de bună înţelegere cu locuitorii dela Dunăre, se învoiră cu toţii la aceasta şi se întruniră laolaltă cu solii lui Tatu şi Chale şi Sesthlav şi Saţa, dintre cari cel dintâiu stă-

---

[1]) Chronicon Budense, De adventu Cunorum, ed. Podhradezky (Buda 1838) 127—9. Anul 1066 e greşit, dar se poate îndrepta uşor: faptul imediat precedent s'a petrecut la 1070 (pag. 126); invazia cumană e legată de acest fapt prin: »Post haec autem« (pag. 127), iar evenimentul care urmează după alungarea Cumanilor, poartă 1072. — Thurocz. Chronica Hungarorum, II cap. 49, ed. Schwandtner. Scriptores rerum Hungaricarum, — in fol., I (Viena 1746) 116—7. — Büdinger, op. cit., 28—9. — Comandantul cuman e numit *Oslu* în Chronicon Budense, şi *Osul* la Thurocz.

[2]) Karamsim (II, 98) admite o invazie cumană în Rusia, pe malurile Desnei, la 1071—2, fără a indica vre-o luptă. Va fi fost vre-o hordă cumană rămasă în urmă, — dacă se confirmă ştirea lui Karamsin.

pânia Silistra, iar ceilalţi Viţina şi celelalte localităţi. Incheiând deci tratatul cu dânşii, ei treceau deacum Dunărea nestingheriţi, devastând ţinuturile mărginaşe şi ocupând unele târguri".[1])

Am văzut în capitolul întâiu al acestui studiu, că Pacinaţii prigoniţi de Uzi, recunosc la 1057 suveranitatea împăratului bizantin Isaac Comnenul (1057—1059), primind în schimb învoirea de a se aşeza în Dobrogea (Uzolimna), care era o parte a împărăţiei bizantine, aceasta întinzându-se până la Dunăre şi Mare. O parte rămâne aici şi după sdrobirea Uzilor, formând un centru politic împrejurul Silistrei, sub căpetenia lui *Tatu*, pe când alte horde pacinate rătăciau prin Muntenia şi Moldova. *Tatu* (cu accentul la urmă) e cunoscut din analele lui Skylitzes şi Zonaras, ca prinţ peceneag la Istru, încă la 1070, sub domnia lui Mihail Duca, şi va mai fi vorba despre el. Singur Sesthlavos din lista Annei nu pare a fi Pacinat, Seslav sau Vseslav fiind un nume slavon. Aşadar la Dunăre, între Silistra şi Vicina Dobrogii, domniau Pacinaţii sub prinţii lor *Tatu*, *Chale* şi *Saţa*, alăturí de Seslav, despre care se poate discuta.[2])

[1]) Anna Comnena, Alexias VI, ed. Migne, col. 521. colaţionat cu ed. Bonn (1839), vol. I, pag. 323: *Γένος τι Σκυθικὸν παρὰ τῶν Σαυρομάτων, καθ'ἑκάστην σκυλευόμενοι, ατιράντες τῶν οἴκοι, κατῆλθον πρὸς τὸν Δάνουβιν. Ὡς δὲ πρὸς ανάγκης ἦν αυτοῖς μετὰ τῶν κατὰ τὸν Δανουβιν οικούντων σπείσασθαι τούτου συνδόξαντος πᾶσιν, εἰς ὁμιλιαν ἦλθον μετα των ἐκκρίτων του τε Τατοῦ και Χαλῆ ονομαζομένου και Σεσθλάβου και τοῦ Σατζᾶ, τοῦ μὲν τὶν Δρίστραν κατέχοντος, τῶν δὲ τὴν Βιτζίναν καὶ τἄλλα. Σπεισαμενοι γοῦν μετ, αὐτῶν, ἀδεῶς τοῦ λοιποῦ διατερῶντες τον Δάνουβιν, ἐληίζοντο τὴν παρακειμένην χώραν, ὡς καί πολίχνιά τινα πατασχεῖν.* — *Παρά τῶν Σαυρομάτων* e tradus bine în ed. Migne prin genitivul originii; a unì acest genitiv cu *σκυλευόμενοι* și a traduce, cu ediţia din Bonn, »a Sauromatis quotide vexata (gens)«, e o greșeală; *καθ'ἑκάστην* se înţelege *ἡμέραν*, Henr. Stephanus, Thesaurus linguae Graecae, ad voc. *ἕκαστος*.

[2]) N. Iorga, Istoria Românilor[3] (București 1919) 47 are următoarele: »Incă de atunci, din veacul al XI ea, puţin după anul 1000 (?), pe vremea Pecenegilor, cu îngăduinţa acestora și sub înrîurirea Bizantinilor din vecinătate, cari aveau Marea și Dunărea, *căpetenii româneşti au întemeiat cele dintâi State ale noastre, între Silistra* și *Vicina Dobrogii:* un Tatul, un Seslav, un Saccea, un Chalis«. Aici avem deci *întemeierea celor dintâi state românești.* Numai cât, documentul nu spune aceasta.

Peste dânşii vine un alt popor „scitic, de origine sauromată, jefuitor, nomad“, care încheie alianţă cu Pacinaţii dela Dunăre. E cunoscut că „Scit, Sauromat“ la Anna Comnena e un nume generic, întrebuinţat pentru orice popor care vine din răsărit înspre hotarul de nord al imperiului bizantin; sunt cuvinte cari bat în reminiscenţe arhaice, fără a se coborî la o specificare. Contextul istoric însă arată, că poporul acesta nu poate fi altul, decât cel al Cumanilor. Ei fac deci alianţă la Dunăre cu Pecenegii, pentru a putea trece nestingheriţi în împărăţia Bizanţului. De fapt, la 1078, constatăm că ei trăiau *împreună, amestecaţi, la olaltă, în alianţă* (ἀναμίξ) cu Pecenegii dela Istru, căci în acest an, întâiul de domnie al împăratului bizantin Nichifor III, Botaniates (1078—1081), Pacinaţii „amestecaţi cu Cumanii“ năvălesc în sudul Dunării, înaintând cu jaf şi pârjol până în Adrianopol, unde dând foc oraşului, se întorc înapoi la Istru, bucuroşi că au putut pedepsi pe Bizantini pentru uciderea unor *Pacinato-Cumani.*[1]) In acelaş an e vorba despre o pace a *Pacinato-Cumanilor* cu Bizantinii.[2])

Astfel, venirea Cumanilor la Dunăre şi alianţa lor cu Pecenegii e un fapt dovedit.

4. Cumanii şi răsboiul civil din Rusia. — A doua năvălire în Ungaria. — Intâia invazie în imperiul bizantin sub Alexios Comnenul.

Cumanii, făcând alianţă cu Pecenegii dela Dunare, voiau să aibă drum deschis spre împărăţia bizantină. Regiunea dunăreană trebuia să le fie un centru din care să se reverse asupra imperiului vecin şi în care să se retragă încărcaţi de pradă. Cumcă ei aveau de gând să stea aici mai multă vreme, reiese şi din faptul, că acest popor nomad se apucase de agricultură, sămănând meiu şi grâu[3]). Numai răsboiul civil din Rusia i-a silit să 'ncheie, la 1078, o pace grabnică cu Bizantinii, spre a putea porni în altă direcţie.

[1]) Skylitzes, partea din urmă, ed. Migne, Patr. Gr., ser II. tom. 12, 2 (Paris 1889), col. 473: *Πατζινάκοι ἀναμὶξ Κομάνοις.*

[2]) Idem, ed. cit., col. 476: *Μετὰ τῶν Πατζινάκων καὶ τῶν Κομάνων.*

[3]) Anna Comnena, Alexias VI, ed. Migne, col. 254: *ἀροτριῶντες ἔσπειρον κέγχρους τε καὶ πυρούς.*

La 1078, ei se despărţesc de Pecenegii dela Dunăre, fiind chemaţi în Rusia de doi prinţi, a căror ambiţie fratricidă ajunsese aşa departe, încât nu se sfiau a se alia cu aceşti barbari, spre a primi ajutor în luptele lor civile. Cronicarul rus contemporan, care-şi iubeşte aşa de mult patria, relatează tristul eveniment cu o vădită strângere de inimă: „Oleg şi Boris aduseră pe păgâni împotriva pământului rusesc şi porniră împreună cu Polovţii asupra lui Vsevolod (domnul Cernigovului) Acesta le ieşi înainte pe râul Sojiţa, dar Cumanii bătură pe Ruşi, mulţi din aceştia rămânând ucişi pe câmpul de luptă“ [1]). Biruitorii devin stăpâni pe ţara Cernigovului, al cărei prinţ fuge la Chiev, spre a cere ajutor dela marele duce Isiaslav. Acesta, plin de compătimire faţă de nenorocitul său frate, chiamă în ajutor pe cei doi fii ai săi, Iaropolc şi Vladimir Monomahul. Cernigovul e recucerit, Cumanii sunt alungaţi, dar marele duce rămâne pe câmpul de onoare, străpuns de o lance cumanică [2]). Vsevolod îi urmează pe tronul Chievului (1078—1093).

Dar cu aceasta nu se sfârşi răsboiul civil, căci în anul următor, 1079, un alt trădător rus, prinţ şi el, Roman Sviatoslavici, partizan al lui Oleg, aduce din nou pe Cumani în ţară, împotriva lui Vsevolod. Marele duce însă încheie îndată pace cu primejdioşii păgâni, cari, primind condiţiile favorabile, se retrag omorînd pe Roman [3]). Se pare că generalul care conducea aceste expediţiuni împotriva Rusiei e prinţul cuman *Osen*, a cărui moarte, cronicarul o relatează la 1082, ca un eveniment însemnat [4]).

La o nouă năvălire în Rusia, în anul 1083, Cumanii se loviră de pieptul viteazului Vladimir Monomahul, care-i bătu pe malurile Desnei şi ale Khorolului, luând prizonier pe generalul lor şi capturându-le toată prada [5]). Biruinţa aceasta era echivalentă cu o respingere pe tot frontul.

[1]) Nestor, op. cit., cap. 70, ad an. 6586 (= 1078), Leger 168.

[2]) Karamsin, op. cit., pag. 105—7.

[3]) Nestor, op. cit., cap. 71, ad an. 6587 (=1079), Leger 172.

[4]) Idem, op. cit., cap. cit., ad an, 6590 (=1082), Leger 172.

[5]) Karamsin, op. cit., II 119, după »Instrucţiunea lui Vladimir«.

In urma acestei înfrângeri, pustiitorii Rusiei au stat mai mult în ţările noastre, până la 1085, când li se oferi un prilej minunat pentru o nouă invazie în Ungaria. Aici domnia dela 1077 Ladislau cel Sfânt, care se distinsese ca general în lupta maghiaro-cumană de lângă Dobâca. Prin ridicarea lui pe tronul sfântului Ştefan, ex-regele Solomon e îndepărtat definitiv dela domnie. Atunci Solomon, care-şi apărase ţara atât de vitejeşte cu prilejul celei dintâiu invazii cumane, devine aventurier şi, ce e mai rău, trădător de ţară. El trece, la 1085, cu o ceată de Unguri, aventurieri ca şi dânsul, în Cumania, la prinţul *Cutesc*, rugându-l să-l ajute, în schimbul unor făgăduinţe strălucite, a-şi reçâştiga tronul pierdut. In caz de izbândă, Transilvania trebuia să cadă la Cumani. Prilejul era cu atât mai bine venit, cu cât hordele cumane nu erau încurcate nici în Rusia, nici în împărăţia Romeilor. *Cutesc* deci şi Solomon, în fruntea Cumanilor, năvălesc, la 1086, în Ungaria, probabil tot prin Ardeal, şi înaintează până în provincia Ungvár. Ladislau însă, ieşindu-le înainte pe neaşteptate la Bököny în comitatul Szabolcs, îi bate aşa de cumplit, încât mai multe mii de Cumani rămân pe câmpul de luptă, iar *Cutesc* şi Solomon scapă numai prin fugă [1]). Acesta din urmă, cu ceata lui de aventurieri, rămâne deacuma la Cumani, spre a năvăli cu dânşii în imperiul bizantin, în primăvara anului următor.

Nereuşind expediţia din Ungaria, Cumanii şi Solomon cu ai săi se unesc cu Pecenegii dela Dunăre, pentru a-şi căută pradă în împărăţia lui Alexios Comnenul (1081—1118). Fiica acestui împărat îşi începe cartea a 7-a a Alexiadei sale în chipul următor: „Sosind primăvara, Tzelgu, comandantul suprem al oştirii scitice, trece strâmtorile munţilor ce stau deasupra Dunării, şi, cu o armată amestecată din diferite neamuri, în număr de aproape 80.000 de oameni, parte Sauromaţi şi Sciţi, parte Daci (căci şi din armata dacică o parte nu mică urma pe Tzelgu sub conducerea unui oarecare Solomon), începu să pustiască oraşele dimprejurul Chariopolului" [2]).

---

1) Chronicon Budense, ad an. 1086, ed. cit., pag. 165—6 — Thurocz, Chronica Hungarorum, II cap. 56, ed. cit., pag. 130. — Büdinger, op. cit., pag. 74.

2) Anna Comnena, Alexias VII, ed. Migne, col. 532: *Ἔαρος δὲ ἐπιφανέντος, διελθὼν ὁ Τζελγοῦ τὰ ὑπερκείμενα τοῦ*

Anna Comnena vorbește aici de o armată năvălitoare, compusă din trei neamuri, pe cari le desemnează, după obiceiul ei, cu numiri arhaice: *Sauromați, Sciți, Daci.* E sigur, că prin „*Daci*" scriitoarea bizantină înțelege pe Unguri; aceasta reiese din amintirea comandantului lor Solomon, care-i cunoscutul ex-rege maghiar; dealtminteri, acesta-i numele obișnuit la Anna pentru a desemna pe Unguri; astfel, voind să spună că cruciata întâia a trecut prin Ungaria, ea întrebuințează „*διὰ τῶν Δακῶν*" [1]; solii craiului (*κράλης*) ungar vin la Alexios Comnenos „*ἐκ τῶν Δακῶν*" [2]; la ciocnirea maghiaro-bizantină din 1057, conducătorii Ungurilor se numesc „*οἱ τῶν Δακῶν ἀρχηγέται*" [3]. Prin „*Sauromații*" Annei înțelegem pe Cumani, a căror participare la această năvălire se dovedește din izvoarele ungurești citate mai jos, și despre cari fiica lui Alexios scrisese în capitolul precedent, că sunt de origine *sauromată.* In sfârșit, „*Sciții*", întru cât se deosebesc de Sauromați și Daci, nu pot fi decât Pecenegii, a căror alianță cu poporul cuman e descrisă de Anna tot în capitolul precedent. Trecerea din Ardeal prin strâmtorile munților ce stau deasupra Dunării, adecă la nordul Dunării, se referă de fapt numai la Cumanii și Ungurii lui Solomon, cari, fugăriți de Ladislau, se coborîseră la Pacinații dela Istru. Anul 1087, indicat prin desfășurarea evenimentelor, e pus explicit în cronica contemporană a lui Bernold [4]. In acelaș context e pusă această in-

---

Δανούβεως πέμπη (ἡγεμὼν δὲ οὗτος ὑπερέχων τοῦ Σκυθικοῦ στρατεύματος), σύμμικτον ἐπαγόμενος στράτευμα ὡσεὶ χιλιάδας ὀγδοήκοντα ἔκ τε Σαυροματῶν καὶ Σκυθῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ Δακικοῦ στρατεύματος οὐκ ὀλίγους, ὧν ὁ οὕτω καλούμενος Σολομὼν δημαγωγὸς ἦν, τὰς κατὰ τὴν Χαριούπολιν παρακειμένας πόλεις ἐληΐζετο».

1) Alexias X, ed. Migne, col. 721.

2) Alexias XIII, ed. Migne, col. 1025.

3) Alexias III, ed. Migne, col. 296.

4) Apud Büdinger, op. cit., pag. 74. — Roesler, op. cit., pag. 84. — A. D. Xenopol repetă și în ediția a doua a Istoriei Românilor (II, 249) anul »1013«, raportând la acest an cuvintele Annei citate de noi sub nota 2 pg. 20. Xenopol uită că Anna Comnena vorbește aici de o expediție *împotriva tatălui ei Alexios Comnenos,* care a domnit dela *1081—1118. La »1013« Cumanii* nu erau încă în Europa.

vazie şi de izvoarele ungureşti. Astfel, Cronica din Buda, dupăce a expus alungarea din Ungaria a lui Solomon şi a Cumanilor, adaugă: „At rex Salomon cum latrunculis Cunorum invasit Bulgariam et confinia Graeciae“, înţelegând prin aceasta din urmă imperiul bizantin [1]).

Armatele aliate, sub comanda supremă a lui *Tzelgu*, devastează Chariopolul şi regiunile dimprejurul acestui oraş, adunând bogata lor pradă într'un loc bine adăpostit, numit Scoteinòs. Doi generali bizantini, dintre cari unul Nicolae Maurocatacalo, pornesc împotriva lor, aşezându-şi cartierul general mai întâiu la Pamphylos, apoi în orăşelul Cule, urmăriţi de aproape de barbarii lui *Tzelgu*. Ziua a doua se dă o luptă crâncenă în şesul de lângă acel orăşel. Deşi *Tzelgu* se luptă ca un leu, rupând falangele Bizantinilor, aceştia îşi refac vitejeşte şirurile şi reuşesc să ucidă pe comandantul barbarilor aliaţi, punând pe fugă sălbatecele lui horde. „Prin biruinţa aceasta, Macedonia şi împrejurimile Filipopolului au fost curăţite de Sciţi“ [2]).

Cronica din Buda e de acord cu Anna Comnena, exagerând numai numărul Cumanilor căzuţi în lupta de lângă Cule: „At rex Salomon cum latrunculis Cunorum invasit Bulgariam et confinia Graeciae, ubi ab exercitu imperatoris Graeciae miserabiliter sunt percussi, e quibus *valde pauci* evaserunt“ [3]). Cumanii în retragerea lor trec Dunărea în ţările noastre, pe când Pecenegii rămân, în mare parte, pe malul drept al fluviului, mai ales în Dobrogea, unde era centrul lor politic. Anna Comnena nu spune nimic despre soarta lui Solomon, pe când Cronica din Buda susţine că, în urma dezastrului dela Cule, ex-regele Ungariei a fugit dela Cumani şi s'a făcut pustnic, ducând o vieaţă plină de pocăinţă, şi murind ca sfânt la Pola în Istria. Totul ar fi frumos, dacă Bertholdus Constantiensis, Annalista Saxo şi Engelhusius n'ar afirma că Solomon a murit în lupta cu Bizantinii [4]).

---

[1]) Chronicon Budense, ed. cit., pag. 168. — Thurocz, Chronica Hungarorum, II, cap. 56, ed. cit., pag. 131.

[2]) Anna Comnena, Alexias VII, ed. Migne, col. 532—3.

[3]) Chronicon Budense, ed. cit., pag. 168—9. — Thurocz, Chronica Hungarorum, II cap. 56, ed. cit., pag. 131.

[4]) Podradezky, Chronicon Budense, pag. 169. nota 4. — Büdinger, op. cit., pag. 74.

5. Cumanii şi distrugerea Pacinaţilor. — A treia năvălire în Ungaria.

Alianţa cumano-pacinată nu putea fi de lungă durată, deoarece Cumanii, văzând tot mai mult slăbirea Pacinaţilor, se hotăresc la pasul definitiv, pentru a lua locul lor. Un prilej bun pentru executarea planului le oferia răsboiul pacinato-bizantin din anul 1088, când Pecenegii năvălesc din nou în imperiul lui Alexios I Comnenos.

Acesta-i respinge până la Silistra, pe care o cucereşte, afară de două forturi, apărate cu înverşunare de barbari. Apărătorii întăriturilor însă văzându-se primejduiţi, trimit pe cunoscutul lor general *Tatu* peste Dunăre, pentru a chema în ajutor pe aliaţii lor Cumani. Intr'aceea, înainte de sosirea acestora, se dă lupta definitivă, în care, în urma unei stratageme pacinate, armata bizantină e învinsă, împăratul însuş abia putând scăpa din ploaia săgeţilor duşmane. Când biruinţa era câştigată, soseşte şi *Tatu* de peste Dunăre, cu hordele cumane. La vederea marei mulţimi de prizonieri şi a prăzii bogate, Cumanii cer să li se facă şi lor parte, având-du-se în vedere cel puţin ostenelile drumului. Pecenegii însă nevoind să le dea nimic, se încinge o luptă crâncenă, în care Cumanii bat cumplit pe învingătorii lui Alexios Comnenos, înfundându-i în locurile mlăştinoase numite Uzulimna şi ţinându-i împresuraţi acolo la gurile Dunării, întocmai cum făcuseră odată Uzii, dela cari mlaştinile îşi trăgeau numele. Numai lipsa de provizii sili pe Cumani să se retragă, părăsind ieşirile Uzulimnei. După aprovizionare însă, ei se întorc îndată cu puteri nouă, hotărîţi a înfrânge pentru totdeauna puterea pacinată, hotărîre ce coincidea cu planul marelui Alexios al Bizanţului.

Pe temeiul acestui plan comun, drumul era deschis pentru o alianţă bizantino-cumană, menită să şteargă din istoria lumii pe urgisiţii Pecenegi. Spre acest scop, Cumanii trimit o solie la împăratul bizantin, care-şi aduna o nouă armată la Beroe, rugându-l să-i primească şi pe ei ca aliaţi împotriva Pacinaţilor. Impăratul, temându-se de curse, se mulţumeşte cu o primire amabilă a solilor cumani, pe cari îi încarcă cu daruri şi, dându-le a înţelege că-i va chema la nevoie, îi roagă ca deocamdată să se întoarcă acasă, dincolo

de Istru, invocând totodată pacea pe care a fost silit s'o încheie cu Pacinații biruitori la Silistra [1]).

N'au fost însă curse. Cumanii voiau serios nimicirea Pecenegilor. Dovadă e faptul că la 1091 iau și ei parte însemnată, în calitate de aliați ai lui Alexios, la lupta de exterminare a Pacinaților. Rușinea dela Silistra, împăratul o spală strălucit lângă râul Oenus (astăzi Marița), în localitatea numită Lebune (Λεβούνη). Pe lângă Cumanii cari veniseră în număr de 40.000 în ajutorul împăratului, Anna Comnena mai amintește și legiunile recrutate de generalul bizantin Nichifor Melissenus, legiuni compuse din „Bulgari și din păstorii tineri și oțeliți în muncă ai Valahilor nomazi". Incăierarea a fost îngrozitoare. Pecenegii înțelegeau că e vorba de stârpirea lor. Femei, copii, luptători în floarea vârstei și bătrâni: tot neamul lor era angajat în luptă, desfășurându-și suprema lor forță, întocmai ca acele vegetale cari, înainte de a muri, își arată maximul de energie productivă. Dar toată înverșunarea lor n'a servit la altceva, decât la o glorie postumă. Zădarnică a fost și încercarea de mituire a fraților lor Cumani: aceștia se luptau ca niște lei sub conducerea împăratului, care sdrobește pentru totdeauna puterea pacinată în ziua de 29 Aprilie 1091 [2]).

Biruința aceasta șterge definitiv din istoria lumii pe aceia cari au stăpânit țările noastre timp de aproape două veacuri. „A fost fatală pentru neamul pacinat ziua de 29 Aprilie, — scrie fiica marelui biruitor — căci nu o armată, dar o mulțime fără număr a unui neam întreg a fost stârpită până la nimicire într'o singură zi, printr'un singur succes al armelor, așa că n'a mai rămas din ei nici unul în vieață, ci toți — bărbați, femei și copii — au fost adunați într'o sin-

[1]) Anna Comnena. Alexias VII, ed. Migne, col. 533 - 569.

[2]) Alexias VIII, ed. Migne, col. 616—628.

A. D. Xenopol repetă și în ediția a doua a Istoriei Românilor, II (București 1914) pag. 250, că Pacinații au fost sdrobiți »între *1083—1096* de *Isaac Anghelul* într'o luptă la Lebune« și citează ca dovadă cartea VIII-a din Alexiada Annei Comnena, pe care se vede că n'a cetit-o, căci altminteri ar fi aflat că biruitorul dela Lebune e tatăl scriitoarei, Alexios I Comnenos (1081—1118). Isaac Anghelul ajunge la tron abia la 1185.

gură movilă de cadavre ale aceluiaş măcel"[1]). Deşi avem dovezi, că Anna Comnena, în apoteoza tatălui ei, exagerează rezultatul luptei dela Lebune cu privire la numărul celor căzuţi, rămâne totuş stabilit că lovitura din 29 Aprilie 1091 înseamnă înfrângerea pentru totdeauna a puterii pacinate.

Generalii Cumanilor în această luptă erau *Togorta* (*Τογορτᾶς*) şi *Maniac* (*Μανιάκ*), cum îi numeşte Anna Comnena[2]), nume corupte din *Togor-Khan* sau *Tugor-Khan* (hanul Tugor) şi *Boniac* al izvoarelor ruseşti. Prizonierii pecenegi, despre al căror mare număr vorbeşte fiica lui Alexios, au intrat în armata bizantină, iar cetele pacinate cari nu luaseră parte la luptă sau cari au scăpat din aceea scaldă de sânge, se refugiază în Ardeal, spre a scăpa de Cumanii biruitori. Aceasta pare a fi originea Pacinaţilor din Transilvania, cunoscuţi acolo sub numele de Patzinati, Pacenati, Pacinaci, Piceni, Bisseni, Bessi, la cari s'au adăugat mai pe urmă şi elemente cumane, aşa că pe la 1158 un martor ocular, Otto de Freysingen, putea desemna Ardealul prin „Pacenatorum et Falorum campania"[3]). Pacinaţii dintre Ural şi Volga erau deja subjugaţi de Cumani; astfel se explică prezenţa lor în armata cumană după 1091, prezenţă dovedită din izvoarele ruseşti.

După sdrobirea Pacinaţilor la Lebune, Cumanii trec îndată Dunărea, spre marea mirare a împăratului Alexie, care n'avu vreme să-i răsplătească pentru vitejia lor[4]): dovadă lamurită că ei nu urmăriseră altceva, decât stârpirea Pecenegilor. Anna Comnena nu cunoaşte pricina acestei grabnice dispariţii; izvoarele ungureşti însă ne ridică orice nedumerire. Cumanii aflaseră despre plecarea lui Ladislau I, cel Sfânt, în Croaţia, unde avea de regulat succesiunea la tronul regatului croat, care devenise vacant tocmai la 1091. Acuma, în absenţa regelui, li se oferia un prilej minunat pentru o nouă

---

[1]) Alexias VIII ed. Migne, col. 628.

[2]) Alexias VIII, ed. Migne, col. 616. O altă lecţiune are *Τογορτάκ*.

[3]) Muratori, Scriptores rerum Italicarum, vol. VI, pag. 665 apud Ioan. Barbovescu, în Romänische Revue, an. VII (Viena 1891) 48: »Inter aquilonem et item orientem Pacenatorum et Falorum (Cumani), maximam venationum copiam habente, sed vomere ac rastro penitus expertem campania«.

[4]) Alexias VIII, ed. Migne, col. 632.

năvălire în Ungaria, unde prezența regelui le fusese fatală la ultima invazie.

Ei năvălesc deci în Ardeal, prin pasul Branului, în Maiu 1091, sub conducerea generalului *Kopulcĭ*, lăsând în Țara-Românească pe *Tugor* și Boniac, pentru refacerea hordelor sguduite în viforul dela Lebune. După devastarea Transilvaniei, barbarii trec, probabil tot prin munții *Meseș*, în Țara-Ungurească, pustiind mai ales comitatul Bihorului, unde zăbovesc mai mult cu adunarea prăzii; de aici înaintează spre regiunile Tisei, prădând cu o deosebită furie ținutul din dreapta acestuĭ râu până aproape de Pesta. Încărcați de o pradă, cum nu se maĭ pomenise în Ungaria, și mânând înaintea lor coloanele de prizonieri, Cumanii se coboară în Banat, unde, nu departe de Timiș, îi ajunge din urmă pe neașteptate regele Ungariei, care, la vestea invaziei, alergase cu o repeziciune fulgerătoare în apărarea țării cotropite. Aici, lângă un pârău numit de atunci „Pagani" (Poganis), Ladislau reuși să-i încercuească atât de grozav, încât numai un singur servitor cuman, cu numele *Eskembu*, a putut scăpa ca prin urechile acului, spre a duce vestea dezastrului la hordele rămase în Țara-Românească. *Kopulcĭ* cu mai mulți nobili rămâne pe câmpul de luptă; cei rămași în vjeață sunt luați prizonieri; marele număr al acestora se poate deduce din faptul că, pe când ostașii regelui voiau să-i omoare, sfântul Ladislau striga prin rândurile armatei să nu-i ucidă, ci să-i crute pentru a-i face creștini. La vestea nenorocirei de lângă Timiș, Cumanii din Muntenia, voind să-și răsbune moartea fraților lor și să-i bereze pe captivi, pornesc împotriva lui Ladislau sub conducerea hanului *Akuz*[1]). Dar regele îi bate și pe ei lângă Dunăre în părțile Orșovei[2]).

[1]) Ak = alb, uz = liber; amândouă numirile înseamnă nobleța.

[2]) Thurocz, Chronica Hungarorum, II cap. 57, ed. Schwandtner, pag. 132, — Büdinger, op. cit, pag 79—80. — Dr. Aug. Bunea, Incercare de istoria Românilor până la 1382 (București 1912) 124. — Katona și Büdinger, cari vorbesc de o invazie *pacinato*-cumană, ignorează evenimentul de la Lebune, 29 Aprilie 1091.

Prizonierii luaţi în aceste două lupte au fost aşezaţi între Tisa şi Zagyva, regiune numită mai pe urmă Iazigia, Ladislau luând toate măsurile pentru încreştinarea lor [1]). Astfel avem o „Cumanie" şi în Ungaria.

6. Cumanii iarăş în Rusia. — A doua năvălire în imperiul bizantin sub Alexie Comnenul.

Bătuţi până acuma totdeauna de Unguri, Cumanii nu mai încearcă multă vreme să treacă în ţara lor. Pe de altă parte, alianţa cu împăratul bizantin fiind încă proaspătă, imperiul lui Alexios e scutit şi el deocamdată de valurile veşnic în mişcare ale Cumanilor. In schimb, privirile lor se îndreaptă iarăş spre Rusia.

La 1092, zilele din urmă ale lui Vsevolod, mare duce al Chievului, fură amărîte de o sălbatecă năvală barbară. In anul acesta — scrie Nestor — „Cumanii făcură din toate părţile un mare răsboiu". Oraşele şi satele de pe malurile Niprului sunt cucerite şi devastate, iar o parte din ele, reduse în cenuşă. Slabul şi bătrânul Vsevolod nu îndrăznea să se ridice împotriva uraganului care pustiia meleagurile ruseşti. Nu rămânea alt mijloc pentru îndepărtarea barbarilor, decât a le oferi pradă în ţară streină. Un prinţ rus, Vasilco Rostislavici, reuşi să-i înduplece a părăsi Rusia, unindu-se cu dânşii pentru a ataca Polonia, care era tot atât de slăbită prin desbinări interne, ca şi Rusia. Astfel, Vasilco, prinţul Peremyslei, liberă pentru scurtă vreme Rusia, ducând pe Cumani împotriva Poloniei [2]).

Murind, la 1093, Vsevolod, şi urmând pe tronul Chievului Mihail Sviatopolc (1093—1112), Cumanii trimit soli la acesta,

---

[1]) Weber, Kumanen, în Wetzer und Welte's Kirchenlexikon², VII (Freiburg i.-Br. 1891) col. 1242, cu anul greşit. — Cu privire la »Iazigia«, să se noteze că acest nume s'a dat Cumaniei din Ungaria mai *întâiu în veacul al XIV-lea;* apoi să nu se amestece »Iazigii« aceştia, cu Iazigii Metanaşti sau Iassoni: »Iazigii« noştri sunt un corp de armata alcătuit din Cumani şi cuvântul e o latinizare (Iazyges) a ungurescului »jász« = arcaş. Cumanii dintre Tisa şi Zagyva formau corpul de arcaşi din armata maghiară. Vezi despre aceasta articolul citat al lui Weber; apoi Roesler, Romänische Studien, pag. 333; Géza Kuun, Kodex Cumanicus, pag. LXXXIII—IV, unde însă înzadar face aluzie la numele oraşului Iaşi.

[2]) Nestor, Cronica rusească, cap. 75, ad an. 6600 (=1092):

arătându-şi dorinţa de a trăi în bună înţelegere cu Rusia. In mândria sa însă, tânărul mare-duce avu imprudenţa de a arunca în temniţă pe solii cumani. Scump a trebuit să plătească această mândrie. Barbarii inundară îndată provinciile lui. Era un jaf şi un pârjol, cum numai furia răsbunării poate inspira. Vladimir Monomahul, domnul Cernigovului, cu fratele său Rastislav al Pereiaslavei, vin în ajutorul lui Sviatopolc, depunând vechile lor certe sub zidurile Chievului. La Trepol, pe Stugna, afluent pe malul drept al Niprului, se dă lupta fatală pentru Ruşi, la 26 Maiu, Inălţarea Domnului, 1093. Cu toată vitejia lor, creştinii sunt bătuţi şi fug în debandadă peste Stugna şi Nipru. Tânărul Rastislav se îneacă în Stugna, iar în urma fugarilor vin Cumanii ca o revărsare de potop, ameninţând însăş capitala Rusiei. Sărmanul Sviatopolc îşi adună din nou trupele sguduite şi le iese înainte la Jelan, localitate aşezată la nord de Chiev. Lupta e mai înverşunată ca la Trepol. Dar totul se reducea numai la o datorie împlinită. Ruşii sunt bătuţi din nou, la 23 Iulie 1093[1].

E mişcător tabloul zugrăvit de cronicarul contemporan, cu privire la rezultatul acestor cotropiri cumane. „Oraşele şi satele sunt pustii. Trecem prin fâneţele pe unde păşteau odinioară hergheliile de cai, turmele de oi şi cirezile de vite: acuma toate le vedem părăsite. Ogoarele acoperite de buruieni au devenit sălaşul animalelor sălbatece. Cumanii duc pe locuitorii ţării în stepele lor. Schingiuiţi, istoviţi de foame, sete şi mizerie, cu faţa palidă şi pielea înegrită, Ruşii pleacă desculţi şi rupţi prin ţări streine, la popoare sălbatece. „Eu sunt din oraşul cutare“, zice unul; „eu din satul cutare“, răspunde altul, cu lacrimi în ochi. Asffel se întreabă, plângând, unul pe altul despre originea lor, ridicând ochii scăldaţi în lacrimi către Cel de sus, care singur cunoaşte tainele viitorului“[2]).

Prinţul cuman care conducea invazia din 1093 e acelaş care s'a luptat la Lebune alături de marele Alexios al Bizanţului, — e *Tugor-Khan*. Sviatopolc s'a putut convinge acum, după dezastrul dela Trepol şi Jelan, că duşmănia cu un ase-

[1]) Nestor, op. cit., cap. 76, ad an. 6601 (= 1093), Leger 181—9.

[2]) Idem, ibidem.

menea bărbat înseamnă ruina totală a Rusiei. El se împacă deci cu hanul Tugor, luând în căsătorie pe fiica acestuia[1]).

Abia se încheiase mult dorita pace, când un alt han cuman, cu numele *Tmuto*, sguduie iarăş pământul rusesc. El era chemat de Oleg Sviatoslavici, care voia să cucerească Cernigovul dela Vladimir Monomahul. Acesta însă îşi iubia prea mult patria, pentru a duce cu Oleg o luptă fratricidă, care periclita binele obştesc al ţării. El cedează mai bine lui Oleg provincia sa, retrăgându-se cu femeie şi copii în principatul Pereiaslavei. „Cumanii însă pustiiră ţara Cernigovului; Oleg nu-i împiedeca, deoarece el îi chemase. Astfel Oleg aduse în Rusia pe aceşti păgâni pentru a treia oară. Ierte-i Dumnezeu acest păcat — conclude călugărul contemporan —, căci mulţi creştini au mai pierit atunci: unii duşi în robie, alţii împrăştiaţi prin ţări streine“ [2]).

In anul următor, 1095, un aventurier bizantin reuşi să ducă pe Cumani în împărăţia lui Alexios Comnenos. Diogen, împăratul Bizanţului, murise vitejeşte la Antiohia într'o luptă împotriva Turcilor. Sub domnia marelui Alexie, se ridică în imperiul acestuia un aventurier de origine orientală, dându-se drept fiu al lui Diogen, şi pretinzând, în această calitate, tronul Bizanţului. Alexios îl surghiuneşte în Crimea, închizându-l într'un turn din Chersona. Prin fereastra turnului, pretinsul fiu al lui Diogen ajunge în contact cu neguţătorii cumani, cari furnicau în acest port, şi reuşi a-i convinge că al lui e de drept tronul imperiului bizantin. Diplomaţia nocturnă, exercitată prin fereastra turnului din port, ajungând la bun sfârşit, Cumanii îl coboară din turn cu ajutorul unei funii, îl iau în ţara lor şi-l proclamă de împărat bizantin. La 1095, barbarii, împinşi de făgăduinţele acestui vântură-ţară, năvălesc în imperiul Romeilor, ducând cu sine pe noul împărat, pentru a-i cuceri tronul deţinut de Alexie Comnenul. Pe când acesta se afla la Anchialus, în Tracia lângă Marea Neagră, un fruntaş valah, cu numele *Pudilus*, îi aduce noaptea vestea, că o mulţime de Cumani, trecând Dunărea, au năvălit în împărăţia bizantină.

Comandantul suprem al cotropitorilor e tot hanul *Tugor*. Despre marea lor mulţime ne putem face o ideie din faptul,

---

[1]) Idem, cap. 77, ad an. 6602 (= 1094), Leger 189.

[2]) Idem, ibidem.

că numai generalul *Kitzes* avea sub sine 12.000 de Cumani. Conduşi de Valahi prin trecătorile Balcanului, Cumanii ocupă mai multe oraşe, pătrunzând până sub zidurile Adrianopolului. Energicul împărat însă, reuşeşte să pună mâna pe îndrăzneţul aventurier, oprind totodată, printr'o luptă crâncenă, înaintarea barbarilor spre Constantinopol; 7000 de Cumani rămân pe câmpul de luptă; 3000 sunt luaţi prizonieri, iar restul fuge, urmărit de Alexios, până dincoace de Balcan, unde sunt bătuţi din nou şi aruncaţi peste Dunăre.

Era deja iarnă. Impăratul se întoarce în triumf la Constantinopol, iar Cumanii se îndreaptă iarăş spre nenorocita Rusie [1]).

7. Luptele Cumanilor în Rusia la sfârşitul veacului al XI-lea.

După atâtea invazii şi lupte, Cumanii simţiau nevoia liniştei, pentru a-şi putea reface forţele slăbite. In conştiinţa puterii sleite, doi prinţi cumani, *Itlar* şi *Kytan*, se îndreaptă către Vladimir Monomahul, care acuma domnia în ţara Pereiaslavei, cerând încheierea unui tratat de pace şi bună înţelegere cu Rusia, istovită şi ea în urma răsboiului civil şi a invaziilor barbare. Cererea e primită şi pacea încheiată chiar în iarna anului 1095. După jurământul păcii însă, Ruşii prind şi ucid prin viclenie pe *Itlar* şi *Kytan;* tot prin viclenie sunt surprinse şi bătute trupele acestora, la 24 Februarie 1096 [2]).

După o pregătire de mai multe luni, Polovţii pornesc la răsbunare. O parte, sub conducerea vestitului *Boniac,* năvăleşte în ţara Chievului, ajungând până sub zidurile capitalei; o altă parte, sub comanda prinţului *Curia*, devastează ţara Pereiaslavei; nu mult după aceea soseşte şi marele han *Tugor*, socrul lui Sviatopolc, sub zidurile Pereiaslavei. Lupta definitivă se dă pe râul Trubeja, afluent pe malul drept al Niprului, la 19 Iulie 1096. Ea a fost nenorocită pentru Cumani. *Tugor*,

[1]) Anna Comnena, Alexias X, ed. Migne, col. 701—721. — Nestor, op. cit., cap. 89 ad ann. 6603 (= 1095), Leger 190. Pretinsul fiu al lui Diogen e numit aici *Devghenovici* = fiul lui Devghen sau Dioghen.

[2]) Nestor, op. cit., cap. 78, Leger 190—2.

marele Tugor, rămâne pe câmpul de bătaie[1]), împreuna cu fiul său şi mai mulţi prinţi. Restul hordelor se împrăştie. Numai *Boniac* mai îndrăzneşte ziua următoare să încerce o revanşă, căzând pe neaşteptate asupra Chievului, pe care neputându-l cuceri, dă foc mahalalelor şi devastează mânastirile dimprejurul oraşului. Intre aceste mânăstiri se afla şi renumitul convent Pecerschi, în care trăia atunci şi călugărul cronicar dela care avem aceste ştiri, şi care-l onorează pe *Boniac* cu epitetele de „nelegiuit, spurcat, hoţ de codru" [2]). Deşi Boniac s'a putut retrage fără a fi atăcat de nimeni, totuş înfrângerea Cumanilor pe Trubeja a ridicat simţitor curajul Ruşilor, cari vedeau în această biruinţă o slăbire a puterii cumane.

Dar pe dânşii îi slăbiau mai rău răsboaiele civile, cari nu mai conteniau între ambiţioşii conducători ai Rusiei. In luptele lor sfaşietoare de ţară, unii aleargă la Unguri, alţii la Cumani, pentru a primi ajutor dela streini împotriva celor de acelaş sânge şi graiu. Astfel Sviatopolc trimite pe fiul său Iaroslav la Coloman, regele Ungariei, pentru a-l chema în ajutor împotriva lui Volodar, ducele Premislei (Przemysl). David Igorevici, înduşmănit cu Sviatopolc care-l despoiase de provincia Vladimiriei, voind să vină în ajutorul lui Volodar, pleacă îndată la Cumani, spre a cere sprijinul acestora împotriva Ungurilor, cari se apropiau de Premisla. Pe când David negoţia la graniţele Rusiei cu hanul cuman *Boniac,* regele Ungariei, cu 8000 de ostaşi bine 'narmaţi şi cu mulţi magnaţi, între cari şi doi episcopi, împresura Premisla lui Volodar. Intr'aceea se apropia şi David cu *Boniac.* Acesta, „părăsind la miezul nopţii tabăra, începu să urle ca un lup în mijlocul câmpului; un lup îi răspunse şi o mulţime de lupi începură să urle. Era semn bun la Cumani. *Boniac,* întorcându-se în tabără, zise lui David: „*Mâne vom birui pe Unguri*". Ziua a doua se dă lupta. Neînfricoşatul han cuman împărţeşte armata în trei: o parte, sub comanda generalului cuman *Altunapa,* primeşte ordinul de a atăca pe Unguri; comanda corpului principal e încredinţată lui David, iar el, viteazul *Boniac,* cu restul armatei, — numai 100 de oameni — se ascunde la

---

[1]) Marele-duce Sviatopolc a cules trupul socrului sau şi la înmormântat lângă Chiev.

[2]) Nestor, op. cit., cap. 79, Leger 192—5.

marginele drumului mare, pe care *Altunapa* înainta la atac. Acesta se aruncă asupra Ungurilor superiori în număr; dar, după descărcarea primei grindini de săgeţi, *Altunapa* îşi întoarse iute spatele şi o luă la fugă cu trupele sale. Ungurii, nebănuitori de curse, îi urmăresc pe drumul mare, siguri de biruinţă, — când deodată *Altunapa* se întoarce înapoi, oprindu-i pe loc şi învăluindu-i într'un nour de săgeţi, pe când *Boniac*, ieşind din ascunzişul său, le taie retragerea; atunci se aruncă pe drumul acesta, devenit câmp de luptă, şi corpul principal comandat de David Igorevici. Volodar, care era închis în cetate, se foloseşte de acest prilej şi, printr'o ieşire bine plănuită, atacă în coastă pe Unguri. Aceştia, loviţi din toate părţile, îşi pierd minţile şi se grămădesc, cuprinşi de groază, într'o completă debandadă, unul peste altul, împingându-se spre râurile Viagr şi San, săgetaţi fără întrerupere de Cumanii din urmă. O mare parte rămâne prada valurilor, iar restul e fugărit de *Boniac* timp de două zile pe malul Sanului. Coloman însuş abia scăpă cu vieaţă, lăsând în urmă 4000 de oameni, jumătatea oştirii sale, între cari şi mulţi magnaţi; dintre cei doi episcopi, Cupan rămâne pe câmpul de luptă, iar Laurenţiu moare mai târziu, în urma rănilor primite. Dezastrul acesta a avut loc la 1097. Chiar analistul ungur e silit să mărturisească: „Tanta strages ibi fuit, quod raro Hungari in tanta strage fuerunt.. tanta tunc pericula facta sunt, quae scripta non sunt, quae dici non possunt“ [1]).

După înfrângerea Maghiarilor, David, ajutat de *Boniac*, cucereşte oraşul Cerven şi Vladimiria, bătând trupele lui Sviatopolc [2]). Cu aceasta, Cumanii încheiau veacul al XI-lea, dupăce au răscolit şi sguduit, timp de jumătate de veac, Rusia, Polonia, Ungaria şi imperiul bizantin, în veşnica lor goană după pradă.

---

[1]) Thurocz, Chronica Hungarorum, II, cap. 60, ed. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum, — in fol., tom. I (Viena 1746) 135—6. — Nestor, op. cit., cap. 82, Leger 211—213. — Karamsin, Histoire de l'empire de Russie, traduite par St. — Thomas et Jauffret, II (Paris 1819) 161—4. — Büdinger, Ein Buch ungarischer Geschichte 1058—1100 (Leipzig 1866) 141—3.

[2]) Nestor, op. cit., cap. 82, Leger 213. — Karamsin, II 164—6.

8. Cumanii la începutul veacului XII. — Ofensiva rusească. — Ultima invazie în imperiul bizantin sub Alexie Comnenul

După atâtea lupte interne, conducătorii Rusiei se adună la un congres pe râul Zoloteci (Zlateci), la 1101, spre a pune odată capăt necurmatelor desbinări lăuntrice şi a împiedeca ruina totală a patriei comune. Prinţii cumani se folosesc de acest prilej, pentru a trata încheierea păcii cu Rusia: „Acolo sosiră — scrie Nestor — deputaţi din partea tuturor prinţilor cumani, pentru a cere pace“. Solii cumani şi principii ruşi plecară la Sakow, unde se încheiă pacea cumano-rusă, la 15 Septemvrie 1101, fără ca domnitorii Rusiei să se împace între sine: înţelegerea cu duşmanii ţării era mai uşoară, decât unirea între fraţi.[1])

Pacea dela Sakow n'a ţinut decât până la 1103, când Vladimir Monomahul reuşi să organiseze o ofensivă generală împotriva Cumanilor. Ea începu în primăvara anului 1103, când prinţii ruşi, cu o armată numeroasă, cavalerie şi infanterie, coborîră pe cursul Niprului în stepele cumane, dând aici lângă Nipru, la Suten, lupta cea mare din 4 Aprilie 1103, sub comanda supremă a energicului Vladimir Monomahul. Cumanii se pregătiseră şi ei bine. „Hordele cumane — scrie Nestor — soseau dese ca copacii codrilor: ochiul nu le putea cuprinde“. Mulţimea lor se poate cunoaşte şi din numărul hanilor cumani rămaşi pe câmpul de luptă. Ciocnirea cea mai crâncenă se dădu între cele două avangarde duşmane, dintre cari cea cumană era comandată de viteazul *Altunapa*, care se distinsese în armata lui *Boniac* la Premisla. Când însă întreaga avangardă cumană fu distrusă împreună cn generalul ei, o panică de nedescris cuprinse şirurile barbare, ridicând curajul Ruşilor până la entuziasm. Rare ori au avut aceştia o asemenea izbândă. Douăzeci de prinţi cumani zac pe câmpul de lângă Suten. Nestor înşiră pe cei mai însemnaţi: *Urusoba, Ctşii, Aroslanapa, Kitanopu, Cuman, Asup, Curtc, Cenegrepa, Surbar* şi alţii. *Belduz* (Beldi-uz) fu luat prisonier şi ucis mai pe urmă din ordinul lui Vladimir. Prada era imenză; Ruşii luară oi, boi, cai, cămile, pe cum şi corturile pline de bogăţii şi de sclavi; Pecenegii din armata cumană căzură şi ei în mânile biruitorilor, aşa că Monomahul a putut exclama, la

[1]) Nestor, cap. 84, ad ann. 6609 (= 1101), Leger 216.

urma strălucitei victorii: „Aceasta e ziua pe care ne-a dat-o Domnul: să ne bucurăm şi să ne înveselim într'însa!“ [1])

Boniac, isteţul, scăpase cu vieaţă, căci la 1105 îl vedem bătând pe Brodnici la Zarub, pe malul drept al Niprului, mai sus de Chiev.[2])

Trei ani după înfrângerea dela Suten, Cumanii încearcă o năvălire neaşteptată în ţinutul Zariatcesc-ului, la 1106. Incercarea însă nu isbuti, căci sunt bătuţi din nou şi goniţi prin Moldova şi Muntenia până dincolo de Dunăre, unde despăgubindu-se de pierderile lor din avutul Bulgariei, se întorc iarăş în Rusia.[3]) In primăvara anului 1107, *Boniac* se luptă în ţara Pereiaslavei; unindu-se apoi cu *Şaru cel Bătrân* şi cu alţi principi cumani, împresoară cetatea Luben, astăzi Lubny din gubernia Pultavei, pe râul Sula. Dar Vladimir Monomahul, reuşind iarăş să-şi câştige concursul colegilor săi, îi bate din nou, în ziua Inălţării Domnului, 1107, urmărindu-i până la râul Krool. *Taz*, fiul lui Boniac, e ucis; *Sugr* şi fratele său sunt luaţi prisonieri, iar *Şaru* abia-şi putu mântui bătrâneţele prin fugă.[4])

Duşmăniile se împacă prin căsătoria fiilor lui Vladimir şi Oleg cu princese cumane: Gheorghe, fiul celui dintâiu, ia pe fiica hanului *Aiepa*, fiul lui *Asen;* iar fiul lui Oleg se căsătoreşte cu fiica unui alt *Aiepa*, din familia lui *Girgen.*[5])

Când însă, după trei ani de pace, Cumanii încalcă din nou Pereiaslava şi Cernigovul[6]), Vladimir înduplecă pe tovarăşii săi în domnie la a doua ofensivă împotriva acelora cari împiedecau orice desvoltare a Rusiei. La începutul paresimilor anului 1111, Ruşii, bine pregătiţi, înaintează până la Don în ţara Cumanilor. La Ossenew, reşedinţa hanului *Şaru cel Bătrân*, locuitorii le ieşiră înainte cu vin, hidromel şi peşte, cerându-le pace, iar creştinii cruţară un oraş care cerea mila lor; în schimb, oraşul Sugrow devine prada flacărilor. De aici, armata creştină înaintează spre râul Dagieia, unde-i aşteptau barbarii. Intâiul atac ieşi în favorul Ruşilor: păgânii, după o luptă îndârjită, se retrag; la 24 Martie, serbătoarea Buneivestiri, Vladimir cu ai săi serbează prima biruinţă. După două zile însă,

[1]) Nestor, cap. 85, ad ann. 6611 (= 1103), Leger 217—220.
[2]) Idem, cap, 86, ad ann. 6613 (= 1105), Leger 221.
[3]) Idem, cap. 86, ad ann. 6614 (= 1106), Leger 221.
[4]) Idem, cap. 87, ad ann. 6615 (1107), Leger 222.
[5]) Idem, ibidem.
[6]) Idem, cap. 89, ad ann. 6618 (= 1110), Leger 224.

duşmanii se întorc cu forţe nouă: „veniau cu miile, deşi, ca copacii unei întinse păduri". Ruşii se văd deodată încunjuraţi pe malul râului Sala. Lanţul trebuia rupt cu orice preţ. Incăierarea fu atât de puternică încât, lovindu-se pavăzele, se produse un sgomot ca de tunet. Monomahul se luptă ca un leu, îmbărbătând pe creştini. Rezultatul nu întârzie. Cu toate pierderile Ruşilor, Cumanii sunt bătuţi cumplit şi urmăriţi până la râul Salniţa, unde căzură iarăş mulţi din ei. Vestea biruinţei creştine asupra păgânilor se răspândi încurând în toată Europa, „la Greci, Unguri, Leşi, Cehi, până la Roma" [1]).

Ofensiva condusă atât de bine de Vladimir determină pe duşmanii Rusiei a-şi căuta pradă în altă parte. E adevărat că, murind marele duce Svíatopolc la 1113, Cumanii veniră până la râul Vyr; dar Monomahul, care ocupase tronul Chievuluii îi alungă încă odată spre Moldova noastră.[2])

In toamna aceluiaş an, Cumanii sunt la Dunăre, ocupaţi cu pregătirea unei expediţii în imperiul lui Alexios Comnenos. Impăratul, înştiinţat la vreme despre planul şi pregătirile barbarilor, părăseşte pompa Bizanţului şi vine la Filipopol, unde-şi aşează cartierul general. Intărind, apoi, punctele strategice din Bulgaria, el porunceşte trupelor să se îngrijească în chip deosebit de buna stare a cailor, ştiind din experienţă, ce rol joacă aceste animale într'o luptă cu călăreţii stepelor. In mijlocul acestor pregătiri, iată un curier care aleargă în goana roibului dela Istru până la Filipopol, cu vestea, că barbarii au trecut Dunărea şi devastează Bulgaria. Atunci viteazul Alexios se repede în persoană, cu trupele de lângă sine, spre Istru şi ajunge cu o repeziciune extraordinară la Vidin. Dar aici, nici urmă de Cumani. Aceştia, anume, văzând pregătirile din Bulgaria, şi aflând că împăratul e în drum împotriva lor, îşi făcură calea întoarsă. Spre a-i face inofensivi, Alexios trimite o parte din trupele sale în Oltenia, cari urmăresc pe Cuman. trei zile şi trei nopţi, până la un râu „ce se varsă în Dunăre", Cumanii trecând în grabă acest râu „cu bărcile pe cari le purtau cu sine", ostaşii împărăteşti se întorc înapoi la Alexios. La atâta se reduce ultima expediţie bizantină a Cumanilor sub domnia împăratului Alexie Comnenul.[3])

---

[1]) Idem, cap. 90, ad ann. 6619 (= 1111), Leger 227—233.

[2]) Idem, cap. 93, Leger 236. — Aici se sfârşeşte Cronica lui Nestor.

[3]) Anna Comnena, Alexias X, ed. Migne, col. 1093—1104.

9. Lupta Cumanilor cu Ioan Comnenul (1118—1143). — O nouă descălecare cumană în Ungaria. — Urmaşii lui Vladimir Monomahul şi Cumanii.

Sub domnia lui Vladimir Monomahul ca mare duce al Chievului (1113—1125), Cumanii n'au mai îndrăznit să apară în Rusia. Pe temeiul bunelor relaţiuni cu temutul domnitor, ei s'au putut reface şi întări, dând încurând o nouă dovadă despre puterea lor, printr'o năvală neaşteptată în imperiul bizantin, unde domnia acum Ioan Comnenul (1118—1143), urmaşul marelui Alexie.

In iarna anului al 5-lea de domnie a lui Ioan Comnenul, o mulţime nenumărată de Cumani trec Dunărea şi se revarsă ca lăcustele peste întinderile Traciei, jăfuind tot ce întâlniau în cale. Impăratul îşi adună, în frigul iernii, trupe din toate părţile, concentrându-le în lagărele de lângă Beroe. Intr'aceea, temându-se de numărul prea mare al duşmanilor, încearcă, prin soli cari ştiau limba cumană, să-i îndepărteze dela planul răsboiului, cel puţin pe mulţi din prinţii lor, căci erau împărţiţi în mai multe triburi cu câte un han în frunte. Planul lui Ioan Comnenul reuşi în parte, căci prin mese mari şi daruri strălucite se câştigară câţiva conducători cumani. Dar ce însemnau aceştia, faţă de numărul imens al celorlalţi? Şi totuş împărăţia trebuia apărată.

Lupta se dă în primăvara anului 1124. Izvoarele bizantine relevează înverşunarea primului atac, care a fost neobişnuit de crâncen. Cumanii se disting prin agerimea lor, dând năvală ca nişte duhuri pe caii lor aprigi, şi învăluind oştirea bizantină în nouri de săgeţi, în mijlocul unui iad de strigăte infernale. Impăratul însuş e rănit în pulpă de o săgeată cumană. Şirurile bizantine se clatină de vijelia deslănţuită asupra lor. Spre fericire însă, Cezarul nu-şi pierde nădejdea, iar generalii conving armata, că nu e altceva de ales, decât biruinţa sau moartea, împărăţia fiind în primejdia extremă. Se dă al doilea atac, mai cumplit decât cel dintâiu. Bizantinii, luptându-se cu acea forţă sufletească pe care o inspiră conştiinţa celei mai mari primejdii, reuşesc să oprească talazurile potopului cuman, luând şi câţiva prizonieri. Barbarii sguduiţi se dau înapoi, nu spre a fugi, cum se aşteptau Romeii, dar spre a-şi reface rândurile şi a recurge la o nouă stratagemă, caracteristică acestor nomazi, a căror locuinţă erau căruţa şi cortul.

Ei leagă căruțele în formă de cerc, iar înlăuntru, sub corturi de piei de bou, își încarcă femeile și copiii, lăsând printre căruțe mai multe treceri, asemenea unor străzi sucite, ce șerpuiau în mijlocul acelor cetăți ambulante. Carăle deveniră forturi pline de luptători, iar ieșirile slujiau la erupțiunile cavaleriei cumane, carea, la nevoie, se întorcea iute în dosul căruțelor întărite, punând în mișcare în direcția dușmanilor o întreagă câmpie de forturi mișcătoare. Oștirea lui Ioan Comnenul se lupta înzădar. Trebuia sfărâmat mai întâiu zidul acela improvizat de Cumani. După o rugă fierbinte către regina oștirilor creștine [1]), împăratul detașează pe cei mai îndrăzneți din armata sa, dându-le însărcinarea de a tăia, cu ajutorul topoarelor, legătura între căruțele — redute. Aceștia împlinindu-și misiunea cu cea mai exemplară abnegație și vitejie, Bizantinii năvălesc în lagărul dușman. Și atunci, — un tropot de copite și huruit de căruțe și strigăte barbare de se cutremura pământul: fugiau Cumanii... Așa de mare era numărul prizonierilor, încât împăratul a putut popula cu dânșii o întreagă provincie din Tracia. De bucuria biruinței, Bizantinii au întrodus o nouă serbare națională, numită „Serbătoarea Cumanilor". Cât a mai domnit Ioan Comnenul, păgânii n'au mai îndrăznit să treacă Dunărea [2]).

Scăpând din măcelul de peste Dunăre, hordele barbare se întorc în stepele lor, afară de un trib, care sub conducerea hanului *Tatar*, luă drumul Ungariei, unde, recunoscând suveranitatea regelui Ștefan II (1114—1131), fu așezat de acesta în

---

[1]) Niketas Choniates relevează, că Ioan Comnenul s'a rugat cu lacrimi, gemete și gesturi în fața icoanei care reprezenta pe prea curata Fecioară Maria.

[2]) Niketas Choniates, Historia IV, ed. Migne, Patr. Gr., ser. II, tom. 139 (Paris 1894) col. 336—340. — Kinnamos, Historiarum lib. I, 3, ed. Migne, PG, ser. II., tom. 133 (Paris 1864) col. 315—316 — D. Onciul, Originele principatelor române (București 1899) 81 și 232 nota 9, pune această expediție cumană la 1144, susținând că ea a avut loc sub Manuil Comnenul, citând ca dovadă ediția din Bonn (1836) a lui Kinnamos, pag. 7. Dar la această pagină e tocmai lib. I, 3 al lui Kinnamos, citat de noi mai sus, și nu e vorba de Manuil, ci de *predecesorul său Ioan* și de expediția acestuia împotriva Cumanilor *»în anul al 5-lea al domniei sale«*, cum ne spune lămurit Kinnamos, deci la 1123—1124. Afară de aceasta, analele bizantine nu cunosc nici o expediție cumană în anul 1144.

ţinutul numit de atunci *Cumania Mică* (1124). É cunoscută dragostea exagerată a regelui maghiar faţă de Cumani. Spre marea nemulţumire a autohtonilor, hanul cu fruntaşii tribului se bucurau de cele mai frumoase privilegii, trăind chiar la curtea regală într'o vădită intimitate cu Ştefan II, pe când Cumanii din provincie erau prigoniţi de populaţia băştinaşă, din pricina jafului la care se dădeau aceşti nomazi cu obiceiuri păgâne. Iar când Tatar cu ai săi înconjurau patul de boală al regelui şi, sărutându-i mâna cu lacrimi în ochi, îi arătau suferinţele poporului lor, Ştefan îi mângăia şi le jura că va pedepsi aspru pe toţi prigonitorii neamului cuman, jurăminte rămase fără rezultat, căci craiul îşi dete sufletul în braţele Cumanilor [1]).

Pe când Cumanii lui *Tatar* se stabiliau în Ungaria, cei din stepe se folosiau de moartea lui Vladimir Monomahul († 1125), pentru a căuta pradă în ţara marelui apărător al Rusiei. Planul lor era să se unească cu *Torcii,* popor nomad ce rătăcia în jurul Pereiaslavei; dar Iaropolc, fiul lui Vladimir şi ducele Pereiaslavei, porunci acestui neam înrudit cu Cumanii să între în ducatul său; apoi, fără a aştepta sosirea celorlalţi cneji ai Rusiei, se aruncă pe neaşteptate asupra Cumanilor şi-i bate, împingând pe mulţi în râuri [2]).

Sub Mstislav, noul mare duce al Chievului (1125—1132), începe răsboiul civil între urmaşii Monomahului şi descendenţii lui Oleg, răsboiu care va preface Rusia într'un şes inundat de puhoiul veşnic în mişcare al Cumanilor. Când, la 1127, marele duce pornia împotriva lui Vsevolod, fiul lui Oleg, spre a-l alunga din Cernigov, stăpânul acestui principat nu găsia alt mijloc de scăpare, decât în ajutorul păgânilor din stepe. Dealtminteri, chemarea Cumanilor împotriva fraţilor de acelaş sânge era o tradiţie în familia lui Oleg. La semnul dat de Vsevolod, 7000 de călăreţi ai stepei sunt gata la graniţele Rusiei, aşteptând numai reîntoarcerea solilor trimişi la domnul Cernigovului. Aceştia însă, căzând în mânile lui Mstislav, şi Cumanii văzând că trimişii nu se mai întorc, s'au

[1]) Thurocz, Chronica Hungarorum II, cap. 63, ed. Schwandtner — in fol., 141—2. — Weber, Kumanen, in Wetzer und Welte's Kirchenlexikon [2], VII (Freiburg i. Br. 1891) col. 1243.

[2]) M. Karamsin, Histoire de l'empire de Russie, traduite par St-Thomas et Jauffret, tom. II. (Paris 1819) 216.

temut de o trădare din partea lui Vsevolod şi au oprit pe loc expediţia [1]).

In anul următor, 1128, marele duce pleacă să pedepsească pe Cumani, pentru alianţa lor cu Vsevolod. Analele ruseşti spun că „armata lui Mstislav alungă pe Cumani nu numai dincolo de Don, dar chiar şi dincolo de Volga", curăţind de dânşii mezopotamia aceasta, aşa că ei n'au mai cutezat să se apropie de graniţele Rusiei sub domnia acestui mare duce [2]).

Dar răsboiul civil îi aduce iarăş înapoi, sub marele duce Iaropolc (1132—1139). Descendenţii lui Oleg, prinţi ai Cernigovului, veşnicii prieteni ai Cumanilor, îi chiamă din nou în ajutor împotriva Chievului. Iarăş începe vechiul jaf. Pacea încheiată între cele două familii sub zidurile Chievului a fost numai o iluzie reciprocă. După câteva luni, răsboiul isbucneşte din nou (1136). Cumanii sunt iarăş aliaţii născuţilor din Oleg împotriva lui Iaropolc. Lupta se dă în ţara Pereiaslavei, pe malurile râului Sipoi. Puhoiul viu al Cumanilor rupe frontul marelui duce, prinzând şi omorînd toată garda lui, iar el fuge cu restul armatei în goană nebună, lăsând chiar steagul Rusiei în mâna păgânilor, la 8 August 1136 [3]).

Urmează devastarea localităţilor de pe malurile Sulei. Cumanii înaintează în Pereiaslava, alungând pe Andrei, fiul lui Vladimir Monomahul, şi cucerind cetatea Preluc [4]). — Ar fi prea plictisitor să urmărim această pagină atât de tristă în istoria Rusiei, împletită cu veşnica revărsare a potopului cuman. Ea se repetă necontenit până la 1152, când hordele stepelor se îndreaptă spre imperiul bizantin.

10. Cele trei năvăliri cumane în împărăţia bizantină sub Manuil Comneul. — O epopee grecească la „Teleorman".

Din Rusia, Cumanii se îndreaptă iarăş spre împărăţia Bizanţului, unde domnia acum Manuil Comnenul (1143—1180), împăratul cu ambiţiile cele mai vaste şi cu planurile cele mai grandioase, dintre toţi puternicii cari şi-au desfăşurat strălucirea în cetatea lui Constantin.

---

[1]) Idem, ibid., pag. 216—7.

[2]) Idem, ibid., pag. 218.

[3]) Idem, ibid., pag. 227—8.

[4]) Idem, ibid., pag. 233—4.

Intâia invazie cumană sub domnia acestui împărat e povestită de *Niketas Choniates* şi de *Kinnamos*. Că amândoi relatează acelaş fapt istoric, reiese din împrejurarea, că amândoi vorbesc de una şi aceeaş ocazie a expediţiei lui Manuil împotriva Cumanilor: Roger II, regele Siciliei (1101—1154), ocupase Corcyra (astăzi Corfu), iar împăratul porneşte împotriva lui spre apărarea insulei; ajuns la Filipopol, el primeşte ştirea că hordele cumane au trecut Dunărea; atunci, întrerupând expediţia împotriva lui Roger, porneşte spre întimpinarea Cumanilor. Deasemenea, amândouă isvoarele relevează că, dupa expediţia cumană, Manuil Comnenul pleacă deadreptul spre Corcyra. Aceste împrejurări arată lămurit, că amândoi istoriografii vorbesc despre una şi aceeaş expediţie a împăratului bizantin împotriva Cumanilor.

Ocuparea Corcyrei de către Roger al Siciliei a avut loc la 1151 [1]), iar Manuil întreprinde expediţia pentru liberarea insulei la 1152. Astfel invazia cumană şi expediţia împotriva lor a împăratului Manuil cade la 1152 [2]).

Expediţia însăş e relatată pe scurt de Niketas Choniates: Cumanii, trecând Istrul, devastează localităţile dela poalele Hemului; împăratul, întrerupând campania împotriva lui Roger, se îndreaptă asupra Cumanilor, pe cari îi bate la întâia ciocnire; după aceasta, pleacă deadreptul spre Corcyra [3]). La atâta se reduce raportul lui *Niketas*. Să se noteze, că *el nu ştie nimic despre o trecere a Dunării din partea lui Manuil în urmărirea Cumanilor.*

În raportul lui *Kinnamos* deosebim două părţi, dintre cari întâia e identică în substanţă cu povestirea de mai sus a lui Nichită Honiatul: Cumanii, trecând Dunărea, adună o pradă imensă, jefuind tot ce întâlniau în cale; o ciocnire însă între Manuil şi Cumani n'a avut loc, căci barbarii, observând la timp pregătirile împăratului, se întoarseră în grabă peste Istru în ţara lor, luând cu sine toată prada adunată. Amândouă ra-

---

[1]) Chronologia Niketae, ed. Migne, PG, ser. II, tom. 139 (Paris 1894) col. 1059.

[2]) Şi nu la »1144«, cum are D. Onciul, Originele principatelor române (Bucureşti 1899) 81. Vezi cap. 9 nota 2 din lucrarea de faţă.

[3]) Niketas Choniates, De Manuele Comneno, lib. II, 2, ed. Migne, PG, tom. 139 (Paris 1894) col. 412.

porturile se pot împăca uşor. Retragerea Cumanilor de teama oştirilor imperiale, Niketas a putut-o concepe ca o biruinţă a Cezarului, atribuind-o unei ciocniri fericite pentru Bizantini. La atâta s'ar reduce întâia expediţie a lui Manuil Comnenul împotriva Cumanilor, dacă Kinnamos n'ar mai adăuga la raportul său o a doua parte, *care lipseşte la Niketas.*

Dar, ori de câte ori am cetit şi recetit această parte a povestirii lui Kinnamos, totdeauna mi-a lăsat impresia unui fragment epic, lipsit de aparenţa adevărului istoric. Imi pare că povestirea însăş conţine în sine toate semnele uuui cânt epic la adresa eroului apoteozat. Să urmărim deci cu luare aminte toate elementele cari alcătuesc expunerea istoriografului imperial.

Impăratul, auzind că duşmanii s'au întors la stânga Dunării, aleargă la acest fluviu, unde găsind o luntre „făcută dintr'un singur lemn", porunceşte unui ţăran de acolo să i-o aducă. Ţăranul însă, în loc să-i aducă luntrea, începe să-l dojenească, pentrucă n'a avut grije de satele şi oraşele din Bulgaria, pe cari le-a lăsat pradă Cumanilor. Drept răspuns, Manuil jură că va pedepsi aspru pe aceşti pustiitori Sosind, într'aceea, şi armata la Dunăre, împăratul îşi alege „500" de călăreţi, între cari se aflau *Cumani* şi *Pecenegi* slujitori în oştirea bizantină. Aceştia trec Istrul cu Manuil Comnenul în frunte, pe „luntri legate între sine". După trecerea Dunării, Bizantinii nu dau nicăiri de Cumani; totuş îi *urmăresc* până ajung la *două râuri* navigabile, pe cari nu le pot trece fără luntri. Atunci, împăratul detaşează o parte din mica sa cavalerie, trimiţându-o înapoi la Dunăre, cu ordin de a *lega de cai* luntrile de acolo şi a le aduce în grabă. Ordinul se execută şi cele două râuri fără nume sunt trecute. De aici străbat *„un spaţiu întins"*, până ajung la un munte cu numele enigmatic de *Τένου—Ὄρμος*, aproape de hotarele *Tauroscitiei.* Ne dând nici aici de Cumani, Manuil trimite o parte din cei 500 de călăreţi *în interiorul Tauroscitiei*, spre căutarea duşmanilor, cu ordin de a-i atăca, unde vor fi dat de dânşii. Soldaţii însă, zărind în sfârşit pe Cumani, nu îndrăznesc a da lupta până la sosirea împăratului. Sosind în fine şi acesta, el se îmbracă mai întâiu în armură de luptă — cu o solemnitate homerică — şi apoi începe atacul. E o luptă crâncenă. Pe când barbarii se aruncă din toate părţile asupra Bizantinilor, împăratul, *„repezindu-se cu suliţa în mijlocul lor, sparge frontul, omorînd nu*

câte unul, ci câte doi deodată; astfel, Cumanii fiind sguduiţi prin atacul împăratului, se aruncă şi ceilalţi Bizantini şi rup întregul şir de bătaie". Duşmanii sunt învinşi; mulţi din ei rămân pe câmpul de luptă; Bizantinii iau *„cam vr'o 100 de prisonieri"*, între cari şi pe un renumit principe cuman cu numele *Lazaros*. Nu e vorba despre nici un Bizantin ucis sau luat prizonier. Biruitorii se întorc înapoi; împăratul şi-a împlinit jurământul făcut unui ţăran pe malul drept al Dunării[1]).

Lăsând la o parte celelalte trăsături cu caracter epic prea bătător la ochi, să ne oprim la muntele *Τένου—Ὅρμος* dela hotarele Tauroscițiel[2]).

A. D. Xenopol se grăbeşte a interpreta *Tenu-Hormos* prin *Teleorman*, dar e silit să constate, că acest pretins *Teleorman* se află la graniţele Galiţiei[3]). De fapt, *Tauroscitia* la Kinnamos şi contemporanii săi bizantini înseamnă Rusia de nord cu Galiţia, pe când *Sciţia* cuprindea stepele de sud ale Rusiei ocupate de Cumani, împreună cu Moldova şi Muntenia de mai târziu, supuse şi ele Cumanilor, cari, tocmai pentru aceasta, erau numiţi „Sciţi" în imperiul bizantin[4]).

Aşadar, cei „500" de călăreţi ai lui Manuil au pătruns până la hotarele Rusiei, „dupăce au străbătut un spaţiu întins". Dar în care parte a Rusiei? In partea unde munţii îi formează hotarul; în cazul cel mai bun pentru Kinnamos, primim şi noi graniţele Galiţiei muntoase. Ei bine, este oare probabil, ca marele Emanuil Comnenul să fie atât de temerar, încât să urmărească pe Cumanii nevăzuţi dela Dunăre până la munţii

---

[1]) Kinnamos, Historiarum lib. III, 3, ed. Migne, PG, ser. II. tom. 133 (Paris 1864), col. 421—424; ed. Bonn (1836) pag. 93,

[2]) Iată textul grecesc, Kinnam lib. III, 3, ed. Migne, col. 424: *Οὗ γεγονότος ἀμογητὶ διέβαινον, χῶρόν τέ τινα δολιχὸν διαμείψαντες ἄχρι καὶ ἐπὶ ὅρος τένου ὅρμον ἦλθον, ὅπερ αγχοῦ τῶν Ταυροσκυθικῆς ὁρίων ἀνέχει.*

[3]) A. D. Xenopol, Is or a Românilor[2], II (Bucureşti 1914) 254.

[4]) Kinnamos ne spune că Galiţia e o parte a Tauroscitie, (lib. III, 11), că oraşul Chiev e în Tauroscitia (lib. V, 12), iar la Niketas Chroniates *οἱ Ῥῶς* (Ruşii) sunt identici cu *οἱ Ταυροσκύθαι*, cum se vede spre pildă în *De Alexio Angelo*, lib. III, 5, unde e vorba atât de Ruşii din Galiţia cât şi de cei din ţara Chievului şi împrejurimi. Compară Ludwig Schlözer, Nestori Russische Annalen, II (Göttingen 1802), pag. 229 B., precum şi locul indicat aiči din Stritter

Galiției numai cu „500“ de oameni? Nu știa el nimic despre nenumăratele horde cumane, cari puteau să-l nimicească împreună cu ceata lui de călăreți? Să înainteze el cu atâta siguranță prin însăș țara Cumanilor cu o mână de oameni, fără a se teme de un întreg popor sălbatec de călăreți? Afară de aceasta, pregătirea la luptă, atacul și rezultatul ne întăresc și ele în impresia, că avem de a face cu o epopee grecească lângă pretinsul Teleorman din preajma munților galițieni. Pe lângă aceste criterii interne, mai relevăm pe unul extern: tăcerea lui *Niketas Choniates*, care descrie, cum am dovedit, aceeaș expediție a lui Manuil Comnenul împotriva Cumanilor, fără a pomeni ceva despre o trecere a Dunării sau despre o luptă bizantino-cumană în părțile de nord ale Istrului, deși ar fi vorba despre o strălucită faptă de arme a Bizantinilor.

A doua invazie cumană în imperiul lui Manuil stă în legătură cu răsboiul bizantino-maghiar din anul 1154. Pe când împăratul se răsboia cu Ungurii, în absența regelui Géza II (1141—1161), Cumanii trec iarăș Dunărea, devastează cetățile de pe malul drept și înaintează cu jaf și pârjol până sub lanțul Balcanilor. Manuil, ocupat in Ungaria, trimite împotriva lor pe generalul Coloman, care însă e bătut și moare în urma rănilor primite, iar trupele lui sunt sdrobite de Cumani. Aceștia, în urma biruinței, încărcând în tihnă prada pe cai, se întorc iarăș în țara lor[1]). Anul năvălirii e determinat atât prin răsboiul maghiaro-bizantin, cât și prin indicația din Cronologia lui Niketas: 1154[2]).

A treia năvală cade între 1158—1157. Împăratul, întorcându-se spre Constantinopol din răsboiul turcesc, primește în drum știrea că barbarii au trecut Istrul și prădează marginele imperiului. Atunci, întrerupându-și drumul spre casă, pleacă la Callipolis, iar de aici spre Dunăre împotriva Cumanilor. *Aceștia însă, auzind despre apropierea lui Manuil, trecură iute în Muntenia*[3]).

---

[1]) Niketas Choniates, De Manue e Comneno, lib. II, 7, ed. Migne, col. 429—432.

[2]) Chronologia Niketae, ed. Migne, tom. cit., col. 1059.

[3]) Kinnamos, Hist. lib. IV in fine, ed Migne, tom. cit., col. 549. — Primim cronologia admisă de Stritter, Memoriae populorum olim ad Danubium, Pontum Euxinum, Paludem Maeotidem, Caucasum, Mare Caspium et inde magis ad septemtriones incolentium, III, 2 (Petropoli 1778) 926.

La atâta se reduc cele trei invazii cumane în împărăţia bizantină sub Manuil Comnenul. Intâia e respinsă de acesta, probabil în urma unei ciocniri în sudul Dunării; la a doua, trupele bizantine sunt sdrobite; la a treia n'a avut loc nici o luptă. Astfel nu este exact că, cu prilejul celor trei năvăliri, „Cumanii fură *bătuţi cumplit de împăratul bizantin Manuil Comnen* şi siliţi prin aceasta a se ţine câtva timp mai departe de Dunăre“ [1]). Adevărata pricină, care i-a silit „a se ţine câtva timp mai departe de Dunăre“, e ofensiva rusească împotriva Cumanilor, cum vom vedea în rândurile următoare.

11. Ofensiva rusească împotriva Cumanilor.

Părăsind împărăţia lui Manuil Comnenul, Cumanii se întorc iarăş la Nipru, de unde încep a nelinişti Rusia, când din propria lor iniţiativă, când chemaţi în ajutor de câte un prinţ rus care se lupta împotriva fraţilor de acelaş sânge. Fie că veniau ca aliaţi ai unui principe rus împotriva altuia, fie că năvăliau nechemaţi, invaziile lor au fost totdeauna îngrozitoare. Numai la sfârşitul anului 1159, ei duceau în robie peste 10,000 de Ruşi, dupăce umpluseră toată provincia Smolensc cu leşuri, lăsând în urma lor oraşele şi satele în flacări [2]).

Cele mai multe devastări se repetau pe malurile Niprului, această arteră de comunicaţie comercială între împărăţia Bizanţului şi Rusia, Cumanii căutând necontenit să pună mâna pe corăbiile încărcate cu mărfuri bizantine pentru Rusia, pe cum şi pe cele ce Rusia trimitea în imperiul de peste Marea Neagră. Tratatele de pace pe cari Ruşii erau siliţi a le încheia cu aceşti barbari, n'aveau nici o valoare. Situaţia ne-o descrie frumos şi mişcător Mstislav Isiaslavici, ultimul mare duce cu reşedinţa la Chiev (1167—1169), într'o cuvântare ţinută în faţa prinţilor Ruşi, pe cari voia să-i înduplece la o ofensivă generală împotriva pustiitorilor Rusiei. „Rusia — zice domnitorul — Rusia, scumpa noastră patrie, sângerează din rănile primite dela Cumani, ale căror sforţări nelegiuite nu le-am putut stăvili până acum. Ei ne jură pururea prietenie sinceră, primesc darurile noastre, dar, fără nici un respect faţă de jurămintele tratatelor, ei pun mâna pe creştini şi-i duc în robie în stepele

---

[1]) D. Onciul, Originile principatelor române (Bucureşti 1899) 81.

[2]) Karamsin II 367.

lor. Nu mai e nici o siguranţă pentru corăbiile noastre de comerţ cari străbat Niprul încărcate cu mărfuri bogate. Barbarii s'au hotărît a pune mâna pe calea comercială care duce în Grecia. A sosit vremea să recurgem la mijloace serioase şi puternice. Amicilor şi fraţilor, să punem capăt răsboiului civil şi, cu ochii ridicaţi la cer, să tragem sabia răsbunării şi să cădem asupra sălbatecilor duşmani, chiemând în ajutor pe *Domnul*" [1]).

Cuvântarea a avut efect. Urmează ofensiva generală din Martie 1168. Oştirile aliate, sub comanda marelui duce, străbat stepele cumane timp de nouă zile, dar duşmanii fug dinaintea lor, lăsând în urmă tot ce le-ar fi împiedecat fuga. Ruşii, urmărindu-i, reuşesc să ia înapoi un mare număr de prisonieri, precum şi o pradă imenză [2]). Puterea cumană a fost respinsă, dar nu învinsă. Dacă încercarea de revanşă din anul următor, 1169, a fost zădărnicită prin biruinţa Ruşilor, cari au adus la Chiev 1500 prisonieri, Cumanii s'au răsbunat îndeajuns, prin desele lor invazii până la 1176, când sdrobesc cele mai bune armate ruseşti ce le ieşiseră în cale [3]). Incurajaţi de această biruinţă, ei continuă a fi biciul Rusiei, mai ales sub marele lor han *Conceac*.

Nenorocirea adună din nou forţele creştine în sudul Rusiei, pentru a porni la a doua ofensivă. Trecând Niprul în stepele Polovţilor, Ruşii dau de duşmani după un drum de cinci zile. Intâia luptă se dă la Ugla sau Orel. Cumanii sunt bătuţi pe malurile acestui râu; 7000 de prisonieri şi un mare număr de cai şi arme de tot felul cad în mânile biruitorilor. A doua luptă are loc la Khorol, unde e înfrânt renumitul han *Conceac*, cu toate uriăşele lui arcuri automate, pe cari 50 de oameni abia le puteau întinde, şi cu toate maşinile aruncătoare de foc, născocite de un Turc din Covaresm [4]).

Dar a treia ofensivă, întreprinsă de Ruşi câteva luni după ultimul triumf, în primăvara anului 1186, fu un adevărat dezastru pentru Rusia. Lupta a avut loc în Cumania între Doneţ şi Don, pe râul Caiala, astăzi Cagulnic. E adevărat că

---

[1]) Idem, II 390—1.

[2]) Idem, II 391.

[3]) Idem, III (Paris 1819) 49.

[4]) Idem, III 75—6, Iulie 1185.

din întâiul atac au ieşit Ruşii biruitori, dar succesul mai mult le-a stricat, mărindu-le îngâmfarea. Cumanii, văzându-se primejduiţi, îşi adună toate hordele de pe malurile Donului şi reuşesç să taie ieşirea Ruşilor din cleştele celor două ape, mulţumindu-se timp de trei zile să arunce numai săgeţi asupra duşmanilor, fără a se apropia la un atac cu suliţele, căci aşteptau sosirea altor ajutoare. Intr'aceea, numărul Cumanilor crescând mereu, Ruşii făcură o sforţare spre a ajunge la râu; dar barbarii, printr'o stratagemă iscusită, reuşiră să-i încercuească deodată din toate părţile. Zădarnică fu toată lupta desperată a Ruşilor. N'a scăpat nici unul. Toţi au fost ucişi sau luaţi prisonieri. Nişte neguţători, cari priviau din depărtare lupta, au fost singurii soli cari au dus în Rusia vestea grozavului dezastru. Aceasta s'a întâmplat în Maiu 1186[1]).

Urmarea acestei strălucite biruinţe, care dădea mărturie despre puterea cumană sub marele *Conceac*, fu o nouă năvălire în Rusia, unde pustiind oraş după oraş, devastând satele şi călcând sămănăturile, porniră spre Dunăre, încărcaţi de pradă şi prisonieri[2]). Atât de impunător era acest drum spre Istru, încât după 420 de ani, o hotarnică a satului Berileşti, judeţul Brăila, mai vorbeşte despre *„Drumul lui Conceac"*[3]). Era în vara anului 1186, an însemnat în istoria Românilor din Balcani.

12. Cumanii şi înfiinţarea împărăţiei româno-bulgare.

La 1018, împăratul bizantin Vasile II Macedoneanul (976 până 1025) scaldă în sânge şi desfiinţează împărăţia bulgară, întinzând domnia Bizanţului până la Dunăre şi primind, drept mulţămire, tragicul nume de Bulgarocton (= ucigător de Bulgari). După o robie de 168 de ani, Bulgaria devine iarăş imperiu, dar un imperiu *româno*-bulgar. Providenţa s'a folosit pentru înfiinţarea noului imperiu de doi fraţi români, Petru şi Asan, din Balcani (Haemus), cari au chemat în ajutor pe Cumanii din stânga Dunării, pentru a ajunge la scopul dprit.

---

[1]) Idem, III 77—9. — Intre prisonieri era şi Igor, prinţul Novgorodului cu fiul său Vladimir, care în captivitate se îndrăgosti de fiica hanului Conceac, luându-o în căsătorie (Karamsin, III 81).

[2]) Idem, III 79—80.

[3]) A. D. Xenopol, Istoria Românilor[2], II (Bucureşti 1914) 254. — B. P. Haşdeu, Cuvinte din Bătrâni, I, 171.

Când la 1186 Românii și Bulgarii din Balcani, sub conducerea celor doi frați valahi, ridicară steagul revoltei pe piscurile stâncilor, putreda capitală a imperiului bizantin nu-și dădea seamă de însemnătatea și urmările loviturii pornite din munții și văile Hemului. Expediția întâiu din vara aceluiaș an a împăratului efeminat Isaac Anghelos (1185—1195) a întărit Bizanțul în convingerea, că răscoala din Balcani n'are nici o importanță deosebită. Ajutat de o ceață deasă, împăratul a putut pătrunde în munți, înfrângând rezistența răsculaților. Alungați de oștirile imperiale, „Petru și Asan, cu tovarășii lor de răscoală, s'au repezit *spre Dunăre și, luntrărindu-o s'au dus la vecinii lor Cumani*"[1]), pe când Isaac Anghelul, dând foc secerișului adunat în snopi, și încrezându-se în făgăduințele Valahilor rămași acasă, se întoarce în capitală, sigur de potolirea primejdiei, spre a se făli cu isprăvile sale[2]).

Petru și Asan însă, „*trecând Dunărea, se întâlniră cu Cumanii*"[3]) și, făcând alianță cu acești stăpâni ai nordului dunărean, se întorc înapoi cu planul bine stabilit de a scutura lanțurile bizantine și a înființa „domnia Vlahilor și a Bulgarilor"[4]). Armatele aliate se compuneau mai întâiu dintr'o mulțime fără număr de Cumani, cari trec Dunărea „ca niște legiuni de duhuri"[5]); în oastea cumană se afla și un corp (μοῖρα) de Valahi din stânga Dunării, cari erau supuși Cumanilor[6]); pe lângă aceștia mai sunt amintiți și Bordonii sau Brodnicii[7]), supuși și ei Cumanilor; adăugând, în sfârșit, și oștirile româno-bulgare din munții și văile Hemului, înțelegem primejdia ce se ridică amenințătoare ca o vijelie năprasnică asupra domniei bi-

---

[1]) Niketas Choniates, De Isaacio Angelo, lib. I, 5. — Părțile din Niketas privitoare la imperiul româno-bulgar se află reproduse și traduse în limba cronicarilor noștri de G. Murnu, în Analele Acad. Rom., ser. II. Mem. sect. ist., tom. 28 (București 1906) 377—462. Textul de mai sus, pag. 381.

[2]) Idem, ibidem, lib. I, 5—6. Murnu 381.

[3]) Idem, ibid., lib. I, 6. Murnu 382.

[4]) Idem, ibidem.

[5]) Idem, ibidem.

[6]) Aceasta ne-o spune Niketas mai pe urmă la an. 1199. Murnu 409

[7]) D. Onciul, Originile principatelor române (București 1899) 150, nota 39, în fine. Nu putem admite însă identificarea Brodnicilor cu Românii din Moldova.

zantine în Vlaho-Bulgaria din sudul Istrului. Toate aceste neamuri „împreunându-se într'o singură armie şi coborîndu-se pe şesuri bune de călărime", sdrobesc armata imperială, comandată de Ioan Cantacuzino, cumnat de soră a lui Isaac Anghelul, trimis de acesta împotriva răsculaţilor [1]).

Dezastrul era destul de mare, pentru a trezi Bizanţul din moleşitul său optimism. Niketas Choniates, izvorul principal pentru înfiinţarea imperiului româno-bulgar, relevează necontenit puterea, vitejia, agerimea şi isteţimea Cumanilor, — deşi sufletul lui clocoteşte împotriva acestor barbari, cari răstoarnă din temelie toată opera lui Vasile Bulgaroctonul. Afară de prima expediţie, care a dat naştere la alianţa valaho-cumană, împăratul a mai pornit de patru ori împotriva duşmanilor [2]), totdeauna însă fără ispravă; ba în expediţia din 1190 era să-şi piardă şi vieaţa [3]). In ultima sa încercare, 1195, abia ajuns la Kypsella, e detronat, orbit şi aruncat în mănăstire de fratele său Alexie Anghelul, care-i ocupă tronul (1195—1203) atât de sguduit de puhoiul cuman.

Istoriograful bizantin, care a luat parte la expediţia din 1187 în calitate de „scriitor al împăratului" [4]). a putut studia ca martor ocular şi modul de luptă al Cumanilor, pe cari îi imitau şi Valahii de sub puterea şi comanda lor. „Cumanii şi Vlahii se răsboiau după datina lor străbună; adecă, apropiindu-se, aruncau săgeţi şi se încăerau cu suliţele; peste puţin însă, prefăcând năvala lor în fugă şi inteţind pe duşmanii lor să se aţie după ei ca după nişte fugari, ei de iznoavă, cu iuţeala paserilor ce taie văzduhul, se învârtejiau spre duşmani şi cu mai multă inimă se băteau; smulgând săbiile şi dând strigăt spăimântător foarte, aproape mai iute ca gândul se aruncau, secerând deopotrivă pe oricine prindeau" [5]). Cât priveşte împresurarea oraşelor, acelaş scriitor ne dă următoarea lămurire: „Cumanii nu se pricep la împresurări de ziduri, din care pricină dânşii se dau înlături dela întăririle satelor şi

---

[1]) Niketas Choniates, op. cit., lib. I, 6. Murnu 382.

[2]) Idem, lib. II, 1—2. Murnu 383—7: expediţia a doua şi a treia.

[3]) Idem, lib. III, 3. Murnu 388—391: expediţia a patra.

[4]) Idem, ed. Murnu, pag, 385: »Eu am urmat atunci pe împărat slujindu-i ca scriitor«.

[5]) Idem, ibidem.

orașelor și se mulțămesc ca în goana lor dintâiu, în chipul vijeliei, să răstoarne tot ce le stă înainte și apoi să se întoarne înapoi“ [1]. Mai ales când erau urmăriți de forțe superioare, „fugiau cât puteau, dar tot aruncau săgeți înapoi“, și aceasta numai spre à trage în curse pe dușmani [2]. Impăratul Isaac Anghelul ne dă și el următoarea icoană a Cumanilor, din care firește nu lipsește nici ura neputinciosului împotriva biruitorilor: „Și sunt acești Cumani un neam fără Dumnezeu și totodată cu mulți dumnezei. Niște calici și cu cojoace îmbrăcați, dar foarte răsboinici și dedați la traiul tâlhăresc și nesocotitori de orice moarte. Arma lor e tolba cu săgeți pieziș atârnată la șold și un arc răsăltător. Și la vreme de luptă ei călăresc și săgetează totodată. Când sunt urmăriți, dau dosul și apucă fuga, dar fugind se întorc și săgetează înapoi. Ei umblă și se hrănesc călare“ [3].

Slabul Alexie credea cel mai nimerit să între în tratative de pace cu Petru și Asan; aceștia însă, pe temeiul necontenitelor succese, impun condițiuni atât de grele încât și noul împărat e silit la continuarea răsboiului. El trimite împotriva Vlaho-Cumanilor mai întâiu pe generalul Alexie Aspiete, a cărui armată însă e sfărâmată în Bulgaria, iar generalul luat prisonier [4]. Aceeaș soartă a avut și sevastocratorul Isaac, ginerele împăratului, care e prins de un Cuman, dupăce și-a pierdut o mare parte din armata sa [5]. Nici retragerea Cumanilor la 1195, nici asasinarea lui Asan la 1196 [6], nici uciderea lui Petru la 1197 [7] n'a putut schimba situația în favoarea Bizantinilor, căci în locul celor dispăruți se ridică fratele lor Ioniță, care desăvârșește opera înaintașilor săi, făcând din Vlaho Bulgaria o monarhie de care se cutremurau porțile Bizanțului. *Infrângerea Bizantinilor înseamnă întemeierea împărăției româno-bulgare, iar aceasta se datorește în mare parte concursului puternic dat de Cumani.*

[1]) Idem, ed. Murnu, pag. 410.
[2]) Idem, ibidem, pag. 433
[3]) Idem, ibid., pag. 456.
[4]) Idem, De Alexio Isaaci Angeli fratre. lib. I, 4, Murnu 397—8.
[5]) Idem, ibidem, Murnu 400 401.
[6]) Idem, ibid., lib. I, 5, Murnu 403—3. »Omorît de unul de ai lui«!
[7]) Idem, ibid., lib I, 6, Murnu 406: »Străpuns fiind cu sabia de unul din neamul lui«! Aceeaș soartă va avea și Ioniță.

13. Cumanii şi consolidarea imperiului româno-bulgar.

La 1195, Cumanii părăsesc Vlaho-Bulgaria de peste Dunăre, fiind chemaţi în Rusia de către Ruric, principele Chievului, care inaugura iarăş vechiul sistem rusesc, de a amesteca în răsboiul ucigător de fraţi şi pe grozavii sguduitori ai imperiului bizantin. Ruric îi aruncă asupra ţării Cernigovului, pe care Cumanii o jăfuesc după obiceiul lor. La 1197 îi găsim tot în solda rusească, iar la 1198 îi vedem pustiind atât de rău sudul Rusiei, încât Voevolod III Gheorghievici (1176—1212) şi fiul său Constantin nu găsesc alt mijloc, spre a îndepărta acest biciu al lui Dumnezeu, decât întreprinzând o ofenzivă desperată, cu toată desbinarea şi slăbiciunea internă a patriei comune. Ei se coboară deci în iarna anului 1198 cu o puternică armată în ţara Cumanilor, înaintând până la Don, unde reuşesc să bată pe barbari. Aceştia fug spre ţările noastre, lăsând o mulţime de corturi în mânile Ruşilor [1]).

In primăvara anului 1199, luând cu sine un corp de Valahi din ţările noastre [2]), ei trec Dunărea, spre a veni în ajutorul prietenului lor, Ioniţă sau Ioaniţiu, care se lupta pentru consolidarea şi întinderea imperiului româno-bulgar. Crescut şi susţinut de Cumani [3]) şi ţinând în căsătorie o prinţesă cumană [4]), Ioaniţiu reînoeşte cu dânşii alianţa încheiată de fraţii săi, permiţându-le orişice împotriva împărăţiei bizantine.

[1]) Karamsin III (Paris 1819) 112—121.

[2]) Niketas Choniates, De Alexiò Isaaci Angeli fratre, lib. II, 5 (Murnu 409): Σκύθαι (Cumanii) μετὰ μοίρας Βλάχων τὸν Ἴστρον διαβάντες... Atât textul cât şi contextul ne sileşte să înţelegem aici pe *Valahii din stânga Dunării*, aşa că participarea Românilor nord-dunăreni la desrobirea fraţilor sud-dunăreni este sigură. *A. D. Xenopol*, *Descălecarea Munteniei* (Iaşi 1911) pag. 7—8, tăgăduind această participare a Moldo-Muntenilor la răscoala Asenizilor, ignorează textul lui Niketas, deşi îl avea sub ochi la *D. Onciul*, *Originele principatelor* (Bucureşti 1899) 150, pe care-l impugnează tocmai în acest punct. In ediţia a doua însă a *Istoriei Românilor* (vol. II, Bucureşti 1914, pag 312) e silit şi Xenopol a comenta textul de sus al lui Niketas în sensul adevărat: »Valahii de cari e vorba aici locuiau la *nordul Dunării*, sălăşluinţa Cumanilor«.

[3]) N. Iorga, Istoria Românilor3 (Bucureşti 1919) 48.

[4]) Georgius Acropolita, Annal. XIII, in fine, ed. Migne, Patr. Gr., ser. II, tom. 140 (Paris 1887) col. 1019—1020.

La 23 Aprilie 1199, Cumanii cu Valahii nord-dunăreni întreprind întâia invazie în Tracia de sud, pustiind orașele din drumul lor până jos la Rodosto, pe Marea Marmara. Intorcându-se apoi pe lângă Marea Neagră, ei se întâlnesc cu armata bizantină care apăra cetatea Vizia de lângă mare. După o vijelioasă încăierare, Cumanii începură deodată să fugă în goană nebună, lăsând în urmă bogata lor pradă, spre a distrage pe dușmani. Aceștia, „după turbata și nevindecata lăcomie din fire a Romeilor", se năpustesc asupra prăzii, fără a bănui că fuga barbarilor era numai o cursă, iar prada — calul din Troia. Oprindu-se deci pe neașteptate, Cumanii măcelăresc armata bizantină și iau înapoi toată prada?[1])

Pe la sfârșitul verii aceluiaș an, hordele păgâne pornesc la o invazie „mult mai mare și mai înfricoșată, decât cele de mai înainte". Impărțindu-se în patru oștiri, barbarii cutreeră toată Macedonia, prădând fără cruțare și milă orașele și suindu-se până și pe culmile munților, unde jăfuiau mânăstirile și ucideau pe calugări, fără a fi împiedecați de cineva în fioroasa lor excursie[2]).

A treia invazie are loc la 1201, când Valahii și Cumanii, călcând în picioare ținuturile cele mai frumoase și mai roditoare ale Traciei, înainteaza până aproape de Constantinopol, fără a întâlni cea mai mică împotrivire: tristă dovadă a decadenței bizantine! Ar fi intrat și în capitala imperiului, dacă Roman, domnul Galiției, rugat de împăratul Alexie și de mitropolitul grec al Rușilor, n'ar fi întrat în țara Cumanilor, ușurând astfel situația bieților Bizantini, întru cât hordele cumane erau silite a părăsi Tracia, spre a alerga în apărarea țarii lor amenințate prin incursia lui Roman al Galiției[3]).

Acesta alungase pe Ruric din țara Chievului și fusese primit de locuitorii capitalei cu brațele deschise, ca un învingător. Era deci natural, ca principele isgonit al Chievului să ceară iarăș ajutor dela Cumani, spre a-și recâștiga tronul uzurpat de ambițiosul și vicleanul Roman. Sosind deci hordele de peste Dunăre, ele-și curăță mai întâiu țara de Ruși, spre a veni apoi în ajutorul lui Ruric și a pedepsi pe Chieveni pentru legăturile lor cu prințul Galiției. Pedeapsa a fost

[1]) Niketas Choniates, op. cit. lib. II, 5 in fine. Murnu 409—411.
[2]) Idem, op. cit., lib. III 2. Murnu 418.
[3]) Niketas Choniates, op. cit., lib. III, 5. Murnu 425—6.

îngrozitoare. Toată furia sălbatecă a călăreţilor din stepe sè năpusteşte asupra Chievului, care e luat printr'un asalt fulgerător; casele, bisericile şi mănăstirile sunt devastate; bătrânii şi neputincioşii, sugrumaţi; boierii, fetele, femeile, preoţii şi călugării, aruncaţi în lanţuri; numai neguţătorii au fost cruţaţi, în schimbul mărfurilor oferite. La urmă aprind şi oraşul. Gemetele celor ce muriau în flacări se amestecau cu bocetele celor ce erau scoşi din oraş, spre a fi duşi în robia cumană. Vechea capitală a Rusiei e distrusă cu toată splendoarea ei[1]).

După dezastrul Chievului, Cumanii s'ar fi putut întoarce la Ioaniţiu, dacă principele Galiţiei nu i-ar fi ameninţat cu o nouă lovitură. In viclenia sa, Roman se împacă în curând cu Ruric şi reuşeşte să-l tragă în cursă, înduplecându-l să plece împreună împotriva Cumanilor. Astfel, în iarna anului 1202, cei doi aliaţi pornesc în contra păgânilor, pe cari îi alungă până la Trepol, luându-le o mulţime de prizonieri. Aici însă, prinţul Galiţiei pune mâna pe Ruric, îl duce în lanţuri până la ruinele Chievului şi, dupăce l-a orbit, îl aruncă într'o mănăstire, făcându-l călugăr cu forţa[2]).

Intr'aceea, imperiul bizantin fiind în agonie, Ioaniţiu putea să-şi continue mai lesne opera de consolidare a împărăţiei sale, dupăce „aproape toată domnia din apus a Romeilor a surpat-o şi stricat-o, spulberând-o prin răsboaie, pustiind-o prin năvăliri cumane şi risipind-o în tot chipul“ [3]) Primind diadema dela Pontificele Roman, şi unindu-se în credinţă cu Sfântul Scaun, împreună cu clerul şi poporul său, el scutură şi ultima înrâurire bizantină şi devine un suveran european, catolic[4]). Nu încape îndoială, că altul ar fi fost viitorul catolicismului în ţările dunărene, dacă, după răsturnarea putredului imperiu bizantin, la 12 Aprilie 1204, Latinii, stăpâni la Constantinopol, n'ar fi avut lipsa de tact diplomatic şi imprudenţa politică, de a nu recunoaşte independenţa statului româno-bulgar şi de a răspunde nepoliticos şi mândru la fe-

---

[1]) Karamsin III, 128 şi urm.

[2]) Idem, ibid., pag. 128—131.

[3]) Niketas Choniates, Urbs capta, 9. Murnu 430.

[4]) Hurmuzaki-Densusianu, Documente privitoare la istoria Românilor, I, 1 (Bucureşti 1887) pag. 1—50.

licitările lui Ioaniţiu, care le oferia ajutorul său împotriva Grecilor [1]).

Din momentul acesta, împăratul româno-bulgar e pe picior de răsboiu cu Latinii, iar Cumanii apar iarăş pe scena tragediei balcanice. El chiamă din nou pe grozavii săi ocrotitori şi aliaţi, şi lupta începe mai întâiu prin stratageme ascunse de surprindere a duşmanului: „Ioaniţiu, venind cu oştile lui şi *cu ajutorul Cumanilor, cari erau aproape nenumăraţi*, caută mai mult pe ascuns să lovească pe Latini" [2]).

Inţelegându-se apoi cu Grecii răsturnaţi de Latini, Ioaniţiu trece la atacuri făţişe împotriva despreţuitorilor săi, atacuri şi lupte sălbatice, în cari rolul principal îl joacă aproape totdeauna Cumanii, cum putem vedea din însemnările contemporanului Choniates, cea mai mare autoritate istorică cu privire la înfiinţarea şi consolidarea statului româno-bulgar din sudul Dunării. Una din cele mai mari lovituri, cu urmări fatale pentru Latini, se dă lângă Adrianopol, la 15 Aprilie 1205. Atacul porneşte dela isteţul general cuman Coţa, trimis de Ioaniţiu în ajutorul Grecilor din cetate, împresuraţi de Latini. La furtunosul atac al Cumanilor, Latinii de sub zidurile Adrianopolului se aruncă cu aceeaş vitejie asupra duşmanilor, fără a cunoaşte planurile acestora; atunci, generalul cuman cu ai săi o rupe la fugă, săgetând înapoi din goana scăpărătoare a cailor; şi, pe când barbarii „înaintau repede, căci erau mai sprinten înarmaţi şi călăriau pe cai mai iuţi de picior, călăreţii Latini pe neştiute bătură cale foarte lungă şi ajunseră din prostie la locurile, unde erau pregătite cursele duşmanilor ce stăteau la pândă. Şi într'acest chip dădură peste oştile odihnite ale Cumanilor, tocmai când ei erau slăbiţi de drum şi caii le erau cu totul rupţi de osteneală, şi fură cuprinşi ca într'o mreajă, căci Cumanii i au împresurat din toate părţile. Şi dându-se luptă de aproape, Latinii înghesuiţi fiind de mulţimea Cumanilor, erau răstur-

---

[1]) Niketas Choniates, op. cit., loc. cit.: In răspunsul lor către Ioaniţiu, Latinii îi poruncesc »ca în scrisorile lui către Latini, nu ca împărat către nişte prieteni să cuvânteze, ci ca o slugă către stăpâni; iară de nu, se vor scula asupra lui şi vor prăda Mysia, pe care el pe nedrept a pus mâna, răsvrătindu-se împotriva stăpânilor săi Romei, şi-l vor face iară să fie ce a fost înainte«.

[2]) Idem, ibidem. Murnu 431.

nați de pe cai, căci fiecare din ei lupta cu mai mulți. Și tot cu seceri și lațuri îi apucau de grumazi pe acești oameni îndărătnici și le ucideau caii, căci întocmai ca un nour negru și des învăluindu-i Cumanii, nu puteau Latinii nici să se desfășure și nici să fugă. Și a pierit acolo floarea cetelor latine și toți cei vestiți în răsboiul cu sulițí. Căzut-a și contele Ludovic de Blois și Balduin fu prins și dus de viu în Mysia, unde fu pus în lanțuri și aruncat la închisoare în Târnova", capitala imperiului româno-bulgar [1]). Astfel fu pedepsită de Ioanițiu prin Cumani mândria nesocotită a Latinilor, prin dezastrul armatei și prinderea împăratului lor Balduin de Flandra [2]).

A doua lovitură dată Latinilor de către împăratul din Târnova Mysiei urmează îndată după dezastrul de lângă Adrianopol. Ioanițiu „dă Cumanilor să prade toate târgurile din apropierea Bizanțului, cari erau birnice Latinilor. Cumanii nimiciau tot ce aflau în cale, și pe unii robi mai arătoși la chip după biciuire îi spânzurau, închinându-i zeilor lor" [3]) Astfel, biruitorii dela Adrianopol ajung pentru a doua oară în preajma Constantinopolului.

A treia lovitură o dau Cumanii, pe când Ioanițiu cucerea și distrugea cetățile Latinilor. Așa, când împăratul român cucerea orașul Serres din Macedonia, aliații acestuia păziau drumurile, pentru a împiedeca orice ajutor latin împotriva cuceritorului din valea Strimonului. Rău a pățit-o Bonifaciu de Montferrat, care alergă în sprijinul celor împresurați la Serres, căci Cumanii îl surprind, îl năpustesc și-l cotropesc din toate părțile, „întocmai ca niște roiuri cari se văd ieșind din stupi și ca niște viespi cari sboară din viesparul lor". Bietul Bonifaciu abia scăpă cu viează, fugind la Salonic, capitala du-

---

[1]) Idem, ibid., 10. Murnu 433—4. Anul și ziua biruinței cumane, tot acolo, 11 (Murnu 435): »La 15 Aprilie 1205, Latinii fură bătuți *de către Cumani*«.

[2]) Despre participarea Valahilor la această luptă ne dau mărturie izvoarele *latine*, din cari știm că la Adrianopol s'au luptat 14.000 de Cumani: N. Iorga, Istoria Românilor din peninsula balcanică (Bucurest 1919) 23 — Hurmuzaki Densusianu, Documente, I, 1 (București 1887) 51—2: »irruit subito *Blachus ille Iohanitius* in nostros cum multitudine barbarorum innumera, *Blachis* videlicet et *Commannis*«, scrie fratele împăratului latin către papa.

[3]) Choniates, Urbs capta, 11. Murnu 435.

catului său, pe când Ioaniţiu, ocrotit de Cumanii săi, cucerià Veria şi alte oraşe din Macedonia, înaintând spre Salonic. Drumurile erau aşa de bine păzite de către Cumani, încât din cei ce veniau în ajutorul Latinilor „mai toţi periau de cetele Vlahilor şi Cumanilor, de cari se loviau pe drum“ [1]).

Groaza şi pustiirea a ajuns culmea în primăvara anului următor (1206), când domnul româno-bulgar „în furia lui, dete drumul roiurilor de oştiri cumane, cari, în mulţimea lor, păreau ca florile de primăvară. Unii, asemenea armiilor de furnici cari mişue prin arii, au împresurat Adrianopolul; iar alţii, apropiindu-se de Rusion, siliră să iasă împotriva lor oastea latină ce era de apărarea cetăţii“. Armata vestitului Thierry e sdrobită; „căzură mai toţi Latinii, după multe fapte viteze“. Alte horde cumane cuceresc oraşul Apros de lângă Marea Marmara, dărâmându-l în întregime şi ducând în robie, cu mânile legate la spate, pe cei rămaşi în vieaţă. Dupăce bat în drum o altă armată latină, Cumanii distrug Rodosto de pe ţărmul aceleiaş mări, repetând înfiorătoarele scene dela Apros. Urmează cucerirea, cotropirea şi distrugerea celorlalte oraşe maritime — Perinthos, Daonion, Arcadiopol, Mesene, Tzurulos şi Athyra. Aici cruzimea cumană ajunse la culme, „căci nu numai bărbaţii şi femeile parte fură ucişi, parte luaţi în robie, dar nici pruncii sugari nu scăpară de moarte, ci ca iarba şi florile fură seceraţi. Şi ce era încă şi mai vrednic de jale, aceste lifte neîmblânzite, apucând la vreme ţărmurile şi ieşind în calea celor ce fugiau într'acolo, pe unii îi tăiau, pe alţii îi târau înapoi, şi pe alţii iară îi siliau să se arunce în adâncul apelor. Şi puţini cari găsiseră luntri putură să scape. Unii chiar, când întrau în luntri, lunecau şi cădeau în mare. Atât de straşnică şi feliurită era urgia şi aproape deplină stingerea celor de acolo. Apoi barbarii apucând înainte în pâlcuri şi tabere, ca o înviforată vijelie, risipiau totul, sau, drept un foc ce arde codrul, au prăpădit tot ce au găsit în cale. Şi din toate nimic nu era necercetat şi nejăcuit, afară doar de Vizia şi Selivria, cari singure din cetăţile cele foarte multe şi mari rămaseră neprădate şi nesurpate de Cumani. Căci ele singure nu numai prin tăria zidurilor cu cari erau încunjurate, ci mai ales prin aşezarea lor s'au smuls dela desăvârşita lor pieire“. Pustiirea ajunse până sub zidurile Bizanţului. „Dar Cumanii

[1]) Idem, ibid., 11—12. Murnu 438—441.

puţin au zăbovit în părţile apropiate de Constantinopol; adeseori în goana luptei au venit chiar până la ziduri, ba uneori în cete foarte mici au intrat şi pe poarta, ce se chiamă a Sfântului Roman, numai ca să-şi arate vitejia sau şi norocul ce-i călăuzia în faptele lor de atunci. Şi, după uciderea celor ce apărau porţile, cu mare grabă s'au întors şi cu toată oastea au purces înapoi spre ţara lor, ducând cu sine mulţimea robilor, ca pe nişte turme de vite, iară dobitoacele de trunchiu şi de povară, mai mult decât puzderia de stele"[1]) La Paştile anului 1206, Tracia era în mare parte un cimitir înfiorător[2]). Astfel, Cumanii erau biciul lui Dumnezeu, mânuit de cruzimea răsbunătoare a lui Ioaniţiu, pentru întinderea, consolidarea şi neatârnarea împărăţiei româno-bulgare.

Nu e în gândul nostru de a urmări mai departe soarta acestei împărăţii: noi ţinem firul istoriei cumane, iar acest fir se încâlcise dincolo de Dunăre în frământările vulcanice ale naşterii şi consolidării furtunosului imperiu al lui Ioaniţiu, răpus şi el la 1207 de o mână ucigaşă. Din larma şi valma şi din isbucnirile gigantice ale uriaşei întreprinderi, o constatare istorică se impune oricărui cercetător: *imperiul româno-bulgar a fost înfiinţat şi consolidat cu ajutorul sălbatec al Cumanilor.*

II. Decăderea puterii cumane.

1. Cumania. — Cumania Albă şi Cumania Neagră.

Niketas Choniates ne spunea mai sus că, pe la sfârşitul primăverii anului 1206, Cumanii au pornit cu toată oastea înapoi spre ţara lor. Deşi din cele expuse până aici ar reieşi destul de lămurit ce se înţelege prin *ţara Cumanilor*, credem totuş potrivit a ne opri asupra acestui punct, pentru a stabili mai exact graniţele Cumaniei şi a explica denumirile de „alb" şi „negru", date acestei ţări.

Renumitul misionar Ioan de Plano Carpini, frate minor din ordinul sfântului Francisc, trimis de papa Inocentiu IV (1243—1254) în Mongolia, a trecut în anul 1246 şi prin acea parte a Cumaniei care e închisă între Nipru şi Iaic, lăsându-ne

[1]) Niketas Choniates, Urbs capta, 13—14. Murnu 443—7.
[2]) Idem, ibidem, 15. Murnu 450.

în raportul său[1]) şi câteva notiţe privitoare la ţara Cumanilor. Coborîndu-se prin Polonia la Chiev şi trecând Niprul la Canev, Carpini dă de *„terra Comanorum"* sau *„Comania"*, despre care ne spune, că e o *„ţară foarte mare şi lungă"* şi că e *„toată un singur şes, udat de patru fluvii mari"*, dându-ne şi numele lor: „primum appellatur *Neper* (veteribus Boristhene), secundum appellatur *Don* (Tanais), tertium dicitur *Volga* (Rha), quartum nominatur *Iaec*[2])", Misionarul ne dă unele lămuriri şi cu privire la hotarele Cumaniei; la nord, imediat după Rusia, vine ţara Mordvinilor; apoi Bulgaria Mare, leagănul Bulgarilor din sudul Dunării; urmează Ungaria Mare, de unde se trag Maghiarii de astăzi; după Ungaria Mare vine ţara Parosiţilor şi a Samogeţilor; sub aceste ţări, înşirate dela apus spre răsărit, se afla „Comania" sau „terra Comanorum"; iar la sud' între Marea Caspică şi Marea Neagră, se 'ntinde ţara Alanilor[3]). Deşi fratele Ioan de Plano Carpini n'a călatorit decât dela Nipru spre Mongolia, el ştia totuş foarte bine că ţara Cuma-

[1]) Reprodus în Hurmuzaki—Densusianu, Documente I, 1 (Bucureşti 1887) 235—9. Dintr'o greşită înţelegere a introducerii, Densusianu atribue acest raport dominicanului *Ascelin*. Nimic mai greşit. Anselm de Lombardía, numit şi fratele *Asz celinus*, era tovarăşul de misiune al lui Simon de Saint-Quentin, dominican şi el, cu care a călatorit în Persia. Ascelin n'a fost în Cumania şi n'a scris nici un raport. Vezi D'Ohsson, Histoire des Mongols II (La Haye et Amsterdam 1834) 208 şi urm. Raportul din Hurmuzaki—Densusianu e alcatuit de Carpini şi e cunoscut ca atare şi din alte izvoare; el a expus şi în volumul citat al lui D'Ohsson.

[2]) Hurmuzaki-Densuşeanu, Docimente I, 1, (Bucureşti 1887) pag, 237 C. 23: Et est Comania terra maxima et longa. — Idem, pag. 236 C 21: Ibamus per terram Comanorum, quae tota est plana est flumina quatuor habet magna., — *Neper* (Boristhene) e Niprul, nu Nistrul, cum crede A. D. Xenopol (II², 248); *Iaec* sau *Iaic* e fluviul Ural. Vezi *Geografia* lui Gio. Ant. Magini şi Leonardo Cernoti, II (Veneţia 1597) 163 şi 169, carte foate rară, pe care anticvarul Şaraga din Iaşi a binevoit a mi-o pune la dispoziţie.

[3]) Hurmuzaki-Densuşianu, op. cit., pag. 236 C. 23: Haec Comania ab aquilone immediate post Russiam habet Morduynos, Byleros id est Magnam Bulgariam, Bastarcos, id est Magnam Hungariam, post Bastarcos Parositas et Samogetas. A meridie habet Alanos... — D'Ohsson, Histoire des Mongols, I (Amsterdam 1852) 237 şi harta dela începutul volumului.

nilor se 'ntinde şi la apus de Nipru; el ne spune doar lămurit că hotarul dela apus şi miazănoapte al Cumaniei îl formează regatul Ungariei şi Rusia, înţelegând prin aceasta din urmă mai ales acea parte a Rusiei, care se mărgineşte cu Ungaria, adecă principatul Galiţiei, aşa că putea conclude la urmă: „Şi este această Cumanie o ţară foarte mare şi lungă[1])“. Graniţa din urmă e indicată şi de un alt document al vremii, care ne spune că detaşamentul mongol condus de Cadan a năvălit în Ungaria (1241) „*între Galiţia şi Cumania*, întrebuinţând trei zile pentru trecerea Carpaţilor până la Rodna“; aşa dar aici, la sud de Galitia, se 'ntindea Cumania[2]). Astfel e de prisos să amintim, că şi ţinutul de sud închis între Nipru şi Nistru era ocupat de Cumani; dominicanul Iulian, care, în drumul său spre Ungaria Mare, străbătuse Cumania încă înainte de Carpini, ştia că lângă râul Bug se află un trib de Cumani, în fruntea cărora stătea un prinţ cu numele Gureg, şi că acesta se răsboia cu vecinii de acelaş sânge[3]).

Faptul apoi, că Moldova şi Muntenia au fost stăpânite de Cumani, e mai pe sus de orice îndoială. Desfăşurarea evenimentelor expuse până aici, ne-au dumirit pe deplin în această privinţă. Pacinaţii ocupau Moldova şi Muntenia până la venirea Cumanilor; aceştia din urmă cobărându-se la Dunăre, încheiară mai întâi alianţă cu fraţii lor, căutând prilejul potrivit pentru a-i nimici şi a lua singuri conducerea neamului; reuşindu-le planul, prin concursul împăratului bizantin Alexios Comnenos, ei devin, la 1091, singurii stăpânitori ai Moldovei şi Munteniei. Astfel constatăm că în analele bizantine, cari dau Cumanilor numele de Sciţi, Moldova şi Muntenia sunt numite Skytia, adecă ţara Cumanilor. Deaceea şi vedem, că fraţii Petru şi Asan, „trecând Dunărea, se întâlnesc cu Cumanii[4])“, iar aceştia ridică un corp de Valahi nord-du-

[1]) Hurmuzaki-Densuşianu, op. cit., pag. 237 sus: Ab occidente autem Hungariam habet atque Russiam.

[2]) Rogerius. Miserabile carmen, cap 9, ed. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum, — în fol., I. (Viena 1746) 302: Rex Cadan *inter Rusciam et Comaniam* per silvas trium dierum habens iter sive viam pervenit ad civitatem Rudanam.

[3]) Hurmuzaki-Densuşianu. Document I, 1, pag. 146 şi 149.

[4]) Niketas Choniates, De Isaacio Angelo, lib. I. 6, Murnu 382.

năreni, spre a-i duce în ajutorul lui Ioaniţiu [1]) Incă înainte de aceasta, un aventurier rus Iovanco Rostislavici, fiul principelui galiţian Rostislav şi pretendent la tronul Haliciului, în urma certelor pentru domnie, fugi, cum spun analele ruseşti, *„la Cumani şi se aşeză în oraşele de lângă Dunăre"*, unde e arătat la 1145 şi la 1159 [2]). Afară de aceasta, în documentele privitoare la cavalerii teutoni din Ţara Bârsei, se spune că cruciaţii aceştia stau ca un zid despărţitor între Unguri şi *ţara Cumanilor* şi că Ţara Bârsei se mărgineşte cu aceea a *Cumanilor* [3]). E cunoscut apoi că, Teutonii cucerind părţile sudcarpatine ale Munteniei şi Moldovei, noua cucerire de dincoace de Carpaţi se numeşte „o parte a Cumaniei" [4]); trecând această parte parte la regele Ungariei, după alungarea Teutonilor, acesta îşi ia titlul de *rege al Cumaniei*, titlu constatat mai întâiu la 1233. In legătură cu aceasta relevăm că acea episcopie care s'a înfiinţat pe teritorul în chestie cu reşedinţa în Milcovia, era a *Cumanilor* întorşi la catolicism şi purta tittlul oficial de *„episcopie a Cumanilor"*, episcopie despre care vom vorbi în partea a 3-a a studiului de faţă. Acelaş lucru reiese şi din diploma lui Bela IV (1235 1270) prin care dărueşte cavalerilor Ioaniţi regiunile din stânga Oltului sub numele de *Cumania*, mărginită la nord cu munţii Carpaţi [5]). Toate acestea se confirmă şi prin faptul, că în Moldova şi Muntenia există până astăzi pesre 30 de numiri geografice, cari ne-aduc aminte de Cumani.

Prezenţa Cumanilor în Oltenia se dovedeşte din activitatea Dominicanilor pentru întoarcerea acestor păgâni din ţara Severinului, activitate expusă în trei scrisori papale din 1237 [6]).

[1]) Idem, De Alex o Isaaci Angeli fratre, lib. II, 5. Murnu 409.

[2]) D. Onciul, Originile principatelor române (Bucureşti 1899) pag. 81 şi 232 n 10.

[3]) Hurmuzaki-Densuşeanu, Documente I, 1, pag. 59 n. 42 »in confinio illo... assiduos Cumanorum patientes insultus« Idem, pag. 75 jos şi pag. 77: in regni confinio positi, frequentes paganorum sustinetis insultus, vos pro regno morti tanqam firmum propugnaculum opponentes. Idem, pag. 57 şi 74: Terra Borza, versus Cumanos.

[4]) Idem, ibid. pag. 118 şi 112: ipsis (cavalerilor teutoni) partem Comaniae ultra Montem Nivium (Carpaţii) contulisti.

[5]) Idem, ibid., pag. 251: a fluvio Olth et Alpibus Ultrasilvanis totam Cumaniam.

[6]) Idem, ibid., pag. 153—155.

Pe lângă aceasta, avem şi aici localităţi care ne amintesc numele Cumanilor, cum e un sat pe Olt numit în izoarele vechi *Vadul Cumanilor*, iar astăzi *Bumanii*, sau localitatea din faţa Vidinului, care se cheamă şi astăzi *Cumanii*[3]).

Aceasta e întinsa ţară a Cumanilor, lunga Cumanie — terra maxima et longa — cu un capăt udat de fluviul Ural şi Marea Caspică, iar cu celalt atingând valurile Dunării noastre până la Porţile-de-fier. Partea răsăriteană, cuprinsă între Nipru şi Ural, se numia *Cumania Albă*, iar partea apuseană, care se întindea dela Nipru până'n Dunăre şi Carpaţi, era cunoscută sub numele de *Cumania Neagră*, dupăcum reiese mai ales din cronicele ungureşti, cari au ca izvor comun una şi aceeaş cronică mai veche, scrisă înainte de invazia Mongolilor[4]).

Concepţia, de a desemna popoarele şi ţările, ba chiar şi persoanele, prin coloarea *albă* şi *neagră* îşi are originea în Asia centrală, de unde a trecut în Azia apuseană şi în Europa răsăriteană; ea a fost aplicată de popoarele mongole, turceşti şi finice, punând în nedumerire pe scriitorii apuseni, cari se foloseau de aceste numiri, fără a le pricepe rostul sau se pierdeau în explicaţiuni lipsite de temeiu istoric. A trebuit să se adune documentele cari întrebuinţează aceste epitete pentru desemnarea popoarelor şi să se aplice metoda inducţiunii istorice, pentru a afla soluţia definitivă a chestiunii. Pe baza inducţiunii, învăţatul Carol Friedrich Neumann a ajuns la teza istorică: *Negru* înseamnă tributar, birnic, supus, iar *alb*, liber, independent, domnitor[1]). Odată calea indicată, nu i-a fost greu lui Roesler să extindă puţin comprehensiunea acestei idei, adăugând, pe temeiul unui caz particular, că „alb" mai desemnează regiunea hordei principale sau a celei ce stă în cinste mai mare, pe când „negru" arată horda mai mică, mai puţin însemnată, desfăcută de cea mare[2]). Astfel,

---

[1]) A. D. Xenopol, Istoria Românilor [2], II (Bucureşti 1914) 255, dar aceea întâlnire a Cumanilor cu Francezii n'a avut loc *în Oltenia*.

[2]) D. Onciul, Originele principatelor romîne, pag. 144 nota 28.

[3]) Karl Friedrich Neumann, Die Völker des südlichen Russlands in ihrer geschichtlichen Entwikelung [2] (Leipzig 1855) VII—VIII şi 98; ediţia întâia se tipărise în 1827.

[4]) Robert Roesler, Romänische Studien (Leipzig 1871) 153

partea principală a ţării, partea în care se află centrul politic, se numeşte „albă"; iar cealaltă parte se numeşte, prin contrast, „neagră".

Intorcându-ne acum la „Cumania Albă" şi „Cumania Neagră", concludem cu D. Onciul: „Tot aşa şi la Cumani, ţara principală era numită *Cumania Albă.* Ţara dominantă fiind *albă,* cea supusă a fost numită, prin contrast, *neagră*... Aşa şi ţara cucerită de Cumani a devenit *Cumania Neagră.*

Epitetul *negru* al Cumaniei Negre a rămas acestei părţi şi după desfinţarea stăpânirii cumane, partea răsăriteană a Ţării Româneşti şi Moldova fiind numite apoi *Valahia Neagră* (turceşte *Kara-Iflak,* bulgăreşte şi sârbeşte *Kara-Vlaska* = Ţara Românească; greceşte *Mauro-Vlachia;* turceşte *Kara-Bogdan* = Moldova)" [1]) Moldovenii însă, *înainte de a deveni tributari Turcilor,* erau numiţi de către aceştia *Ak-Ulokh.* adecă *Valahi-Albi,* [2]) ceeace e o nouă dovadă pentru expunerea de mai sus.

2. Cumanii iarăş în Rusia. — Inceputul decăderii cumane: Mohamed al Corazmului şi cavalerii teutoni.

La sfârşitul primăverii anului 1206, cotropitorii imperiului latin se întorc iarăş în ţara lor, deşi Ioaniţiu mai avea nevoie de sălbatecul lor sprijin pentru aducerea la îndeplinire a uriaşelor sale planuri. Motivele acestei grabnice întoarceri trebuiesc căutate în evenimentele ce se desfăşurau lângă hotarele Cumaniei Albe.

La nord, în Rusia, patria veşnicei sfâşieri între fraţi, se pregătia o nouă încăierare între cei de acelaş sânge şi graiu. Roman, principele Galiţiei, murise la 1205, iar Ruric ieşise din mănăstire şi ocupase din nou tronul Chievului reclădit, care, dela 1169, nu mai era capitala Rusiei, marele duce având dela această dată, reşedinţa în oraşul Vladimir, capitala ducatului cu acelaş nume. Trei prinţi aliaţi, Ruric al Chievului, Vsevolod cel Roşu al Cernigovului şi Mstislav al Smolenscului, chiamă în ajutor pe straşnicii Cumani, pentru a cuceri Galiţia dela urmaşii lui Roman. Deşi diplomaţia, şi mai ales neînţe-

---

1) D. Onciul, op. cit., pag. 23.

2) Dimitrie Cantemir. Descrierea Moldovei, I, 1, ed. Miron Nicolescu, în Biblioteca Socec, Scriitorii Români (Bucureşti 1909) 31.

legerea între aliaţi, a împiedecat răsboiul şi desfăşurarea sălbătăciei cumane, avem totuş aici dovada că în vara anului 1206 Cumanii erau în Rusia.[1]) Intr'aceea, cearta între aliaţi luând proporţii mari, lucrurile se întorc iarăş împotriva mult încercatului Ruric, deoarece Vsevolod cel Roşu, al Cernigovului aruncă asupra lui pe grozavii Poiovţi, cari îl alungă pentru a doua oară din tron, la sfârşitul anului 1206, şi devastează apoi ţara Pereiaslavei, la începutul anului următor.[2])

Dacă Rusia a fost scutită în urmă de vizita barbarilor din stepe, faptul se datoreşte lui Mohamed, sultanul imperiului corazmian, care se apropia ameninţător de graniţa răsăriteană a Cumaniei Albe. Imperiul acesta, care se ridica pe ruinele Selgiuchizilor, cuprindea în partea de sud Afganistanul, Belucistanul şi Persia, iar în partea de nord ţinuturile aşezate la răsărit de fluviul Ural (Iaic) şi Marea Caspică până aproape de munţii Mongoliei, unde se mărginea cu Kara-Kitai; Turkestanul apusean întra şi el în vasta împărăţie a lui Mohamed. Inaintând deci din cucerire în cucerire, sultanul ajunse până la malul stâng al Uralului (Iaic), unde locuiau Turcii Cancali, cari recunoscură suveranitatea biruitorului. Astfel, Mohamed bătea la poarta Cumaniei Albe. Zădarnică fu toată împotrivirea hordelor desperate: Mohamed trece Uralul pe la 1208, bate în mai multe lupte pe Cumanii din nordul Caspicei şi devine stăpân şi pe malul drept al fluviului, ciuntind pentru întâia oară lunga ţară a Cumanilor. Cu aceasta începe decăderea puterii cumane, al cărei centru politic se mută de acum mai spre apus, unde, după scurtă vreme, va suferi o nouă înfrângere.[3])

După lovitura primită prin ciuntirea capătului răsăritean al ţării lor, Cumanii sunt siliţi a sta în relaţiuni mai bune cu Rusia, căutând în schimb pradă în Ungaria, unde domnia acum Andreiu II (1205 1236). Năvălind prin trecătorile Carpaţilor, ei devastau mai ales acel frumos colţ din sud-estul Ardealului care purta şi atunci numele de Ţară a Bârsei. Atât de grozave şi dese erau invaziile lor în această grădină a Transilvaniei, încât locuitorii ei fură nevoiţi a-şi părăsi sălăşluinţele lor şi a se retrage în văgăunele munţilor, aşa că, la

[1]) Karamsin, III 138.
[2]) Idem, III 142—3.
[3]) D'Ohsson. I 216 şi 181.

1211, Țara Bârsei era o regiune „devastată, pustiită, nelocuită, din pricina necontenitelor incursiuni ale acestor păgâni".[1]) Pentru a opri revărsarea puhoiului cuman, care amenința regatul ungar, Andreiu II dărui Țara Bârsei cavalerilor teutoni cu îndatorirea ca aceștia, în calitate de vasali ai regelui, să formeze o puternică stavilă la marginea regatului. Spre acest scop, *Teutonii*, cunoscuți la Români și la Slavi sub numele de *Nemți*, ridică, între 1211 și 1221, cinci castele întărite, pentru înălțarea cărora au cheltuit bani mulți, muncă enormă și mult sânge, deoarece Cumanii, văzând că li-se închid pasurile prin cari obișnuiau să treacă în Ardeal, se năpustiau în repetate rânduri asupra lor pentru a zădărnici clădirea neplăcutelor cetăți.[2]) Localizarea celor cinci cetăți din Ardeal am făcut-o în alt studiu,[3]) din care scot aici numai lucrurile trebuincioase pentru a putea urmări istoria Cumanilor.

Incurând, Teutonii trec „Munții Zăpezilor", cum se numiau Carpații în documentele vremii, și cuceresc din Cumania Neagră partea de nord a Țării Românești, iar în Moldova, partea cuprinsă între Carpați și Siret, cucerire ratificată de regele Ungariei, care întinde, la 1222, granița muntenească a teritoriului teuton până la Dunăre.[4]) Cumcă în Moldova cavalerii au ajuns până la Siret, reiese din faptul că, mai pe urmă, întreaga provincie cucerită dela Cumani a întrat în dieceza episcopatului cuman; e cunoscut însă că, în Moldova, ținutul acestui episcopat se întindea din Carpați până la Siret.[5])

---

[1]) Hurmuzaki-Densușianu, Documente privitoare la istoria Românilor I, 1 (București 1887) 57, 74 Nr. 54; 63 Nr. 47; 80, 82 86. — Scriitorul acestor rânduri, Istoria catolicismului în Moldova, epoca teutonă, cap. 2, în Cultura creștină, IX (Blaj 1920) p. 139—140.

[2]) Hurmuzaki-Densușianu, op. cit., pag. 118: ipsi (cavalerii teutoni) pro colenda et munienda terra eadem, per qua Cumanis regnum Ungariae multipliciter perturbantibus frequens introitus et exitus habebatur, numerosam pecuniam expendentes ibi cum multo labore ac proprii effusione cruoris quinque castra fortia construendo. — Ibidem, pag. 122 și 123.

[3]) Istoria catolicismului în Moldova. epoca teutonă, cad. 4, în Cultura creștină, IX (Blaj 1920) 147—9.

[4]) Hrizovul ratificării, 1222, în Hurmuzaki-Densușianu, op. cit., pag. 75.

[5]) Rogerii Miserabile Carmen, cap. 20, ed. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum, — in fol., I (Viena 1746) 302: Bochetor autem cum aliis regibus, fluvium qui dicitur Zerech

Odată stăpâni peste această parte a Cumaniei Negre, cavalerii înalță și aici mai multe cetăți, atât pentru a-și apăra cucerirea înfăptuită prin jertfe grele, cât și pentru a administra din ele coloniile săsești, cari curgeau numeroase, sub ocrotirea Teutonilor, pe plaiurile noastre. Dintre cetățile ridicate dincoace de Carpați, în Cumania Neagră, cea mai însemnată e aceea pe care documentele o numesc *„castrum munitissimum“* și pe care noi am identificat-o cu *Cetatea Neamțului dela Podul-Dâmboviții,* urmând în această privință părerea dlor Alex. Lăpedatu, I. Pușcariu și C. Auner.[1]) Sub zidurile acestei cetăți s'a dat ultima și cea mai desperată luptă de recucerire a Cumanilor, cari, „adunând o mulțime enormă de luptători, se aruncară cu înverșunare asupra fraților (teutoni) aflători în acea cetate. Dar — continuă documentul — Dumnezeu avu milă de aceștia din urmă. Invinși, zăpăciți și îngroziți, Cumanii încetară atacul; ba mai mult o parte se predară fraților și primiră sfântul botez împreună cu soțiile și copiii lor“.[2])

Astfel, toate încercările Cumanilor se sfărâmară de pepturile viteților cruciați-călugări; Moldova până la Siret și partea de nord a Munteniei intră în stăpânirea lor; Cumania rămâne ciuntită și în partea ei apuseană; iar această lovitură e mai grea, în unele privințe, decât aceea pe care a dat-o Mohamed al Corazmului la nordul Caspicei; decăderea puterii cumane e tot mai vădită. Dar nici cavalerii teutoni n'au putui stăpâni lungă vreme noua lor cucerire; căci, voind să se facă independenți de coroana ungară, deveniră odioși în fața regelui. care-i considera de „ignis in sinu, mus in pera et serpens in gremio = foc în sân, șoarece în traistă, șearpe în poală“[3]) La 1225, Andreiu II îi alungă pentru totdeauna din Ardeal și Cumania, socotindu-se deacum stăpân peste aceea parte a Cumaniei pe care o cuceriseră Teutonii.[4])

3. O mică digresie în jurul unei recensii.

Studiul publicat în „Cultura Creștină“[5]) sub titlul „Istoria catolicismului în Moldova, epoca teutonă“ a atras luarea aminte

[1]) Cultura creștină, IX (Blaj 1920) 195—7.
[2]) Hurmuzaki-Densușianu, Docum. I, 1 pag. 118, 122, 123.
[3]) Idem, ibid., pag. 94.
[4]) Cultura creștină, IX, 206—211.
[5]) IX (1920) 136—154; 193—211; 238 246; 302 309.

a dlui N. Iorga, care l-a învrednicit, în „Revista istorică" (Oct.—Dec. 1920), cu următoarea recensie:

„D. dr. Ioan Ferenț publică în revista *Cultura Creștină* din Blaj (IX) un întins stüdiu, de o construcție solidă, de un stil foarte precis și de o informație destul de bună, despre Cavalerii Teutoni în Țara Bârsei și în Muntenia, ca un capitol dintr'o *istorie a catolicismului în Moldova.*

„Tânărul autor crede că-i e îngăduit — și mulțumim și foii blăjene — să ironizeze cele câteva pagini pe care le-am dat în treacăt despre acelaș subiect (șoarecele 'n traistă" i s'o fi părând așa de periculos și latinitatea medievală socoate a se găsi în dicționarul lui Quicherat?). Ni va permite să nu credem, că un Kreuzburg teuton ar da, prin forma Cruceburg, cetatea Crăciunei, și că numele de Cetatea Neamțului luat după râul Neamțului, evident (județul e și el numit după râu; v. Tutova, Covurlui, Suceava) ar aminti pe Teutoni, cari în judecata poporului puteau fi „Cruciați", Crijaci, iar nu Nemți, și mai ales un Neamț pentru toți ceilalți. Că la Câmpulung este un „cloașter", trimite evident la un castel teutonic; altfel de unde acest nume? Un atac teutonic în Cumania pe toate pasurile deodată ar fi de o strategie specială, și nu înțelegem valoarea militară a unui burg la Podul-Dâmboviței, oricât i s'ar zice Cetatea Neamțului (și tocmai deaceea), pe când valoarea militară a Câmpulungului, dominând trecerea din muncele spre șes, au recunoscut-o Domnii munteni trecând dela Argeș la Târgoviște. N'a zis nimeni, că la Câmpulung cloașterul nu era în burgul însuș. Actele ardelene puteau fi cetite după *Urkundenbuch*, nu după Hurmuzacki. Și în *Mitteilungen* din Innsbruck era cu privire la autenticitatea actelor privitoare la Teutoni, un întreg articol care nu se putea trece cu vederea. Chiar pe urmele dlui R. Rosetti, dlui doctor Ferenț, și a doua zi după răsboiul mondial, i s'ar fi putut trece o atitudine mai puțin marțială. N. I.".

Răspunzând la această recensie, ținem mai întâiu să aducem mulțumiri pentru cuvintele prin cari marele istoric al neamului recunoaște *„construcția solidă, stilul foarte precis și informația destul de bună"* a studiului nostru. Tot dl Iorga, și numai domnia-sa, relevase cu alt prilej, în „Neamul românesc", că *„preotul Ferenț din Iași servește râvnitor cunoașterea tre-*

cutului nostru[1])". Asemenea aprețieri ne ating cu atât mai plăcut, cu cât din altă parte, de unde credem a fi fost în drept să ne așteptăm la o încurajare, n'am primit decât piedeci, puse par'că anume pentru a rupe firul cercetărilor noastre privitoare la istoria catolicismului în Moldova. E bine să se știe și aceasta.

Cât privește supărarea distinsului nostru recensent, îl putem asigura, că n'am avut niciodată intențiunea să „ironisăm" paginile scrise de domnia-sa, pagini cari ne-au servit de atâtea ori drept călăuză prin labirintul istoriei noastre. Nici nu s'a putut aduce altă dovadă pentru pretinsa ironie, decât numai bietul „șoarece în pară!". Scrisesem anume, că pentru Andreiu II, regele Ungariei, care nu știa cum să scape de Teutoni, aceștia erau *„foc în sân, șoarece în traistă, șerpe în poală"*, iar jos în notă, citând cuvintele documentului latinesc, ni-am îngăduit observarea că *„mus in pera"* e tradus de dl Iorga (Studii și documente, I II, p. XI) prin *„Șoarecele în pară"*[2])! Supărat de această notă, dl recensent ne'ntreabă, dacă „socotim că latinitatea medievală se găsește în dicționarul lui Quicherat?" Nicidecum; dar atâta e sigur că *„pera"* și originalul grecesc πήρα înseamnă, atât în latinitatea clasică cât și în cea *medievală*, numai *„traistă"*. Spre a îndepărta orice bănuială, să ni fie îngăduit a cita câteva texte din *Vulgata*, care, de sigur, nu poate fi învinuită de latinitate clasică: *Nihil tuleritis în via, neque virgam* (baston) *neque panem* (pâne)[3]); *nolite portare sacculum* (pungă de bani) *neque peram* (traistă)[4]); *quando misi vos sine saculo et pera... numquid aliquid defuit vobis?*[5]); *et proferens* (Iudith) *de pera caput Holofernis*[6])... Așadar, pretutindeni *„traistă"*, și nici odată *„pară"*. Lăsând deci „șoarecele în traistă", luăm act de mărturisirea, că paginile dlui Iorga despre cavalerii teutoni au fost scrise *„în treacăt"*, și regretăm ieșirea împotriva cinstitei foi blăjene,

---

1) Neamul românesc, XI. 2 (1916) p. 1 col. 2.

2) Cultura creștină, IX, 7—9 (1920) p. 209, n. 3: »ignis in sinu, mus in pera et serpens in gremio«, Hurmuzaki-Densușianu, Documente I, 1 p. 94.

3) Lc 9, 3.

4) Lc 10, 4.

5) Lc 22, 35.

6) Iudita 13, 19.

care a arătat și arată atâta stimă față de distinsul îndrumător al neamului[1]).

In continuare, ilustrul profesor ne cere îngăduirea, „să *nu* creadă, că un Kreuzburg teuton ar da, prin forma Cruceburg, Cetatea Crăciunei". Dar, acolo unde n'avem documente sigure, ci operăm cu probabilități, ne va fi permis și nouă să avem o părere contrară, care, la urmă, nu e a noastră, ci a dlui D. Onciul și a părintelui C. Auner, pe cari i-am citat cinstit[2]). Mai este însă și altceva. Trebuie localizată Cetatea Milcoviei, reședința episcopului cuman Teodoric, a cărui dieceză cuprindea ținutul teuton în Moldova și Muntenia. Nu e probabil oare, ca el să fi primit drept reședință dela regele Ungariei unul din burg-urile rămase goale după alungarea Teutonilor? De fapt, episcopul nu se plânge nici odată de lipsa palatului, cum vom arăta mai la vale. Pe de altă parte, Cetatea Milcoviei trebuie căutată pe Milcov. Așa stând lucrurile, am conclus și concludem cu părintele C. Auner: „Probabilitatea cea mai satisfăcătoare e, că acest oraș (Milcovia) să fie identic cu Crăciuna pe Milcov, în munții Vrancei, un nume care amintește Kreuzburg-urile din timpul cavalerilor teutoni. Mai întâiu era o simplă cetățuie, iar când Theodorich își fixă acolo reședinia, ea va fi fost ridicată la rangul unui oraș, sub numele de Milcovia, precum era obiceiul curiei romane. In popor însă a rămas numele de Kreuzburg, de unde cu timpul s'a transformat în Crăciuna" [3]).

Cât privește Cetatea Neamțului, dl Iorga nu ne dă o explicație satisfăcătoare a vechiului nume de *Neamț;* căci, mai întâiu, pildele aduse nu alcătuesc o dovadă „evidentă" pentru afirmarea că cetatea și-a luat numele dela râul Neamțului: cetatea putea foarte bine să poarte numele de Neamț independent de râul din apropiere, cum, de fapt, Cetatea Neamțului dela Podul-Dâmboviței nu-și ia numele dela râu; apoi, admițând chiar hipoteza dlui Iorga, numele de Neamț rămâne tot fără explicație satisfăcătoare; e natural doar să ne între-

[1]) Am fost și suntem de părerea, că o mică scăpare din peană, o greșeală în traducerea unei vorbe, nu poate să scadă nimic din valoarea operei *prodigioase* a Dlui N. Iorga. (Nota Red).

[2]) Cultura creștină, IX, 195[1] și 235[6].

[3]) C. Auner, Episcopia Milcoviei, în Revista catolică, I, (București 1912) 544.

băm din nou: de ce râul acela se chiamă al Neamţului? In sfârşit, nu trebuie să pierdem din vedere însemnătatea faptului, că cele mai vechi denumiri de Neamţ le întâlnim tocmai în ţinuturile stăpânite odată de Teutoni, fapt care clatină binişor supoziţia că, pentru Români. *Teutonii* n'ar fi fost *Nemţi*.

Trecem la Câmpulung. Susţinusem, că aici cavalerii teutoni *n'au ridicat nici un burg*. Impotriva acestei teze, dl Iorga aduce două argumente, dintre care întâiul e exprimat pe scurt în chipul următor: „Că la Câmpulung este un *cloaşter*, trimite evident la un castel teutonic; altfel de unde acest nume?" Răspunsul e foarte simplu. Intâiul document care vorbeşte despre o mănăstire catolică în mijlocul Saşilor din Câmpulung e datat din 1 Martie 1382, când episcopul catolic al Severinului hirotoneşte subdiacon pe acolitul Ioan Köröspatak „*în mănăstirea Maicii Domnului din Câmpulung*" [1]). Mănăstirea aceasta era a dominicanilor, precum arată un document din 1427, publicat de dl Iorga [2]). Ea n'a existat la 28 Ianuarie 1378, data listei oficiale a mănăstirilor dominicane din Galiţia şi „Valahia", care nu cuprinde conventul din Câmpulung, deşi aminteşte pe cel din Siret [3]), aşa că data înfiinţării e cuprinsă între 28 Ianuarie 1378 şi 1 Martie 1382. Saşii din Câmpulung îi ziceau „Kloster" (mănăstire), iar Românii „cloşter" sau „cloaşter", nume cu care desemnau şi fundamentele, vizibile până nu de mult, ale bisericii sf. Elisabeta din Câmpulung [4]). Aşadar, „cloaşter"-ul *nu trimite la un burg teutonic* dala începutul veacului al 13-lea, ci la o *mănăstire dominicană* dela sfârşitul veacului al 14-lea şi începutul veacului al 15-lea.

Al doilea argument al dlui Iorga, pentru apărarea burgului teutonic din Câmpulung, e *valoarea militară* a acestei localităţi: „Nu înţelegem valoarea militară a unui burg la Podul-Dâmboviţei, oricât i-s'ar zice Cetatea Neamţului (şi tocmai deacea), pe când valoarea militară a Câmpulungului, dominând trecerea din muncele în şes, au recunoscut-o domnii munteni trecând dela Argeş la Târgovrşte". Credem însă, că n'avem nevoie de un studiu deosebit de strategie militară,

[1]) Hurmuzaki-Densuşianu, Documente I, 2 (Bucureşti 1890. 276 N. 216: *in claustro beatae virginis in Longo Campo.*

[2]) N. Iorga, Acte şi fragmente, III (Bucureşti 1897) 81—2,

[3]) I. C. Filitti, Din arhivele Vaticanului, N. 4, în Revista catolică, II 360.

[4]) C. Auner, Episcopia Milcoviei, în Rev. cat., III 79—80.

pentru a vedea aici o evidentă transpunere a situației, care se restabilește printr'o simplă distincție. Pentru *domnii munteni*, cari-și apărau țara de o *năvălire maghiară*, Câmpulungul avea, fără 'ndoială, o valoare militară deosebită; dar pentru *cavalerii teutoni*, cari apărau *Țara Bârsei* și *Pasul Branului* de o *invazie barbară pornită din șesul Munteniei*, el nu mai avea această valoare; în cazul acesta, nu se poate tăgădui valoarea militară deosebită a unui burg la Podul-Dâmboviței. Și dl Romul Cândea, identificând *„Castrum munitissimum“* al Teutonilor cu Cetatea Dâmboviței, face constatarea, că aceasta din urmă era așezată *„an einem strategisch wichtigen Punkt“* [1]).

La dovada, prin care arătam că Teutonii nu obișnuiau să clădească un „Kloster“ lângă burg, mănăstirea lor fiind burgul însuș, dl Iorga răspunde: „N'a zis nimeni că la Câmpulung cloașterul nu era în burgul însuș“. Iată însă cuvintele domniei sale inpugnate în studiul nostru [2]): Burgul transalpin (castrum munitissimum) al Teutonilor „nu poate fi altul decât acel din Câmpulung, *lângă care*, după obiceiul lor, ei întemeiază un *Kloster* a cărui amintire se păstră până foarte târziu [3])“. Credem că am putea spune și noi, cu mai mare dreptate, că n'a vorbit nimeni de un „atac teutonic în Cumania pe toate pasurile *deodată*“, deși aceasta n'ar supune „o strategie deosebită“ pentru cavalerii teutoni, avându-se în vedere numai trecătorile cari dau în Țara Bârsei.

Că „actele ardelene au fost cetite după Hurmuzaki și nu după Urkundenbuch“, nu face nimic, deoarece actele utilizate de noi sunt identice cu copiile din *Urkundenbuch-ul* dlor Zimmermann și Werner, care însă nu ni-a stat totdeauna la îndemână. Autenticitatea acestor acte fiind mai pe sus de orice îndoială, n'am avut nevoie de capitolul din *Mitteilungen* din Innsbruck „cu privire la autenticitatea actelor privitoare la Teutoni“, mai ales când avem atâtea de citat.

Dacă dl Iorga se leagă și de vârsta noastră („tânărul autor“), îi răspundem, cu bătrânul Horațiu: *Iam mihi canities, pulsis melioribus annis! Eheu fugaces, Postume Postume, labuntur anni!...*

---

[1]) Romulus Cândea, Der Katholizismus in den Donaufürstentümern (Leipzig 1917) 2, nota 3.

[2]) Cultura creștină, IX (1920) 196.

[3]) N. Iorga, Studii și documente, I—II (București 1901) XII

Cât priveşte, în sfârşit, „atitudinea noastră marţială, chiar a doua zi după răsboiul mondial“, lăsăm la dispoziţia cetitorilor să compare paginele noastre cu judecata dlui Iorga.

Şi cu aceasta sfârşim — fără nici o supărare!

Nu ştim, dacă distinsul profesor mai are vreo recensie despre rândurile noastre, căci *Revista istorică*, cu toată stăruinţa depusă, nu străbate în singurătatea satului Răchiteni, unde, în linistea zăvoiului scăldat de Siret, pe lângă păstorirea sufletetor, ne mai transportăm şi în cele trecute vremi cu modestele mijloace de cari dispunem.

4. Ridicarea Mongolilor.

Patria primitivă a Mongolilor, despre cari vorbim în rândurile următoare, e regiunea ce se întinde deasupra Coreei, Chinei şi a Tibetului, despărţită de peninsula Coreei prin munţii înzăpeziţi Şanian-alin (astăzi Ciang-pai-şan), de China propriu zisă prin lanţul de munţi In-şan, iar de Tibet prin braţul Cuenlun cu prelungirea sa numită Altin-Tagh. La apus, acolo unde Cuenlun se întâlneşte cu Caracorum, la răsărit de platoul Pamirei, e una din porţile Mongoliei spre ţările apusene; de aici se ridică spre nord-est, întinzându-se până la marea răsariteană, puternicul şi maiestosul lanţ de munţi care desparte Mongolia atât de Siberia apuseană cât şi de cea răsăriteană. La mijloc, închis între munţii amintiţi, e un pustiu întins, cu numele Gobi, chinezeşte Şamo (=mare de nisip), deosebit de pustiul Africei şi al Arabiei prin faptul că brumele abondente şi zăpezile iernii dau atâta umezeală pământului, încât primăvara produce iarbă şi buruieni. Marginile pustiului ridicându-se treptat în direcţia munţilor, Gobi se preface încetul cu încetul într'o frumoasă regiune de munte, plină de izvoare şi bogată în iarbă, minunat loc de păşune pentru caii nomazilor.

Partea apuseană a Mongoliei, pe la Munţii Cereşti (Tienşan) şi Altai, era locuită mai mult de popoare turceşti, între cari se distingeau Uigurii, dela cari Mongolii au învăţat scrierea şi cetirea; partea răsăriteană, Mangiuria de mai târziu, era ocupată de neamul tunguz sau giurgic; Giurgii, din cari se trag Mangiurii de astăzi, îşi întinseseră domnia şi în China, dând o dinastie acestei împărăţii. Restul ţării îl stăpâneau nenumăratele triburi ale neamului mongol. ca Naimanii, Cheraiţii, Merchiţii, Uiràţii, Tătarii ş. a. China, cea mai

veche împărăţie a Aziei, era în veşnică primejdie din pricina deselor invazii ale acestor horde. Spre a se apăra de ele, un „fiu al cerului" din „împărăția de mijloc" ridică, cu 200 de ani înainte de Hristos, pe o lungime de 2700 km, uriaşul zid „chinezesc", cu o înălţime mijlocie de 10 m. şi lăţime de 6 m., trecând peste munţi şi văi şi râuri, duplicat în locuri primejduite și provăzut după fiecare sută de metri cu bastioane[1]). Toate aceste triburi din Mongolia se răsboiau între sine, până ce au fost unite sub un singur steag de către fruntașul hordelor din munţii Bergadu sau Burcan-Caldun, astăzi Iablonoi[2]).

Aici, în munţii cari dau naștere râurilor Onon, Cherulan şi Tula, se născu în anul 1162 Temugin, fiul lui Isugai-Bahadur, hanul triburilor mongole din această regiune. După moartea tatălui său, tânărul Temugin a trebuit să treacă prin cele mai mari greutăţi, din pricina, că hordele lui Isugai-Bahadur nu voiau să-l recunoască de şef al lor. Prigonit, surghiunit, bătut, rănit și de multeori în primejdia morţii, Temugin și-a păstrat totdeauna tăria voinţii, reuşind, în sfârşit, a-şi supune triburile părinteşti, pe cari le organiză cu geniul său militar, făcându-le destoinice pentru împlinirea măreţelor sale planuri de cucerire. După lupte crâncene cu prinţii celorlalte horde din Mongolia, fiul lui Isugai-Bahadur reuşi să-i silească a-i recunoaşte puterea, devenindu-i vasali. La adunarea generală — „curultai", în limba lor —, care a avut loc lângă izvorul râului Onon în primăvara anului 1206, Temugin e declarat hanul tuturor prinţilor, sub numele de *Ginghiz-Khan* adecă hanul celor puternici, hanul hanilor[3]).

Intre 1206 şi 1211, noul împărat îşi supune și restul neamurilor din Mongolia, adunându-le toate sub comanda sa, așa că la 1211 se credea destul de tare pentru a porni împotriva Chinei, căreia i-a fost până acuma tributar. In trei expediţii (1211—1216), China de nord e subjugată până la Hoang-ho, Fluviul Galben. Lăsând aici ca locţiitor al său pe generalul Muculi, cu ordin de a cuceri şi restul Chinei, Ginghiz-khan

[1]) D'Ohsson, Histoire des Mongols, I (Amsterdam 1852) 1—2. — W. Pütz și dr. Lud. Neumann, Lehrbuch der vergleichenden Erdbeschreibung (Freiburg i. Br. 1905) 68—9, 112—3. — Dr. Herm. Adalb. Daniel și Dr. Berthold Volz, Handbuch der Geographie, I[6] (Leipzig 1895) 410, 424—7.

[2]) DOhsson I 5—10.

[3]) Idem, ibidem pag. 99.

pornește înpotriva împărățiilor din apus. La porțile apusene ale Mongoliei se întindea Cara-Chitai, peste care domnia Gutșluc, cuprinzând Turkestanul oriental, o împărăție cu populație în mare parte mohamedană, îndeletnicindu-se cu agricultura, artele mecanice și comerțul, și fiind, prin aceasta mijlocitoarea comercială între Mongolia de o parte, China și India de alta. O parte din Cara-Chitai întra chiar în Mongolia, cu centrele Cașgar, Iarcand și Chotan. Ginghiz-khan trimite împotriva lui Gutșluc pe vestitul său general Gebe, care se distinsese în luptele din China. La 1218 Gutșluc e bătut și ucis, iar țara lui pustiită și subjugată [1].

Prin cucerirea aceasta, împărăția lui Ginghiz-khan ajunge limitrofă cu vastul imperiu al Covarazmului (Corazm), peste care domnia sultanul Mohamed, cunoscut dintr'un capitol precedent. Covarazmul trebuia subjugat. In toamna anului 1219, împăratul mongol își împărțește armata de apus în patru corpuri: corpul întâiu, sub comanda fiilor săi Giagatai și Ogotai, atacă Covarazmul superior, dela munții Altai până la nord-estul Caspicei; corpul al doilea, snb comanda fiului său mai mare, Giugi, trebuia să sprijinească acțiunea celor dintâiu; corpul al treilea, sub comanda generalilor Alac, Sugtu și Togai, înainta la stânga, iar Ginghiz-khan cu fiul său Tului, cu centrul armatei, înainta spre Buchara, pentru a tăia retragerea lui Mohamed. După lupte înverșunate, Mongolii înfrâng primele rezistențe ale Corazmienilor; Mohameg fuge desperat spre centrele apusene ale împărăției sale amenințate atât de grozav de uraganul mongol. Atunci Ginghiz-khan detașază două corpuri de armată, unul sub comanda cunoscutului general Gebe, altul sub a lui Subutai, pentru a urmări pe Mohamed în retragere. Aceștia îl urmăresc din cetate în cetate, străbătând și pustiind Persia până la țărmul de sud al Caspicei, unde nu rămase altă scăpare pentru bietul Mohamed, decât o barcă părăsită la mal, care-l transpoartă în grabă pe o mică insulă solitară, vizitată numai de păsările mării. Aici moare, scurt după aceea, marele Mohamed, istovit de mizerie și chinuri sufletești și trupești, neavând la înmormântare nici barăm un giulgiu funerar, afară de cămașa sa. Astfel trece slava lumii [2].

[1] D'Ohsson I 121—174.

[2] D'Ohsson I 216—255.

Pe când celelalte corpuri ale armatei mongole devastau şi nimiceau în urmă imperiul corazmian, Gebe şi Subutai prădează şi distrug întreg ţinutul muntos cuprins între Marea Neagră şi Marea Caspică. După devastarea Georgiei, ei trec lanţul munţilor Caucazi, şi imensa lor armată, mărită cu prizonierii luati din toate părţile pustiite, se revarsă ca valurile unei mări peste şesul cuprins între Marea de Azov şi Marea Caspică, în iarna anului 1222—1223. Uraganul bubuia la porţile Cumaniei [1]).

5. Primele două năvăliri în Cumania. Lupta dela Calca.

Pe malul apusean al Caspicei, lângă munţii Caucazi, locuia neamul Lesghilor; în faţă, pe malul răsăritean al Mării Negre, erau sălăşluinţele Circazienilor; iar la mijloc, între Lesghia şi Circazia, în valea de nord a munţilor Caucazi, se întindea ţara Alanilor, numiţi şi Aşi sau Iaşi; la nord de Alania era Cumania Albă. Aceasta era situaţia geografică, la venirea Mongolilor în aceste părţi [2]).

In faţa primejdiei comune, cele patru neamuri făcură alianţă împotriva Mongolilor. La coborârea lor din Caucaz, duşmanii dau de zidul format de împătrita alianţă, în care se distingeau mai ales Cumanii, atât prin numărul, cât şi prin puterea lor. Lupta fu crâncenă, dar cu rezultat nedecis. Atunci Mongolii, pentru a-şi asigura triumful, recurseră la armele lor obişnuite: viclenia şi perfidia împreunate cu făgăduinţe strălucite. O solie la Cumani spuse din partea comandamentului mongol următoarele: „Noi suntem Turci, ca voi, iar voi vă aliaţi cu popoare streine împotriva fraţilor voştri! Să încheiem pace: vă vom da aur şi veşminte scumpe, cât doriţi". Seduşi prin aceste cuvinte şi, mai ales, prin darurile pe cari le făceau să strălucească în ochii lor, Cumanii părăsiră pe aliaţi, lăsându-i în seama Mongolilor, cari îi snopesc în bătaie şi le devastează ţările cu o repeziciune fulgerătoare, în anul 1223. Pe când însă Cumanii, siguri de pace, se întorceau fiecare hordă la centrul său, Mongolii se iau pe urmele lor, bat hordele izolate, luând înapoi mai mult de cât au dat. Era preţul trădării [3]).

[1]) Idem, I 324—336.
[2]) D'Ohsson, I 337 şi harta dela începutul volumului.
[3]) Idem. ibidem.

După această lovitură neașteptată, „Cumanii temându-se a se măsura cu armata dușmană, se împărțiră în toate părțile, unii căutând adăpost prin codri, alții pe munți, iar o mare parte în țara Rușilor". Astfel expune pe scurt împrăștierea Cumanilor bine informatul cronicar contemporan din Musul, arabul Ibn-ul-Ethir (1160—1233) în cronica sa *Kamil-ut-tevarikh* (= istorie completă), care ajunge până la anul 1231 [1]) E de notat, că el n'amintește nimic despre o retragere cumană înspre Dunăre, în Bulgaria și imperiul bizantin. Invazia Cumanilor în împărăția Bizanțului, pe care D'Ohsson o descrie în acest context [2]), bazat pe Nicephorus Gregoras [3]) și pe Georgius Acropolita [4]), a avut loc mai târziu, căci Nicephorus Gregoras ne spune lămurit că invazia aceea s'a întâmplat *„după moartea lui Ginghiz-khan* [5])", iar acesta a murit la 18 August 1227.

Mongolii ocupând locul părăsit de Cumani și urmărindu-i peste Don până la Nipru, pe care nu-l trec de data aceasta, devastează malurile Mării de Azov, străbătând Crimea și cucerind bogatul oraș Sudac, care aparținea Genovezilor, dar plătia tribut Cumanilor, după cum ne informează iarăș cronica arabă a lui Ibn-ul-Ethir: „Tătarii (Mongolii) înaintează până la orașul Sudac, care aparține Cumanilor și din care aceștia își procură grâul lor; el e așezat lângă Marea Crimeei și corăbile debarcă acolo. Aci cumpără Cumanii stofe, dând în schimb sclavi de ambele sexe, precum și piei de vulpe, de castor și de alte animale din țara lor [6])".

Intre Cumanii cari s'au retras în principatele rusești se afla și hanul Cuten (Cutan), pe a cărui fică o ținea în căsă-

[1]) Tradus de D'Ohsson I 444, nota VII.

[2]) D'Ohsson I 339—340. Și Radu Rosetti e dus în eroare de D'Ohsson, în articolul său *Brodnicii* publicat în »*Revista Nouă*«. III (București 1890) 55—61. — Radu Rosetti mai afirmă că Tătarii au trecut, cu acest prilej, Niprul până la Nistru; e o greșeală și aceasta, de care autorul se folosește în sprijinul unei teorii discutabile.

[3]) Nic. Gregoras. Byzantinae historiae lib. II, cap. 1—2, ed. Migne, PG. ser. II, tom. 148 (Paris 1865) col. 157—160.

[4]) Georg. Acropolita, Annales, cap. 35, Migne, tom. 140 (Paris 1887) col. 1061—1064.

[5]) Nic. Gregoras, op. cit., cap. 1: *τοῦ ἡγουμενου Σιτζισχὰι τετελευτηκότος.*

[6]) Ibn-ul- Ethir, trad. D'Ohsson I 445.

torie prinţul Metislav al Galiţiei. Cuten oferi socrului său cămile, bivoli, cai, şi alte daruri frumoase, cerându-i în schimb ajutor împotriva Mongolilor, cari ameninţau deacuma şi Rusia. Metislav convoacă la Chiev pe prinţii Rusiei meridionale, cari se învoiră cu propunerea acestuia cu privire la alianţa ruso-cumană împotriva duşmanului comun, trimiţând o solie la marele duce Gheorghe, pentru a cere şi sprijinul Rusiei de nord. „Ruşii — scrie Ibn-ul-Ethir — se uniră cu Cumanii, cari emigraseră în mare număr în ţara lor, pentru a respinge pe Tătari. Aliaţii înaintau spre întâmpinarea acestora". La Niprul inferior, ei se întâlnesc cu 10 soli trimişi din partea generalilor mongoli, cu scopul de a câştiga pe Ruşi împotriva Cumanilor, aducându-le aminte de relele suferite de Rusia din partea acestora şi făgăduindu-le pradă îmbelşugată.. Drept răspuns, Ruşii, în mândria lor care va fi încurând pedepsită, omoară pe cei 10 soli şi, trecând Niprul, bat avantposturile mongole, luând prizonier pe şeful lor, care e ucis îndată de Cumani. Orbiţi de primul succes, aliaţii înaintează şi urmăresc de aproape pe Mongolii cari se retrag necontenit timp de 12 zile dela Nipru până în apropiere de Don, fără a bănui măcar, ce cursă teribilă îi aşteaptă. Trecând râul Calca, care curge nu departe de gura Donului, Mongolii îşi continuă retragerea, până trec şi aliaţii în stânga râului. Atunci hordele lui Gebe şi Subutai se întrec pe neaşteptate, aruncându-se asupra Ruşilor şi Cumanilor, cari nu se aşteptau la un asemenea atac. „Lupta — scrie Ibn-ul-Ethir — era una din cele mai înverşunate şi ţinu mai multe zile; dar în sfârşit Tătarii ieşiră învingători, Cumanii şi Ruşii fiind cu desăvârşire înfrânţi; o fugă în debandadă dinaintea urmăritorilor uşură omorîrea unei mari părţi din ei; toate bagajele căzură în mânile Tătarilor. Ceice putură scăpa (iar aceştia erau puţini la număr), având un mare spaţiu de străbătut, ajunseră în Rusia într'o stare vrednică de plâns". Au rămas pe câmpul de bătaie 9 principi ruşi; Cuten cu Metislav abia au putut scăpa din măcelul de lângă Calca; iar în urma lor, întră şi Mongolii în Rusia meridională „omorînd, pustiind, arzând şi nimicind tot ce întâlneau în cale". Dezastrul acesta a avut loc în Iunie 1223 [1]).

---

[1]) Ibn-ul-Ethir, trad. D'Ohsson I 445—6. Să se noteze anul luptei dela Calca 1223, pus de cronicarul arab; deci nu 1222, nici 1224, nici 1125, cum se cetește de atâtea ori. —

Retrăgându-se apoi din Rusia, Gebe şi Subuţai năvălesc în ţara Bulgarilor dela Volga (Bulgaria Mare), cu centrele Bolgar şi Cazan; trag în cursă şi armata bulgară, pe care o distrug în mare parte, la sfârşitul anului 1223[1]). De aici, cei doi generali, încărcaţi de pradă, pleacă la Ginghiz-khan, care se întorcea în Mongolia, dupăce pustiise împărăţia Corazmului şi provinciile Indiei din stânga Indului[2]).

După retragerea uraganului mongol, ţările călcate începură a se reface încetul cu încetul. Cu privire la Cumani, Ibn-ul-Ethir scrie: „Dupăce Tătarii au evacuat tara Cumanilor, cei ce mai erau în viaţă din această naţiune, se întoarseră în patrie", începând iarăş negoţul cu pieile din ţara lor[3]).

6. Armata de apus a Mongolilor. — A treia invazie în Cumania. — Prăpădul din prejur.

Intr'aceea, Ginghiz-han, dupăce a întărit cuceririle sale din Mongolia subjugând şi Corea, porneşte împotriva Chinei meridionale; moare însă în toiul operaţiunilor militare, la 18 August 1227; adus cu o pompă strălucită în Mongolia, întemeiatorul celei mai grozave împărăţii e înmormântat între copacii muntelui din care izvoresc râurile Onon, Cherulan, şi Tula[4]).

Fiii lui, pe cari trebuie să-i cunoaştem, pentru înţelegerea năvălirei mongole în Europa, au socotit de datoria lor a aduce la îndeplinire planul de cucerire uriaşă conceput de genialul lor tată. Giuci, fiul cel mai mare, nu mai era în vieaţă la moartea lui Ghinghiz-khan; Tului, fiul cel mai tânăr, a ţinut căimăcămia în timpul interegnului dela 1227—1229; ceilalţi

Anonimus Saxo — scrie în Cronica sa, că au căzut dinte Cumani şi Ruşi „*ad centum milia hominum*", Scriptores rerum Germanicarum (Lipsiae 1730) tom. III, pag. 123; anul însă e greşit; Cumanii se numesc aici »Parthi«.

[1]) Ibn-ul-Ethir, trad. D'Ohsson I. 446.

[2]) D'Ohsson I 309—310. Generalii trimişi de Ginghiz-khan în India erau *Bela* şi Turtai. Căldurile au împiedecat înaintarea în interiorul ţării. Mulţi din »paria« indieni s'au înrolat în armata jăfuitoare a Mongolilor; ei vor veni cu Mongolii în ţările noastre: cadou barbar sub numele de Ţigani, confundaţi la început cu Tătarii.

[3]) Ibn-ul-Ethir, trad. D'Ohsson I. 446.

[4]) D'Ohsson I 382.

trei fii se numiaiu Ciagatai, Ogatai și Gulgan sau Culcan. Giuci a lăsat 7 fii, cari au ajuns vestiți prin talentele lor militare, talente ce nu se puteau concepe de Mongoli fără amestecul celei mai sălbatice cruzimi; patru din ei, Batu, Orda, Șiban și Tangcut, sunt conducători ai armatelor occidentale; ceilalți trei se numesc Berca, Bergaciar și Tuca-Timur. După un interegn de aproape trei ani, prinții mongoli aleg împărat pe Ogotai (1229—1241), cel desemnat de însuș Ginghiz-khan[1]).

La conziliul de coroană („curultai") din 1235 se hotărește cucerirea țărilor așezate la apus de Volga. Se formează astfel o armată occidentală, pusă sub comanda celor mai renumiți din prinții și generalii mongoli: Batu, Orda, Șiban și Tangcut, fiii lui Giuci; Baidar și Buri, fiii lui Ciagatai; Çuciuc și Cadan fiii împăratului Ogatai; Mangu și Budgec, fii lui Tului; Dulcan, fratele împăratului. Batu, cel mai în vârsta din toți, primi comanda supremă; împăratul îi atașă în calitate de locotenent-general pe vestitul Subutai, pe care îl rechemă spre acest scop din China, unde conducea operațiile militare[2]). Atât *Fazel-Ullah-Rașid* cât și *Alai- eddin* notează că, afară de cei înșirați, erau încă mai mulți alți principi și generali" la comanda armatei occidentale[3]). Astfel, vom da de prințul Bochetor, care va distruge Moldova cu episcopia catolică de lângă Milcov[4]); de generalul Buruldai[5]), care se va distinge la catastrofa maghiară de lângă Sajó; de prințul Barcai[6]), care-i amintit în luptele cumane; de prințul Peta[7]) cunoscut în Polonia și Ungaria.

---

[1]) D'Ohsson II 2—13. — A. D. Xenopol. Istoria Românilor, vol. II, ed. 2 București 1914) 258, repetă și în ediția a doua greșeala că »Batu e fiul lui Ginghiz-khan«. Lucrarea monumentală a lui D'Ohsson, Histoire des Mongols, nu se poate ignora, fără a ignora totodată și izvoarele mongole, chineze, arabe și persane.

[2]) Fazel-Ullah Rașid, trad. D'Ohsson, II 621. — Alai-ed-din, trad. D'Ohsson, II 619.

[3]) Rașid, loc. cit.: »mai mulți generali«; Alai-ed-din, loc. cit.: »mai mulți alți prinți«.

[4]) Rogerius, Miserabile carmen, cap. 20, ed. Schwandtner Scriptores rerum Hungaricarum — în fol., I (Viena 1746) 302.

[5]) Fazel-Ullah-Rașid, trad. D'Ohsson, II 622.

[6]) Idem. trad D'Ohsson, II 626 și 625.

[7]) D'Ohsson, II 125. Identitatea cu Baidar pare improbabilă: Rogerius are tot „Peta". — Rogerius, op. cit., cap. 19, ed. cit., pag. 301.

In primăvara anului 1236. armata de apus era la granițele Bulgariei Mari, pe Volga. Subutai, neînvinsul, intră în Bulgaria, pustiește orașul Bolgar; întreaga țară i se supune, spre a se revolta îndată după plecarea generalului. La vestea răsvrătirii, Subutai se întoarce din nou, dând curs liber furiei sale sălbatice. Bulgarii sunt subjugați cu braț de fier; locuitorii sugrumați în mare număr; lungi convoaie de robi formează alaiul fiorosului biruitor [1]) In aceeaș epocă e supusă și Ungaria Mare, cum reiese din isvoarele occidentale, cari leagă cucerirea Ungariei vechi cu aceea a Bulgariei vechi [2]).

In primăvara anului următor (1237), Mongolii năvălesc în Cumania Albă din nordul Caspicei și al Caucazului, unde primejdia supremă adunase toate forțele cumane. Dar, cu toată vitejeasca lor apărare, Cumanii sunt bătuți așa de crâncen, încât șesul se umplu de cadavrele lor; iar din cei rămași în viață, o parte fuge în părțile necotropite încă de Mongoli, pe când o altă parte, care n'a avut putința de a fugi, e silită a se supune jugului dușman, gustând și ei din păharul amar pe care l-au pregătit de atâtea ori altor popoare. Numai unul dintre fruntașii lor, viteazul Baciman, a mai îndrăznit să iasă din ascunzișul său, spre a neliniști siguranța biruitorului. El îi ataca des și apoi se făcea nevăzut prin desișul pădurilor de lângă Volga, schimbându-și necontenit locul de adăpost. In sfârșit, prinții Mangu și Budgec se hotăresc a răscoli pădurile pe rând; Baciman e surprins cu ai săi într'o insulă a fluviului; tovarășii săi fură tăiați în bucăți, iar el în două [3].

Vine rândul Alanilor, cari se mai numesc Așî sau Iași — nume interesant, de oare ce se pune în legătură cu originea orașului Iași. Identitatea între Alani și Ași sau Iași e mai pe sus de orice îndoială. Afară de dovezile adunate — cu multă lipsă de precizie și cu unele traduceri greșite [4]) — de Ghibănescu, mai amintim pe Fazel-Ullah-Rașid comparat cu Alai-ed-din și pe misionarul Vilhelm de Ruysbroek. Cei,

[1]) Fazel-Ullah-Rașid, trad. D'Ohsson, II 623. — Alai ed-din, trad. D'Ohsson, II 619.

[2]) Hurmuzaki-Densușianu, Documente, I, 1 (Bucureșt, 1887) 191, 145, 148.

[3]) Fazel-Ullah-Rașid, trad. D'Ohsson, II 623—4.

[4]) Gh. Ghibănescu, Originele Iașilor, extras din „Arhiva" (Iași 1904) 42—46. „Lingua eorum *pastoralis*" e tradus: „limba lor e *păstorească*" !

dintâiu vorbind despre unul şi acelaş popor al Alanilor, Rașid îi numește *Așí*, iar Alai-ed-din *Alani*[1]). Cât priveşte pe misionarul Vilhelm de Ruysbroek (Wilielmus de Rubruquis), care a vizitat pe Alani în anul 1253, el ne dă preţioasă notiță că „Alanii se numesc acolo Iaşi Albi sau Aşi Albi" [2]), desigur în opoziţie la Alanii cari trăiau pe vremea aceea în Moldova și cari, ca trib desfăcut din patria primitivă, se numiau Iaşi Negri sau Aşi Negri.

Acuma, la noua invazie a mongolilor în ţara Iaşilor, aceștía se luptau vitejeşte sub comanda lui Caciar Ogala; dar toată împotrivirea era zăgarnică. Caciar e ucis, iar poporul „exterminat", cum scrie Alai-ed-din, afară de ceice au fugit în Moldova şi de aici în împărătia Bizanţului. Deşi „exterminat" nu trebuie luat în sensul strict al cuvântului, cum dovedeşte istoria răsboaíelor, avem totuş aici o dovadă pentru străşnicia loviturii date de Mongoli[3]) Sub apăsarea acestei lovituri, vreo 10,000 de Iaşi fug în Moldova, unde prezenţa lor e dovedită dintr'o listă a oraşelor din ţările române, alcătuită la sfârşitul veacului al 14-lea sau începutul veacului al 15-lea, în ori ce caz după domnia lui Roman Vodă (1391 1393), întemeietorul oraşului Roman. Iată partea care ne priveşte în înşirarea oraşelor moldoveneşti din lista rusească: *Askyĭ torg, la râul Prut; Romanov torg, lângă Moldova; Nemec (Neamţ)* în munţi; *Koroojunov* (Crăciuna)"[4]), Aşadar, avem în Moldova, în valea Prutului, un „*Askyĭ torg*", un târg aşic sau aĭ Aşilor; dovedită fiind identitatea între Aşi şi Iaşi, n'avem nevoie de o filologie specială pentru a conclude la „târgul Iaşilor". Apăsaţi, apoi, şi în Moldova de către Mongoli, Iaşii, în număr de peste 10,000 de bărbaţi, luând cu sine pe copiii şi femeile lor, trec pela 1300, în imperiul bizantin,

[1]) Fazel-Ullah-Reșid, loc. cit. — Alai-ed-din, trad. D'Ohsson II 620.

[2]) Hurmuzaki-Densușianu, Documente I, 1, pag. 267: „venerunt ad nos quidam Alani, qui ibi dicuntur Ak-ıas vel Ak-as"; 269: „Alani sive Acas".

[3]) Alai-ed-din, trad. D'Ohsson, II 620; Rasid, trad. D'Ohsson, II 623—625.

[4]) D. Onciul, Originile principatelor române (Bucureşti 1899) 233. — A. D. Xenopol, Istoria Românilor, ed. 2, II (Bucureşti 1914) 274. — C. Auner, Episcopia Milcoviei, în Revista catolică, III (Bucureşti 1914) 61.

unde împăratul Andronic II, Paleologul (1283—1328); îi primeşte cu bunăvoinţă şi-i aşează lângă Magnezia [1]).

7. A patra invazie mongolă în Cumania. — Imprăştierea Cumanilor. — Alianţa cumano-franceză.

Ca să nu fie nici o nedumerire cu privire la identitatea între Mongoli şi Tătari, premitem observaţia misionarului franciscan Ioan de Plano Carpini, care a petrecut între Mongoli un an şi jumătate; el ne spune că prin Mongoli şi Tătari desemnăm unul şi acelaş lucru: „Deinde terram Mongalorum intravimus, quos Tartaros appellamus".[2]) Pricina acestei identificări ne-o dă celalt misionar, brabansonul Vilhelm de Ruysbroek (sat lângă Bruxela), scriind în raportul misiunei sale că Ginghiz-Khan trimitea în fruntea oştirii sale pe cei din tribul mongol al Tătarilor; de aici strigătul de alarmă şi spaimă, la ivirea avangardei mongole: „Vin Tătarii!"; iar acest nume a rămas mai pe urmă pentru a desemna pe toţi cotropitorii de sub steagul mongol.[3])

Reluăm firul. In toamna anului 1237 se hotăreşte la un „curultai" atacul împotriva Rusiei şi, îndată după aceasta, Mongolii trec Donul, îndreptându-se în goană nebună spre nordul Rusiei. Ei se aruncă mai întâiu asupra marelui ducat al Vladimiriei. Nimic nu poate opri revărsarea înfiorătorului potop; cad rând pe rând oraşele Riezan, Colomna, Moscova şi Suzdal; la 8 Februarie 1238 cade şi Vladimir, capitala marelui ducat; urmează distrugerea celorlalte oraşe; Rostov, Iaroslav, Gorodeţ. Iuriev, Pereslav, Tver, Caşin, Voloc şi Cosniatin; marele duce Gheorghe şi aproape toţi cnejii sunt ucişi împreună cu o mare parte din populaţie; oraşele trosnesc în vălvătaie, vestind departe pierzarea.[4])

In drumul lor spre principatul Novgorodului, le soseşte ştirea neaşteptată că Circazienii şi Cumanii s'au reorganizat

---

[1]) Nicephorus Gregoras, Byzantinae hystoriae lib. VI, cap. 10, 1—2, ed. Migne, Patr. Gr., ser. II, tom. 148 (Paris 1865) col. 361—4.

[2]) Hurmuzaki-Densuşianu, Documente I, 1 pag. 237 C. 25.

[3]) Idem, ibid., pag. 270 in fine: Tunc ipse Cyngis praemittebat ubique ipsos Tartaros; et inde exivit nomen eorum: quia ubique clamabatur: Ecce Tartari veniunt!

[4]) D'Ohsson, II 116—117 In una din aceste lupte muri şi Culcan, fratele împăratului.

între Volga și Don și sunt gata a-i atăca dela spate. La această veste, Mongolii se întorc repede înapoi, spre a zădărnici planurile celor mai viteji dintre dușmanii lor. Cadan, fiul împăratului, scaldă în sânge și mistuește în pară revolta circaziană, pe când generalul Barcai trebuia să frângă rezistența cea mai îndârgită a Cumanilor, cari, deși surprinși și nepregătiți încă bine, se luptau, dela Volga până la Nipru, cu forța ultimei nădejdi. In curând însă dispare și cea din urmă licărire a biruinței: în fața puterii de neînvins a Mongolilor, Cumanii se hotăresc mai bine la fugă și pribegie prin țări străine, decât să rămână sclavi în propria lor țară. Hanul *Iona* pleacă spre Dunăre cu 10,000 corturi, iar *Cuten* spre Ungaria cu 40,000 corturi. Lupta a avut loc la sfârșitul anului 1238 și începutul anului 1239.[1])

De oarece despre hanul *Cuten* vom vorbi în partea a treia a studiului de față, aici vom urmări numai soarta hordelor lui *Iona*. „Cumanii aceștia — scrie Nicephorus Gregoras (1295—1359) —, ne mai având nici o nădejde de a învinge într'o luptă cu Tătarii, trecură Dunărea împreună cu soțiile și copiii lor, în număr de 10,000, folosindu-se de piei umplute cu paie, în loc de bărci. Și, dupăce au rătăcit destulă vreme prin Tracia în căutarea unui sălaș potrivit, împăratul Ioan (Ioan Duca Vatațes) îi câștigă prin daruri mărețe, primindu-i în legiunile bizantine și împărțindu-i prin diferite ținuturi: o parte a fost așezată în Tracia și Macedonia, iar o altă parte în Asia, lângă Meandru, și în Frigia.“[2]) Istoria lor ne-o completează cronicarii contemporani Gheorghe Acropolita (1217—1282), cronicarul cistercian Alberic și Joinville (1224—1317), sfetnicul, biograful și tovarășul de cruciată al sfântului Ludovic IX al Franței.

Iată informația pe care ne-o dă Acropolita: „Cumanii, scăpând de invaziile, devastările și măcelul Tătarilor, trec Dunărea pe burdufuri împreună cu fiii și soțiile lor, cu toate că Bulgarii se împotriviau la aceasta, din pricina că numărul

---

[1]) Fazel-Ullah-Rașid, trad. D'Ohsson, II 626 și isvoarele de mai jos. — La 1239 Cuciuc și Mangu sunt rechemați în Mongolia.

[2]) Nicephorus Gregoras, Byzantinae historiae lib. II, cap. 5 nr. 2, ed. Migne, Patr. Gr., ser. II; tom. 148 (Paris 1865) col 160—1.

lor era prea mare."[1]) Ioan Asan (1218—1241), deşi crescut la Cumani [2]) şi ajutat de aceştia în lupta dela Clocotiniţa,[3]) lângă Mariţa, îşi iubia totuş mai mult ţara sa, pe care n'o putea vedea călcată de o mulţime aşa de mare de nomazi. Neavând însă ce face, trebui să învoiască trecerea foştilor săi ocrotitori şi aliaţi, cărora se datoria în mare parte existenţa imperiului romano-bulgar de peste Dunăre. In schimb, Cumanii trecură repede prin Bulgaria în ţinuturile bizantine. „Ei devastară — continuă Acropolita — tot ce întâlniau în cale în Macedonia, aşa că, în scurtă vreme, toată ţara deveni o stepă fără locuitori, *un pustiu cuman*, cum se zice în proverb. Târgurile mai puţin apărate le luau în stăpânire, jăfuind şi pustiind tot şi măcelărind pe mulţi; pe bărbaţii luaţi robi îi vindeau în oraşele mai mari, pe cari nu le puteau lua, fie din pricina zidurilor mai puternice, fie din pricina mulţimii apărătorilor. Astfel de oraşe erau Adrianopolul, Didymotoechon (Dimotica, pe Mariţa, la sud de Adrianopol), Vizia şi Calliopolis (Gallipoli)". Intr'aceea, Latinii reuşesc să se împace cu Ioan Asan şi să-l câştige pe partea lor; tot aşa, prin daruri şi făgăduinţe, câştigară şi pe Cumanii nomazi. Cu această armată, compusă din Vlaho-Bulgari şi Cumani, Latinii pornesc împotriva lui Ioan Duca Vataţes şi împresoară oraşul Ţurulos din Tracia orientală, nu departe de Marea Marmara, pe drumul dintre Constantinopol şi Adrianopol. Ioan Asan însă, primind vestea că în aceeaş zi i-a murit soţia, copilaşul şi episcopul Târnovei, se împacă în grabă cu Vataţes şi parăseşte cetatea, lângă care rămaseră numai Latinii şi Cumanii.[4]) In curând părăsesc şi Latinii cetatea, neîncrezându-se în puterile lor, şi se întorc la Constantinopol, pe când Cumanii îşi reîau obişnuita îndeletnicire: jăfuirea Traciei. Tânărul împărat latin, Balduin de Courtenay, ameninţat de Grecii lui Vataţes din Nicea, ceruse ajutor din Franţa.[5]) La 1238, o puternică cruciată pornia din Franţa spre Constantinopol în ajutorul imperiului latin. In Martie 1238, papa scria lui Bela IV pentru libera trecere a cruciaţilor fran-

---

[1]) Georgius Acropolita, Annales 35, ed. Migne, PG, ser. II, tom. 140 (Paris 1887), col. 1061.

[2]) Idem, Annal. 13 in fine, ed. cit., col. 1019—1020.

[3]) Idem, Annal. 20, ed. cit., col. 1048.

[4]) Idem, Annal. 35—36, ed. cit., col. 1061—5.

[5]) Georgius Acropolita, Annal. 37, ed. cit., col. 1065.

cezi prin Ungaria, îndemnându-l să le dea tot concursul de care vor avea nevoie.[1] In Noemvrie, acelaş an, Grigorie IX scrie prinţului Coloman, ducele Slavoniei, să primească binevoitor cruciata franceză, uşurându-i trecerea prin ducatul său.[2] Scurt după aceea, Francezii, coborându-se prin Ungaria şi Slavonia, ajung la graniţa dunăreană a Bulgariei. Schimbăciosul împărat româno-bulgar, „rupând iarăş alianţa cu Bizantinii", cum observă Acropolita,[3] le dă voie să treacă Dunărea, îi tratează ca pe „amici şi neamuri" în Bulgaria, până trec în Tracia, unde dau de Cumani,[4]. Armata cruciată a Francilor se urca la 60,000 de oameni, cum notează Acropolita[5]).

In Tracia are loc alianţa cumano-francă. Marele han al Cumanilor e numit de cronicarul Alberic *„Rex Ionas"*, adăugând despre dânsul că *„videbatur esse maior in regibus Comanorum"*[1]); Joinville îl numeşte *„le roi des Commains"* sau *„le grand roi des Commains"*[2]). Pe lângă marele han cuman, Alberic mai aminteşte pe un prinţ cuman cu numele latinizat *Soronius*. Stabilindu-se condiţiunile, cruciaţii francezi fac alianţă *în Tracia* cu marele han Ionas şi prinţul Soronius împotriva lui Vataţes; astfel întăriţi, „Latinii atacă din nou, cu ajutorul trupelor cumane, cetatea Ţurulos" şi reuşesc s'o cucerească; prizonierii sunt duşi la Constantinopol, pe când Vataţe se împăca din nou cu nestatornicul Ioan Asan, având nevoie de ajutorul acestuia împotriva duşmanului mărit[3]).

La Constantinopol, alianţa cumano-franceză se întinde asupra întregului imperiu latin, aşa că mai în urmă, Joinville

[1]) Hurmuzak-Densuşianu, Documente I, 1 pag 171.

[2]) Idem, ibidem, pag. 180.

[3]) Georgius Acropolita, Annal. 37, ed. Migne, col. 1068. *Οἱ μὲν οὖν Βούλγαροι τὰς μετὰ Ρωμαίων σπονδὰς προερωγακότες...*

[4]) Idem, ibidem. — Aşadar, întâlnirea între hordele lui Iona şi armata franceză n'a avut loc în „Muntenia", legaturile între Francezi şi Cumani nu s'au stabilit în „Oltenia", cum vrea A. D. Xenopol, Ist. Rom., ed. 2-a, II, 252, 254.

[5]) Annal. 37, ed. Migne, col. 1065.

[1]) Textul din *Chronicon Alberici* e reprodus de B. P. Haşdeu, Etymologicum magnum Romaniae, tom. IV (Bucureşti 1898) LXXIX.

[2]) Joinville, Histoire de Saint Louis, ed. M. Natalis de Wailly, ed. 6-a (Paris 1878) 222.

[3]) Georgius Acropolita, Annal. 37, ed. Migne, col. 1068.

ne putea da următoarea informaţie autentică despre alianţa latino-cumană: „Impăratul din Constantinopol (Balduin II 1228—1261), şi ceialalţi nobili ce se aflau în Constantinopol erau atunci aliaţi cu un popor numit Cumani, pentru a avea ajutorul acestora împotriva lui Vataţe, care era împăratul Grecilor“[1]).

Legătura politică latino-cumană se pecetlui prin trei căsătorii celebre. Guilelm, fiul lui Geoffroy de Méry, conetabilul Romaniei, luă în căsătorie pe o fiică a prinţului cuman Soronius, iar seniorul Balduin de Hainaut luă pe a doua fiică a aceluiaş prinţ; amândouă au fost botezate în Constantinopol, făcându-se catolice. O a treia căsătorie avu loc între renumitul Nariot de Toucy, înrudit cu Ludovic cel Sfânt al Franţei, şi între fiica marelui han Ionas, care a fost botezată şi ea în religiunea catolică şi care, după moartea bărbatului la 1241, se făcu călugăriţă, tatăl ei rămânând tot păgân.[2])

Alianţa a mai fost întărită prin două ceremonii caracteristice, povestite de Joinville. După obiceiul Cumanilor, atât marele han cât şi nobilii săi se împunseră la braţ şi culeseră sângele într'o cupă de argint. Tot aşa trebui să facă şi împăratul latin cu seniorii săi. La urmă amestecară acest sânge cu vin şi apă; bând apoi cu toţii. Franci şi Cumani, din tainicul amestec, se făcură „fraţi de sânge.[3]) Afară de aceasta, Cumanii scoaseră un câne între tabăra lor şi aceea latină şi-l tăiară în bucăţi cu săbiile lor, trebuind şi Latinii să lovească într'însul;

---

[1]) Joinville, Histoire de Saint Louis, ed. cit., pag. 221.

[2]) Alberici Chronicon, la Haşdeu, op. cit. LXXIX—LXXX.

[3]) Joinville, Histoire de Saint Louis, ed. cit., pag. 221—2. — Un obiceiu analog exista şi la Sciţi (Herodot IV, 70), la Asirieni şi Lidieni (Herod. I, 74), la Armeni (Tacit, Anal. XII, 47), la Arabi (Herod. III. 8); el exista şi la Români sub numele creştinesc »*fraţi de cruce*«. „A se prinde fraţi de cruce e o datină antică, ce impune datorinţa de a-şi da vieaţa unul pentru altul. Legătura acestei frăţii se făcea prin amestecarea sângelui. Când doi bărbaţi se decideau a se înfrăţi, trebuia să-şi facă ei pe braţul drept câte o tăietură în formă de cruce şi să unească sângele lor. Acest obiceiu mistic, care în epoca de astăzi e mai de tot căzut, se ţine negreşit de oarecare tradiţie de pe timpul cruciatelor« (V. Alexandri, Poezii populare, Balaurul, nota 2, ed. Socec, Scriitorii Români — Bucureşti 1908 — p. 20).

ceremonia se sfârşi prin cuvintele serbătoreşti: „Aşa să fie tăiat acel ce calcă alianţa“[1]).

La 1241, pe când Cumanii din Rusia şi ţările noastre erau sdrobiţi de Mongoli, marele han Ionas moare în Constantinopol, şi, „fiindcă nu era încă botezat, a fost îngropat afară de zidurile oraşului, sub o măgură foarte înaltă; lângă dânsul, la dreapta şi stânga, au fost spânzuraţi opt ostaşi înarmaţi, cari s'au jertfit la aceasta de bună voie, şi 26 cai vii“.[2])

După moartea marelui han, Vataţe câştigă pentru interesele sale, prin diferite daruri şi binefaceri, pe Cumanii cari se apucaseră iarăş de obişnuitele lor pustiiri în Macedonia.[3]) Impăratul bizantin „îi primi în legiunile sale şi-i împărţi prin diferite ţinuturi: o parte a fost aşezată în Tracia şi Macedonia, iar o altă parte în Asia, lângă Meandru, şi în Frigia“[4]), unde dispar din istoria lumii, asimilându-se cu alte popoare.

Imprăştierea Cumanilor şi ocuparea ţării lor de către Mongoli înseamnă nu numai decăderea totală a puterii lor, dar şi dispariţia lor politică.

III. Episcopia cumană.

1. Sfântul Dominic şi ordinul său.

Intoarcerea Cumanilor la religia catolică şi înfiinţarea pentru dânşii a episcopiei de Milcov nu e opera cavalerilor teutoni, cari nu erau *misionari* şi nici nu dispuneau de preoţi pentru asemenea întreprinderi. Cazul conversiunii dela „castrum munitissimum“ (Cetatea Dâmboviţei) e izolat şi unicul relatat de documente, iar scopul lor, expus în regulele ordinului şi în stipulaţiunile dintre dânşii şi regele Ungariei, era altul; nici papa nu i-a însărcinat vre-odată cu convertirea acestor păgâni la religia catolică. Ţinem să relevăm aceasta pentru dl

[1]) Joinville, op. cit., p. 222.

[2]) Alberici Chronicon, textul la Haşdeu, op. cit. pag. LXXXI, — Despre obiceiul Cumanilor, de a ridica movile mari peste mormântul defunctului, vezi raportul lui Vilhelm de Rubruquis Hurm.—Dens., Doc. I, 1 pag 267—8. — Géza Kuun, Codex Cumanicus (Budapesta 1880) pag. XXXVIII—IX.

[3]) Georgius Acropolita, Anal. 40, ed. Migne, col. 1073.

[4]) Nicephorus Gregoras, Byzantinae historiae lib. II. cap. 5 n. 2, ed. Migne, col. 160—1.

Romul Cândea, care, pierzând din vedere activitatea dominicanilor în misiunea cumană, atribue cavalerilor teutoni un rol pe care nu l-au avut.[1]) De altminteri, expansiunea Teutonilor în Cumania, expansiune care coincide cu o ocupaţie militară şi nimic mai mult, e oprită pe loc în anul 1225, când Andrei II îi alungă pentru totdeauna, din pricina că voiau să se facă independenţi de coroana maghiară. In aceeaş epocă însă, începe o altă cucerire a Cumaniei, din partea bisericii lui Hristos, care n'a uitat nici odată porunca întemeietorului ei: „Mergeţi de învăţaţi *toate neamurile*, botezându-i în numele Tatălui şi al Fiului şi al sfântului Duh şi învăţându-i să păzească tot ce v'am poruncit vouă."[2]) Misionarii de cari s'a folosit biserica pentru convertirea Cumanilor sunt fiii sfântului Dominic, care, el însuş, voia să vină în părţile noastre, spre a-şi vărsa sângele pentru întoarcerea acestor păgâni. Deşi moartea l-a împiedecat dela executarea planului, el intra totuş, prin ordinul său, în cadrele istoriei noastre. Dacă mai adăugăm, că la noi vieaţa sfântului Dominic e tot atât de puţin cunoscută, ca şi istoria ordinului întemeiat de dânsul, credem a aduce un serviciu real istoriografiei noastre, schiţând în câteva pagini trăsăturile principale din vieaţa şi opera aceluia, care a fost şi va fi o neperitoare glorie a Bisericii lui Hristos. Munca noastră e uşurată simţitor prin documentata biografie alcătuită de unul din cei mai de seamă dominicani, *Lacordaire*.[3])

§. 1. Din Castilia în Franţa de sud.

Intemeietorul ilustrului ordin al *fraţilor predicatori* s'a născut la 1170, doisprezece ani înaintea venirii în lume a prietenului său de mai târziu Francisc de Assisi, de care era legat din pronia lui Dumnezeu pentru înfăptuirea aceluiaş ideal, deşi în formă deosebită. Castilia e patria lui. Acolo, în smeritul sat Calaruega, aşezat într'o frumoasă vale udată de Duero, a răsărit cea mai frumoasă floare din câte a văzut vre-odată

---

[1]) Romulus Cândea, Der Katholizismus in den Donaufurstentümern (Leipzig 1917) 1—3, aparut în Lamprecht—Goetz, Beiträge zur Kultur = und Universalgeschichte, Bd 36 (Neue Folge Bd 1).

[2]) Mt. 28, 19—20.

[3]) Dominique Lacordaire, Vie de saint Dominique, ed. 7. Paris 1871.

mândra Spanie. Dieceza de Osma n'a avut până acum bărbat mai mare decât *Domingo* din Calaruega, cum se numia Dominic în limba patriei sale. Deşi părinţii săi, Felix şi Ioana de Aza, alcătuiau una din cele mai distinse familii din Castilia, totuş teza dominicanului Bremond,[1]) care susţine că Dominic se trage din neamul nobil al Guzmanilor. e trasă la îndoială de Bollandişti şi de alţi critici mai noi. Ce spirit creştinesc a trebuit să domnească în casa din Calaruega, se poate deduce din următoarele fapte: Anton, fiul cel mai mare, se face preot secular şi, fugind de onorurile şi demnităţile bisericeşti, îşi împărţi moştenirea la săraci. retrăgându-se într'un spital, unde şi-a jertfit restul vieţii pentru îngrijirea bolnavilor; Mannes, al doilea fiu a murit ca dominican „in odore sanctitatis", e declarat fericit — *beatus* — şi e sărbătorit în martirologiul dominican la 30 Iulie;[2]) al treilea şi cel din urmă fiu, Domingo, despre care vorbim. a meritat să fie trecut în lista sfinţilor curând după moarte; iar Ioana, mama lor, e declarată şi ea fericită — *beata* —, fiind pomenită în martirologiul dominican la 2 August.[3])

La vârsta de şeapte ani, micul Domingo părăseşte casa părintească, fiind dus la unchiul său, care era arhipreot în Gumiel d'Izan, nu departe de Calaruega, spre a începe, sub conducerea acestuia, vieaţa de şcolar Timp de opt ani cât a stat la unchiul său, Dominic şi-a pus o bună temelie atât în privinţa ştiinţei cât şi cu privire la formarea caracterului. Toate arătau că e chiemat de Dumnezeu la statul preoţesc. Când era de 15 ani, Dominic se despărţeşte şi de unchiul său şi pleacă la universitatea din Palencia, singura pe care o avea atunci Spania, unde studiază timp de 10 ani, dobândindu-şi acele cunoştinţe filozofice şi teologice, de cari se va servi cu atâta râvnă, pentru a aduce la îndeplinire planul proniei dumnezeeşti. Sârguinţa, seriositatea, talentul, frumoasele-i virtuţi, între cari strălucia curăţia ingerească, iubirea frăţească, rugăciunea şi reculegerea, i-au asigurat stima şi dragostea superiorilor şi au trezit admirarea şi spiritul de emulaţie în sufletele conşcolarilor săi.

---

[1]) P. Bremond, De Gusmana stirpe S. Dominici. Roma 1740.

[2]) Martyrologium sacri ordinis fratrum praedicatorum (ed. 1845 Roma) 30 Iulie.

[3]) Ibidem, ad 2 August

La sfârşitul studiilor, Dominic e hirotonit preot, în vârstă de 25 ani, şi devine canonic la catedrala de Osma, prin mijlocirea cucernicului Diego (Didacus) de Azevedo, care ştiuse să aprecieze la vreme rarele calităţi ale tânărului absolvent de universitate. Era timpul reformei bisericeşti în înţelesul cel mai nobil al cuvântului. Capitulul din Osma se reformase şi el primind regulele sfântului Augustin şi obligându-se la vieaţă obştească (*„vita communis“*) sub conducerea unui prior. Canonicii astfel reformaţi se numiau *canonici regulari*. Priorul capitulului din Osma era tocmai râvnicul Diego de Azevedo, care lucra din răsputeri pentru consolidarea vieţii canonice după regulele sfântului Augustin. Convins că în persoana tânărului preot Domingo va avea un sprijin puternic în această direcţie, Diego a mijlocit primirea lui în capitul. O sfântă prietenie îi va lega de acum pe toate căile lor. Diego ajunse încurând episcop de Osma, iar Domingo subprior, la 1201. Pe lângă munca desfăşurată pentru reformarea canonicilor din Osma, mai ales după ridicarea la scaunul episcopal a lui Diego, noul subprior mai împlinia cu mare avânt şi funcţiunea de *predicator*, dar numai între limitele diecezei.

La sfârşitul nnului 1203, episcopul de Osma primi o însărcinare diplomatică foarte delicată din partea lui Alfons IX, cel Nobil (1158—1214), regele Castiliei: era vorba de punerea la cale a unei căsătorii între fiul regelui castilian şi o principesă din Danemarca. Diego trebuia să plece la curtea daneză spre a împlini această misiune, el luă cu sine pe superiorul Domingo, fără de care nu voia să întreprindă nici o afacere mai însemnată. In drumul lor, ei trec prin Franţa de sud, unde se îngroziră de progresul uriaş al ereziei albigene, care nu era altceva decât un păgânism sub aparenţe creştine. Aici, în faţa primejdiei, lui Dominic îi veni întâia oară gândul de a înfiinţa un *ordin special pentru apărarea bisericii prin predicarea cuvântului lui Dumnezeu*, gând ce nu-l va mai părăsi deacum înainte. Tot în drumul lor spre nordul Germaniei, Diego şi Domingo aflară multe *despre poporul păgân al Cumanilor*, cari ameninţau credinţa în Ungaria şi ţările vecine, şi, în inima lor de apostoli, se trezi *dorul de a merge să-i întoarcă la adevărata religie*: al doilea gând care-l va urmări necontenit pe smeritul canonic din Castilia. Implinindu-şi misiunea cu deplin succes, cei doi prieteni se întorc la regele Castiliei, care-i trimite înapoi cu mare alaiu, pentru a aduce pe mireasa mo-

ștenitorului de tron. In drum însă, le vine neașteptata veste despre moartea miresei. Convins încă odată despre deșertăciunea lumii, Diego trimite un curier la regele său și se hotărește a depune toate onorurile episcopale, dând demisie din scaunul de Osma și plecând cu Domingo la Roma, pentru a dobândi dela papa învoirea de a predica evangelia la Cumani. Marele Inocențiu III (1198—1216) însă, crezând că munca lor e mai trebuincioasă aiurea, nu primi demisia lui Diego și respinse cererea lor de a pleca în Cumania, și astfel îi vedem, la 1205, coborând Alpii în Franța de sud. Cât pentru Dominic, ideia de a înființa un ordin special pentru predicarea credinței se combina deacum cu planul de a converti Cumanii: ordinul său va trebui să realiseze și acest ideal apostolic Gândurile acestea se cristalizau tot mai lămurit în mintea canonicului de Osma.

§. 2. Albigenii.

Secta eretică a Albigenilor e o continuare, desvoltare și adaptare și a vechiului *maniheism*, cu care biserica lui Hristos a avut atâta de luptat în decursul celor dintâi veacuri. Atât de puternică, așa de organizată și atât de primejdioasă era această sectă, încât răpunerea ei din partea bisericii e, alături de sângele mucenicilor, o nouă dovadă pentru originea divină a acestei instituții.[1]) Deși învins în încăierarea sa cu biserica, maniheismul n'a dispărut cu totul din istoria bisericii, ci s'a refugiat în unele suflete parte visătoare, parte revoltate împotriva autorității bisericești, spre a fi chemat la o nouă vieață în veacul al VII-lea prin frații Paul și Ioan din Samosata, primind dela cel dintâiu numele de *paulicianism*. Eresia veche, sub forma cea nouă, se răspândi încurând în Armenia, Siria și Asia mică; iar, printr'o măsură strategică luată de împăratul Constantin Kopronymos (731—775), paulicianismul trecu în imperiul bizantin și în Bulgaria. Spre a-și apăra granița împărăției de necontenitele năvăliri bulgărești, împăratul așeză în Tracia colonii numeroase, aduse din Armenia, Siria și Asia mică. Tracia deveni astfel un cuib de pauliciani, iar Bulgarii, făcând dese incursiuni în Tracia, ajunseră în contact cu această erezie prin prizonierii pe cari îi luau cu sine în Bulgaria.

[1]) Dr. J. Marx, Lehrbuch der Kirchengeschichte, ed. 2—3 (Trier 1906) 79—85.

Aici, în jumătatea întâia a veacului al X-lea, preotul bulgar *Bogomil* sistematiză paulicianismul, împiestrițându-l cu mai multe elemente creștine și potrivindu-l cu caracterul slavo-bizantin. *Bogomilismul* — căci așa se numia noua formă a maniheismului — prinse rădăcini adânci în Bulgaria, de unde se răspândi în Serbia și Bosnia, trecând încurând în țerile din apusul Europei, mai ales în Italia și Franța. La sfârșitul veacului al XII-lea, secta era stabilită în toată Europa, având centrele sale principale în Bulgaria, Bosnia, Italia de nord și Franța de sud, cu ramificații până în Țerile-de-jos Anglia și Germania. Sectarii se numiau pe sine *catari* (καθαροί=curați), de unde *gazari* la Italieni și *Ketzer* la Germani; în Bulgaria, Serbia și Bosnia erau cunoscuți sub numele de *bogomili;* în Franța de nord și Anglia purtau numele de *publicani, poblicani,* sau *populicani* (din παυλικιανοί); în Franța de sud, *bulgari,* mai pe urmă *albigeni* (albigenses), dela orașul *Albi,* care a fost vreme îndelungată centrul catarilor din Languedoc. Erezia stătea în fața bisericii ca o puternică societate cu dogme, morală, cult și organizație stabilită.

La temei'a teologiei albigene stă *dualismul manihean.* Lumea materială, pe care o percepem cu simțurile noastre, este *rea în sine,* tocmai fiindcă e materie; prin urmare, ea nu poate fi făptura unui principiu bun, ea nu poate emana dela Dumnezeul cel bun, ci e opera unui principiu rău numit Lucifer sau Lucibel, amintit în sfânta scriptură sub numele de „principe al acestei lumi".[1]) Astfel se stabilesc două principii opuse, cari există din vecie independent unul de altul: un Dumnezeu bun și altul rău, amândoi veșnici.[2]) *Dogma creațiunii* e clădită pe principiul dualismului absolut. Amândouă principiile își crează dela început câte o lume proprie: Dumnezeu produce cerul, umplându-l cu *duhuri sfinte* și *oameni cerești;* Lucibel creează pământul nostru, umplându-l cu materie. *Duhurile sfinte,* numite și duhuri cerești, sunt spirite curate; în fruntea lor ată *„Duhul sfânt"* sau *„spiritus principalis"*, care însă nu-i Dumnezeu, ci numai o făptură a lui.

---

[1]) Io. 12, 31; 14, 30; 16, 11.

[2]) E adevărat că *unii* catari admiteau un dualism mai mitigat, vorbind despre o oarecare subordinație a lui Lucifer, dar învățătura *sectei* era dualismul absolut, expus mai sus, care e baza naturală a întregului sistem.

Oamenii cereşti sunt înzestraţi de Dumnezeu cu câte un suflet şi un trup nematerial, eteric, şi sunt fericiţi în cer. Toţi oamenii au fost creaţi deodată, fără să existe între dânşii deosebire de sex; afară de aceasta, fiecare a mai primit câte un duh sfânt drept înger păzitor. Materia însă, făptura lui Lucibel, e rea în sine, asemenea creatorului ei, care e răutatea însăş; dela ea pornesc toate relele atât fizice cât şi morale. Pe lângă aceasta, Lucifer a mai creat şi *duhuri rele*, ca să-i stea la dispoziţie pentru împlinirea planurilor sale. „Principelui acestei lumi" i-se datoreşte şi *căderea neamului omenesc prin păcatul strămoşesc.* Aprins anume de ură împotriva lui Dumnezeu şi pizmuind fericirea oamenilor cereşti, Lucifer se furişă în împărăţia luminii şi smomi pe oamenii cereşti să se coboare pe pământ, unde le făgăduia plăceri mari şi nebănuite. Odată înşelaţi şi ajunşi în valea aceasta, ei trebuiră să-şi părăsească trupurile lor cereşti, şi sufletele lor se uniră cu trupuri pământeşti, trebuind să se supună deacum la toate relele materiei. Pe baza materiei se ivi şi deosebirea de sexe, iar trupul e cauza fizică a tuturor păcatelor. Aceasta e, după învăţătura catarilor, istoria căderii noastre. Păcatul strămoşesc consistă în faptul că oamenii cereşti au ascultat, fără să bănuească ce-i aşteaptă, de ademenirea Celui Rău. *Concepţia iadului* stă în cea mai strânsă legătură cu nenorocita cădere a oamenilor cereşti. Iadul consistă în faptul că sufletele oamenilor, create de Dumnezeu, sunt închise în temniţa ruşinoasă a trupului, care e făptura Celui Rău, şi supuse la toate relele fizice şi morale, la toată ruşinea şi înjosirea ce izvoreşte din această speluncă satanică. Iadul, prin urmare, e pe acest pământ şi alt iad nu există; iadul, prin urmare, nu e veşnic: toate sufletele se vor mântui din această temniţă, din acest chin al iadului, căci natura lor divină cere să se întoarcă înapoi la principiul lor: un Dumnezeu care n'ar voi să le mântuească ar fi perfid şi s'ar confunda cu principiul cel rău, Lucifer. Cât priveşte *valoarea vechiului testament*, catarii susţin că în tot timpul aşezământului vechiu a domnit Lucifer, ţinând în stăpânirea sa sufletele robite în noroiul materiei. Dumnezeu a permis acest triumf al Celui Rău şi nu s'a revelat deloc în vechiul testament, căci Iehova (Iahve) care se revela acolo, nu e Dumnezeu, ci principele acestei lumi, Lucifer; şi de aceea tot vechiul testament e rău: rele sunt aşezămintele lui, rele sfaturile, rele poruncile, rele jertfele, rele toate cărţile vechiului

testament.[1]) Revelaţiunea adevărată a lui Dumnezeu începe cu noul testament prin trimiterea fiului său în mijlocul celor robiţi de satana sub povara tinei. Am ajuns astfel la *Cristologia* catarilor. Când e vorba despre Hristos, răutatea materiei albigene ajunge în conflict cu trupul Mântuitorului: dacă trupul e rău în sine, atunci fiul lui Dumnezeu n'a putut să se *întrupeze;* iar dacă s'a *întrupăt,* atunci trupul nu e rău în sine. Spre a ieşi din această strâmtoare, albigenii recurg la *doketismul* vechilor manihei. *Hristos, făptura cea mai înaltă a lui Dumnezeu* — superior îngerilor, superior duhului sfânt, dar făptură, nu Dumnezeu — venind în lumea aceasta, n'a luat un trup pământesc, material, ci a venit cu un trup cerese, eteric, lipsit de materie. A admite că Isus s'a *întrupat,* luând trup material, e o nebunie, căci astfel ajungea el însuş sub robia Celui Rău. Prin urmare, întruparea lui Hristos nu e reală ci aparentă: aparentă e naşterea lui din Maria; Maria însăş e un înger fără sex, cu trup ceresc, şi părea numai o femeie[2]); aparente au fost suferinţele, aparentă uciderea lui; de fapt, el n'a suferit şi n'a fost ucis, ci s'a întors în cer cu trupul său ceresc, lipsit de materie, impassibil. Dar atunci la ce se reduce opera mântuirii? Se reduce numai la atâta că fiul lui Dumnezeu ne-a învăţat ce mijloace să întrebuinţăm pentru a scăpa de sub puterea materiei şi a lui Lucibel. Invăţătura lui e depusă în biserica întemeiată de dânsul, iar aceasta e aceea a catarilor: cine vrea să se mântuească, trebuie să între în biserica lor, îmbrăţişând dogmele, morala, sacramentele şi cultul ei. Aceasta-i pe scurt dogmatica albigenă.

Din concepţia materiei, urmează dela sine *principiul fundamental al moralei catariste: păzeşte-te de materie şi supune-ţi trupul la cea mai aspră aschează fizică*". Principiul e motivat prin aceea că toate păcatele curg din contactul nostru cu materia. E păcat, prin urmare, a avea proprietate; contactul cu oamenii din *lume,* răsboiul, uciderea fie şi a animalelor (afară de şearpe), apărarea chiar legitimă: toate sunt păcate; e păcat mai ales contactul conjugal, fiind nu numai cea mai ruşinoasă atingere cu materia, dar şi un mijloc de a încarcera

[1]) Totuş, *unii* Catari admiteau unele cărţi din vechiul testament, afirmând că în ele nu se găsesc urme de ale Celui Rau.

[2]) Unii însă admiteau că e femeie adevărată, adaugând că e zamislită fără concurs bărbătesc.

din nou sufletele în materie; de aceea căsătoria e opera cea mai satanică; e păcat a consuma ceva ce supune legături sexuale; de aceea e oprit a mânca ouă, lapte, brânză şi mai ales carne. Astfel toată morala albigenilor se reduce la o sumedenie de prohibiţiuni migăloase şi farizaice, la un întreg registru de „noli me tangere".

Aplicarea acestei morale e întreţesută cu învăţătura despre sacramente, mai ales despre *sacramentul mângăierii*, care desparte pe albigeni în două categorii: *perfecti* (desăvârşiţi) şi *credentes* (credincioşi). Sacramentul mângăierii, numit *consolamentum*, se dă unui credincios (credens) după o lungă pregătire şi după un post de trei zile, dar un post total, negru; el se dă prin impunerea mânilor din partea celor desăvârşiţi *(perfecti);* prin taina aceasta sufletul scapă de sub puterea materiei şi a lui Lucifer; duhul cel bun (îngerul păzitor) se uneşte iarăş cu dânsul şi *credinciosul* devine un *desăvârşit* (perfectus), un prieten al lui Dumnezeu, un *om bun;* de aceea, desăvârşiţii se chiemau *oameni buni.* Numai aceştia erau datori să aplice aspra morală expusă mai sus. Repetarea consolamentului se numia *reconciliatio animae;* unii-l repetau de mai multeori pentru a fi siguri de mântuire; alţii se abţineau, după primirea tainei, de orice hrană şi se ucideau prin foame, ca să nu mai păcătuească şi ca să-şi „facă un sfârşit bun"; mulţi luau otravă sau îşi deschideau vinele pentru acelaş „sfârşit bun"; ba mai mult, se spune, că adesea părinţii lăsau pe copiii lor să moară de foame tot pentru un „sfârşit bun". Asemenea fapte erau pline de merit şi dovedeau o mare credinţă şi o sfinţenie eroică. Se înţelege dela sine că numărul perfecţilor era mult mai mic decât al credincioşilor (credentes). Aceştia primiau învăţătura albigenilor, dar trăiau în lume, în căsătorie, şi puteau avea proprietăţi, puteau duce şi războiu, nefiind încă obligaţi la praxa severă pe care o impunea *consolamentul.* Ei trebuiau însă să depună făgăduinţa (convenenza, convenentia, pactum) de a primi consolamentul înainte de a muri. Sufletul celui mort fără consolament rătăceşte prin alte trupuri (continuarea iadului), până se face părtaş de marea taină a consolamentului; aceeaş soartă aşteaptă pe orice om care nu e catar. Pe lângă taina mângăierii, albigenii mai aveau şi sacramentul pânii, *benedictio panis.* La fiecare masă, dacă era de faţă un *perfectus*, acesta binecuvânta la început o pâne, din care primia fiecare o bucăţică, pe care o păstrau acasă

în vase anumite ca un simbol al iubirii şi al solidarităţii. Cu toate că se deosebia de sfânta Euharistie, pe care n'o admiteau, pânea binecuvântată purta numele de „pâne a lui Dumnezeu". Aveau şi un *sacrament al pocăinţei* (servitium, appareillamentum). De regulă în fiecare lună avea loc mărturisirea păcatelor sau spovada; credincioşii (credentes cu păcate mai mari trebuiau să se spovedească separat, iar cei cu păcate mai mici în comun; penitentul îngenunchiă înaintea unui *perfectus* şi-şi spunea păcatele; după aceea, confesarul punea Noul Testament pe capul penitentului şi pronunţă cuvintele deslegării. Aveau şi un fel de *sacrament al preoţiei*, imitând ierarhia bisericii catolice; prin impunerea mânilor se făceau *episcopi şi diaconi;* fiecare episcop avea doi vicari generali, un *filius maior* şi altul *minor*, dintre cari cel dintâiu era totdeauna urmaşul episcopului.

Perfecţii, în locul întâiu episcopii, trebuiau să se îngrijească de serviciul divin, pe care-l ţineau îndeobşte într'o cameră fără nici o podoabă; icoanele şi crucifixele erau despreţuite ca nişte semne satanice; în camera cultului divin nu era decât o masă acoperită cu pânză albă, pe care stătea Noul Testament, deschis la capitolul întâiu al sfântului Ioan. Slujba începea cu o cetire din Noul Testament, după care urma predica şi binecuvântarea cerută de credincioşi; după Tatăl-nostru cu doxologia grecească (singura rugăciune primită), perfecţii binecuvântau pe credincioşii prosternaţi înaintea lor.

Ideile lor despre biserica catolică sunt destul de cunoscute. Dela donaţia lui Constantin cel Mare (306—337),[1]) biserica catolică, devenind proprietară, s'a lăpădat de Hristos, pe când maniheii, nepărăsind adevărul, au alcătuit şi alcătuesc adevărata biserică. Lucifer, creatorul duhurilor rele, vâră adesea câte un demon în trupurile oamenilor: aceştia-s duşmanii cei mai mari ai lui Dumnezeu şi ai catarilor. Când papa Silvestru I (314—335) a primit donaţia constantiniană, un demon a intrat într'însul; de atunci papa e antihrist, iar biserica catolică, muierea din Apocalips. Toate instituţiile ei, sacramentele, slujbele, poruncile şi orânduirile ei sunt născociri satanice, prin cari Lucifer caută să piardă omenirea. De aici se explică de ce

[1]) »Donatio Constantini« e o născocire din veacul al 9-lea. J. Marx, Lehrbuch der Kirchengeschichte [2-3] (Trier 1909) 276.

papii prigonesc pe catari: e lupta lui Lucifer împotriva bisericii adevărate.

Tot atât de diabolică e şi puterea lumească, fiind şi ea cufundată în materie. Deţinătorii acestei puteri sunt şi ei posedaţi de demoni; astfel, toate instituţiile civile şi militare sunt invenţiuni de ale Celui Rău; a asculta de o asemenea putere e a ascuita de satana şi e tot aşa de mare păcat ca şi a se supune papii sau oamenilor lui.[1])

§. 3. Dominic în mijlocul albigenilor.

Trista situaţie din Franţa de sud la venirea lui Dominic ne-o descrie pe scurt învăţatul Hefele, în lucrarea de care ne-am folosit tratând chestia albigenilor. „In mijlocul lumei catolice — scrie istoricul conciliilor — se ridica o biserică a catarilor, bine organizată, puternică prin râvna membrilor ei şi prin legătura strânsă a tuturor între sine. In Franţa de sud, Manes[2]) avea mai mulţi adepţi decât Hristos, cum scria Inocenţiu III (Epist. lib. I, 94); peste o mie de oraşe erau molipsite de erezie şi aproape toţi conţii şi baronii ţării erau *credentes*, sau protectori şi apărători ai sectei. Chiar cel mai puternic stăpânitor al acestor provincii, Raymond VI, conte de Toulouse şi marchiz al provansei superioare, era amic devotat lor; cu o râvnă încă mai mare stăteau pe partea lor vicontele Raymond Roger de Béziers şi Carcassone şi conţii de Béarn, Armagnac, Comminges şi Foix, pentru a trece cu vederea pe cavalerii şi boierii de rangul al doilea. Castele lor stăteau la dispoziţia Catarilor parte pentru celebrarea riturilor eretice, parte ca azil pentru cei prigoniţi; în altele se ridicaseră şcoli şi institute de educaţie pentru fii şi fiicele *fraţilor* mai săraci, precum şi seminare pentru cei *desăvârşiţi* (perfecţi)".[3])

---

[1]) Hefele, Konziliengeschichte, V (Freiburg i. Br. 1863) 732—740. N'avem la îndemână *ediţia a doua* (Hefele—Knöpfler) citată de Marx. — Dr. I. Marx, Lehrbuch der Kirchengeschichte, ed. 2—3 (Trier 1906) 430—1: Die Katharer. — Dr. Nik. Pfeiffer, Die ungarische Dominikanerordensprovinz (Zürich 1913) 50—55 — P. Rousselot et J. Huby, Le christianisme du moyen âge, in Joseph Huby, Christus (Paris 1916) 1140—3 — Restul bibliografiei privitoare la catari se află la autorii citaţi aici.

[2]) Mani, Manes, Manichaes, părintele maniheismului din secl. III.

[3]) Hefele, op. cit., V 741.

Pentru combaterea primejdioasei secte, Inocenţiu III (1198—1216) numise trei delegaţi apostolici cu cele mai mari puteri; aceştia erau cistercienii Arnald, abatele de Citeaux, Raoul şi Petru de Castelnau din mănăstirea Fontfroid; alţi misionari din acelaş ordin sosiră în urmă, din porunca papii, spre a da ajutor delegaţilor apostolici. Ei toţi, împreună cu episcopii din Franţa de sud, erau adunaţi la sfat. În vara anului 1205, la Montpellier, când iata că soseşte şi renumitul episcop de Osma, împreună cu subpriorul Dominic, cari se întorceau din Roma şi erau în drum spre dieceza lor. Rezultatul întrevederii dela Montpellier fu că episcopul Diego şi prietenul său Dominno trebuiră să rămână în Franţa de sud spre a merge în fruntea misiunii cu râvna şi pilda lor bună. Din convorbirile sinodale, Diego se convinse îndată că nereuşita de până acum a misiunii se datoreşte în mare parte alaiului strălucit cu care delegaţii apăreau în mijlocul ereticilor; de fapt, Catarii îşi băteau joc de aceşti apostoli în pompă regală, de aceşti „equites" cari, incunjuraţi de servitorime numeroasă şi cai şi îmbrăcaţi în haine de mari demnitari, veniau să predice evangelia smereniei, a sărăciei lui Isus şi a lepădării de sine, pe când ei, albigenii erau admiraţi de popor din pricina severităţii traiului lor. El sfătui deci pe delegaţii apostolici să-şi schimbe înfăţişarea externă, dând drumul cortejului lumesc şi pornind la misiune în simplicitatea lui Hristos; el însuş merse înainte cu pildă bună, începând în sărăcie şi pe jos marea operă a apostolatului între albigeni, urmat de smeritul şi tăcutul său prietin, Domingo. Delegaţii papali, mişcaţi de sfatul şi pilda lui Diego, îndepărtară dela sine toată pompa lumească şi, reţinându-şi numai cărţile trebuincioase, urmară pe episcopul de Osma şi pe Dominic în sărăcie şi în simplicitate apostolică. Asemenea sfântului Paul, misionarii noştri trec din sat în sat, din oraş în oraş, predicând prin biserici şi locuri publice, discutând prin case particulare, întrebuinţând toate mijloacele pentru a convinge pe albigeni de rătăcirea lor. Glasul lor a răsunat la Caraman, lângă Toulouse, la Béziers, la Carcassonne, Verfeil, Fanjeaux şi Pamiers, unde s'a distins mai ales Dominic ca teolog. Acesta, văzând timpul apropiat pentru înfiinţarea unui ordin de predicatori, îşi părăseşte titulatura de subprior al ca-

nonicilor din Osma, numindu-se de acum numai „fratele Dominic".[1])

Albigenii, prin azilele lor pentru femei sărace şi prin institutele de educaţie în cari primîau mai ales pe copilele nobililor sărăciţi, câştigau multe femei pentru erezia lor, cu scopul de a-şi asigura viitorul sectei, femeia fiind un factor atât de hotărîtor pentru viitorul societăţii. Dominic, ajutat de episcopul Diego, se hotărî şi el să înfiinţeze un azil similar pentru femeile şi copilele catolice, spre a combate pe eretici cu aceleaşi mijloace. Prouille e un sat în dieceza de Toulouse, aşezat la poalele Pirineilor, între Fanjeaux şi Montréal; avea o biserică dedicată Maicii Domnului, în care Dominic obişnuia să se reculeagă în rugăciune după ostenelile zilei. Aici, lângă această biserică, trebuia să se ridice întâiul azil dominican, care încurând se va preface într'o adevărată mănăstire de femei. Fulco, râvnicul episcop cistercian al Tuluzei, care venise ca o mângăiere cerească în urma lui Raymond Rabenstens, privat de scaun prin decret papal, se împreteni îndată cu Dominic şi Diego, dotând fundaţiunea din Prouille; Bérenger, arhiepiscopul Narbonnei, şi mai mulţi catolici, între cari Simon de Montfort, urmează pilda lui Fulco, asigurând prin daniile lor starea materială a casei dela poalele Pireneilor, care deveni încurând înfloritoare şi renumită. Azilul s'a deschis solemn la 27 Decemvrie 1206, în sărbătoarea sfântului Ioan Evangelistul, când mai multe dame şi domnişoare se consecrară lui Dumnezeu la Notre-Dame de Prouille, cum se numia mica mânăstire. Ele aveau o superioară numită prioară şi stăteau, la început, sub conducerea fundatorului, care se va numi de acum „prior de Prouille". Aici e sâmburele ordinului dominican.

După trei ani de muncă desinteresată desfăşurată în sudul Franţei, după atâta lipsă din scaunul său episcopal, Diego, amărît de extraordinara încăpăţinare a ereticilor şi de, aparent, micul succes al ostenelilor sale, se retrage acasă în Castilia lui, însoţit de lauda, stima, iubirea şi durerea celor rămaşi să ducă mai departe povara zilei şi arşiţa. De acum,

---

[1]) Iordan Saxonul, Despre începutul ordinului fraţilor predicatori, cap. 1, 16. Fericitul Iordan din Saxonia, al doilea general al ordinului, a compus înainte de 1233 întâia biografie a sf. Dominic. Textul a fost publicat de dominicanul Iacob Echard în Scriitorii ordinului fraţilor predicatori, Paris 1719, şi de Bollandişti, Actele sfinţilor, vol. I din luna August.

Domingo rămâne singur în ţară străină, fără părintele său conducător pe căile aspre ale apostolatului; singur va păşi de acum în tăcere şi răbdare pe drumul arătat de Dumnezeu prin bunul Diego. Acesta putea să-şi închidă de acum ochii, liniştit că lasă în urmă pe scumpul său Domingo, care va fi odată coroana lui şi fala Bisericii întregi. Nu mult după sosirea sa la Osma, Diego îşi dădu sufletul în mânile Creatorului, în strălucire de sfânt, la 1207.

După plecarea episcopului de Osma, Franţa de sud deveni teatrul unei cruciate împotriva albigenilor, cari, nevoind să se supună nici unei autorităţi, căutau să răstoarne chiar temeliile pe cari, se ridică Biserica şi statul. Fiindcă s'au scris şi răspândit, până şi în reprezentaţiile teatrale, atâtea neadevăruri cu privire la rolul jucat de sfântul Dominic în timpul acestei cruciate (1207—1215), vom cerceta şi noi pe baza documentelor, şi nu a tendenţioaselor piese teatrale, dacă într'adevăr Dominic era un spaniol aspru, crud şi fără inimă, cum e descris la noi, până şi în unele manuale de şcoală, în legătură cu inchiziţia spaniolă. Să vedem deci ce ne spun documentele despre dânsul în epoca cruciatei (1207—1215).

„Cronica ordinului fraţilor predicatori", compusă pe la 1254 de fericitul Humbert, recapitulează astfel activitatea sfântului în această epocă: „După întoarcerea episcopului Diego în dieceza sa, sfântul Dominic, rămas aproape singur cu vre-o câţiva tovarăşi, cari nu erau legaţi de dânsul cu nici un vot, susţinu timp de 10 ani credinţa catolică în diferite localităţi ale provinciei Narbonne, îndeosebi la Carcassone şi la Fanjeaux; lucra neîncetat pentru mântuirea sufletelor prin oficiul predicării, şi îndura cu mărinimie multe insulte, ocări şi griji pentru numele Mântuitorului nostru Isus Hristos" [1]) Inainte de a fi stolatul la Toulouse; dar aici nu-i prea plăcea; întrebat odată pentru ce nu stă bucuros în dieceza de Toulouse, Dominic dădu următorul răspuns: „Pentrucă în dieceza de Toulouse întânesc mulţi oameni cari mă cinstesc, pe când la Carcassonne [2]) toată lumea mi-e potrivnică". [3]) Albigenii, simţind că

---

[1]) Cronica lui Humbert, n. 2. Cronica aceasta, foarte interesantă pentru clasarea faptelor, cuprinde anii 1202—1254. Se află la Mamachi, Annales ordinis praedicatorum. I. Roma. 1756.
lucrat la Carcassonne şi Fanjeaux, Dominic îşi exercitase apo-

[2]) Cuib de Albigeni.

[3]) Constantin de Orvieto, Vieaţa fericit... Dominic, n. 44. E a doua biografie a sfântului, scrisă între 1242—1247. Bollandiştii, Acta sanctorum, August I.

șirurile lor se clatină prin neobosita predică a marelui sfânt, căutau în mai multe rânduri să-l ucidă, cum au ucis pe delegatul apostolic, sf. Petru de Castelnau, și pe alții; într'o zi când îl amenințau cu moartea, Dominic le răspunse așa de sincer și simplu; „Nu sunt vrednic să fiu martir, n'am meritat încă o atare moarte“.[1]) In schimb Biserica și toți oamenii cinstiți i-au apreţiat totdeauna munca-i desinteresată, plină de iubire și milă față de sărmanii rătăciți. Astfel îl vedem, la 1213, împlinind la Carcassonne funcțiunile *vicarului general*, pe cari i-le încredintase episcopul absent[2]); i-s'a propus de mai multeori episcopatul — episcopatul de Béziers, de Conserans și de Comminges — dar l-a respins întotdeauna, zicând că mai bine ar fugi într'o noapte în lume numai cu toiagul pribegiei în mână, decât să fie episcop; la Conserans a fost ales în toată regula, dar el n'a voit să știe nimic.[3])

Cine scrie că cruciata împotriva albigenilor a fost condusă de Dominic, făcându-l responsabil de cruzimele săvârșite cu acest prilej, ignorează documentele[4]) sau e de rea credință. Participarea lui la această cruciată se reduce la câteva puncte bine stabilite. cari numai cruzime nu denotă. 1. In timpul neuitatei lupte dela Muret (12 Sept. 1213), Dominic era în oraș, în capela cetății, împreună cu mai mulți episcopi și abați. *rugându-se pentru biruința armelor creștine*. Atâta știu documentele despre participarea lui la acea mare luptă încununată de un succes atât de strălucit.[5]) 2. Delegatul sfântului Scaun în afacerea albigenilor îl însărcinase cu oficiul de *„reconciliator“*, care consista în împăciuirea ereticilor cu Biserica,[6])

[1]) Idem, ibid., nr. 12

[2]) Humbertus, Vita sancti Dominici, nr. 48, ed. Mamachi, Annales ordinis praedicatorum, I (Roma 1755) Appendix. E a treia biografie scrisă înainte de 1254.

[3]) Actele din Toulouse, nr. 15, ed. Namachi, op. cit, Appendix

[4]) In actele privitoare la acest răsboiu nu e nici odata mențiune despre Dominic, cum arată Lacordaire, Vie de saint Dominique [7] (Paris 1871) 100.

[5]) Lacordaire, op. cit., pag. 89.

[6]) Aceasta reiese dintr'o scrisoare a lui Dominic, fără dată, scrisă însă pe când Arnald, abatele de Citeaux, era delegat apostolic: »La toți credincioșii lui Hristos, la cari va ajunge scrisoarea de față, fratele Dominic, canonic de Osma, salutare în Hristos. Prin autoritatea domnului abate de Citeaux, care ne-a impus acest oficiu, am *reconciliat* cu Biserica pe purtătorul acestei scrisori, Ponce Roger, întors prin harul lui Dumnezeu dela erezie la credință...“ Lacordaire, op. cit, pag. 107—8.

ardinalul Petru de Benevent, delegatul sfântului Scaun pentru Franța întreagă, căre lucra cu atâta zel la 1215 pentru stârpirea ereziei,[1]) l-a întărit în acelaş oficiu, cum reiese dintr'o scrisoare a lui Dominic, în care se arată foarte blând faţă de un eretic întors [2]) 3. Cu oficiul de *„reconciliator“* e unit acel de „convingător“ al ereticilor. Albigenii se luptau făţiş împotriva Bisericii şi răsturnau temeliile statului; spre apărarea acestor două instituţii fundamentale ale omenirii, se ridicară cruciaţii, declarând răsboiul sfânt al creştinismului împotriva celui mai primejdios păgânism, care ameninţa Europa întreagă; când ereticii cădeau în mânile cruciaţilor, li-se trimeteau preoţi pentru a le explica dogmele catolice şi a le arăta absurditatea rătăcirilor; aceasta însemna a *„convinge“* pe eretici, a le arăta că sunt pe cale greşită. Preoţii „convingători“, aleşi anume pe baza ştiinţei şi a purtării lor exemplare, întrebuinţau toate mijloacele revelaţiunii, ale minţii sănătoase şi ale inimei, pentru a converti pe cei rătăciţi; cine se întorcea, era iertat şi „reconciliat“ cu Biserica; cine rămânea încăpăţinat, era dat pe mânile puterii civile sau militare, spre a fi pedepsit după legile statului. Documentele ne arată că Dominic era un asemenea „convingător“; ele ne mai arată iubirea, mila şi amabilitatea marelui convingător; mila lui era aşa de mare încât adesea scăpa de moarte pe cei osândiţi prin legea civilă.[3])

La atâta, şi numai la atâta, se reduce rolul jucat de sf. Dominic în cruciata împotriva albigenilor: e un rol de împăciuitor, de mijlocitor prudent, blând şi amabil.

§. 4. Infiinţarea ordinului.

Se apropiase timpul stabilit în Pronia lui Dumnezeu pentru săvârşirea operei principale din vieaţa lui Dominic. Când, la 1215, cruciaţii îi deschid în triumf porţile oraşului Toulouse, Dumnezeu îi trimite doi bărbaţi, de cari avea nevoie pentru a pune cele dintâi petri la temelia ordului său: primul era *Toma*, înzestrat cu darul vorbirii frumoase şi cu moravuri amabile; al doilea era *Petru Cellani*, om bogat şi cinstit, care dărui lui Dominic propria sa casă, mare şi frumoasă, aşezată lângă castelul conţilor de Toulouse. Exemplul

---

1) Hefele, Konziliengeschichte, V (Freiburg i. Br. 1863) 763.

2) Lacordairre, op. cit., pag. 106.

3) Lacordaire, 104—8.

lor e urmat de alți locuitori ai orașului, cari se alipiră de Dominic în casa dăruită de Cellani. La Toulouse, capitala ereziei, „sentina haereticae pravitatis"[1]), se întărise în gândul de a înființa un ordin pentru predicarea credinței, la Toulouse se pune temelia acestui ordin. Dominic era de 46 ani; împrejurul său avea 6 frați. El îi îmbrăcă cu habitul pe care-l purta el însuș: o tunică de lână albă, peste aceasta o cotă tot albă de in, peste care venia mantia și caputa neagră. Era uniforma canonicilor regulari, pe care o păstra dela intrarea sa în capitulul de Osma. Mai pe urmă va modifica puțin uniforma.[2])

Ordinul se întemeia cu ajutorul, conlucrarea și autoritatea episcopului de Toulouse, care era tot Fulco, cistercian râvnic, generos și energic. Scrisoarea lui din 1215, prin care dotează noul ordin, e prea interesantă pentru începuturile și scopul ordinului, pentru a putea fi trecută cu vederea. „In numele Domnului nostru Isus Hristos. Aducem la cunoștința tuturor de față și viitori că noi, Fulco, prin harul lui Dumnezeu smerit ministru al scaunului de Toulouse, voind să stârpim erezia, să alungăm vițiile, să învățăm pe oameni regula credinței și să-i aducem la moravuri bune: înființăm ca *predicatori* în dieceza noastră pe fratele Dominic și pe tovarășii săi, cari și-au propus să meargă în *sărăcie evangelică*, pe jos și ca *religioși, predicând cuvântul adevărului*, Și, fiindcă lucrătorul e vrednic de hrana sa și că nu trebuie să legi gura boului care treeră, dar dimpotrivă celce predică evangelia, trebuie sa trăiască din evangelie, voim ca fratele Dominic și tovărășii săi, *semănând adevărul* în dieceza noastră, să culeagă într'însa și cele trebuincioase pentru traiul lor. Dreptaceea, din înțelegere cu capitulul bisericii sf. Ștefan și cu tot clerul din dieceza noastră, le adscriem pentru totdeauna, lor și tuturor acelora pe cari râvna Domnului și mântuirea sufletelor îi va lega în acelaș fel de *oficiul predicării*, a șasa parte din dijmele de cari se bucură bisericile noastre parohiale, pentru a le sluji la nevoile lor și a se putea odihni din când în când după ostenelile lor... Căci fiind orânduit prin drept, că o anumită parte din dijme trebuie dată săracilor, suntem fără îndoeală datori a admite la împărțire pe aceia cari *îmbrățișează sărăcia* lui Isus Hristos, cu scopul de a îm-

[1]) Hefele, op. cit., V, 763.

[2]) Lacordaire, op. cit., 120.

bogăţi lumea cu pilda lor şi cu darul ceresc al învăţăturii: aşa că aceia dela cari primim lucrurile spirituale, să primească dela noi, direct sau indirect, lucrurile vremelnice Dat la 1215 dela întruparea Domnului, sub domnia peste Francezi a regelui Filip, şi contele de Montfort ţinând principatul Tuluzei".[1])

Fulco, plecând la Roma pentru a lua parte la sinodul ecumenic al 12-lea (Lateran IV), luă cu sine şi pe Dominic, care trebuia să dobândească dela pontificele roman aprobarea ordinului său. Sinodul, deschis la 11 Nov. 1215, a hotărît, între altele, cu privire la înfiinţarea ordinelor, următoarele: (cap. 13) „Pentru ca deosebirea prea mare a ordinelor să nu dea prilej la încurcături neplăcute în biserică, hotărîm ca de acum înainte nimeni să nu mai născocească un ordin nou. Cine vrea să se facă monah sau să înfiinţeze o mănăstire nouă, trebuie să între în unul din ordinele aprobate sau să primească una din regulele aprobate"[2]) Era deci firesc ca, la cererea aprobării, Inocenţiu III să sfătuească pe Dominic a întroduce în ordinul său una din regulele existente, conform decretului dat în sinodul ecumenic. Intors din Roma în primăvara anului 1216, Dominic se hotăreşte cu tovarăşii săi să primească regula canonicilor augustinieni cu adausele sfântului Norbert, întemeietorul ordinului premonstrătean. De altminteri, Dominic cunoştea Regula sfântului Augustin de când se făcuse canonic regular la Osma: afară de aceasta, Regula sfântului Augustin nu era decât un simplu expozeu al datoriilor *fundamentale* ale vieţii regulare, aşa că între aceste rame atât de largi, puteau să încapă foarte bine particularităţile pe cari voia să le imprime ordinului său. La întoarcerea sa din Roma, sfântul întemeietor găsi 15 fraţi la Toulouse, în loc de 6, câţi lăsase. Incurajaţi şi mângăiaţi, ei pleacă la Notre Dame de Prouille, unde-şi iau de comun acord hotărîrea de mai sus cu privire la regula ordinului. Intr'aceea, din dania lui Fulco se clădia cea dintâiu mănăstire lângă biserica sfântului Roman, când, la 16 Iulie 1216, moare la Perugia marele Inocenţiu III, după un pontificat glorios de 18 ani, 6 luni şi 8 zile. După un scurt interegn de 2 zile, tronul pontificelui universal e ocupat de Cencio Savelli, sub numele de Honorius III, ales la Perugia, 18 iulie 1216.

[1]) Lacordaire, 120—2.

[2]) Hefele, op. cit., V 791. Decretul trecuse în vechiul *Corpus iuris*: c, 9. x. de religiosis (III, 36).

Ingrijorat de soarta ordinului, Dominic trece Alpii, pentru a treia oară, şi obţine la Roma dela noul Pontifice *confirmarea solemnă a ordinului său prin două bule, date amândouă în ziua de 22 Dec. 1216.* Bula întâia, iscălită de Honoriu III şi de 18 cardinali, se îndreaptă către „Dominic, *prior la sf. Roman din Toulouse*, şi fraţii de faţă şi viitori, cari *profesează vieaţa regulară*", fără a se preciza *numele* noului ordin; mai jos se hotăreşte ca *„ordinul canonic*, înfiinţat în această biserică din inspiraţia lui Dumnezeu şi după *Regula sf. Augustin*, să se păzească acolo în veci neatins".[1]) Cum vedem, nici numele nu e precizat, nici scopul; mai ales despre scopul principal — predicarea cuvântului lui Dumnezeu — nu se face nici o menţiune. Se pare că, după primirea bulei, Dominic a intervenit în aceeaş zi la papa pentru precizarea punctelor rămase obscure, căci în aceeaş zi Honoriu îi dă o altă bulă mai scurtă, dar mult mai însemnată: „Honoriu episcop, servul servilor lui Dumnezeu, către iubitul fiu Dominic, prior la sf. Roman din Toulouse, şi către fraţii tăi cari au făcut şi vor face profesiunea vieţii regulare, salutare şi binecuvântare apostolică. — Considerând că fraţii *ordinului tău* vor fi *luptătorii credinţei şi lumini adevărate ale lumii*, întărim *ordinul tău* cu toate fondurile şi posesiunile sale de faţă şi viitoare, şi luăm sub puterea şi ocrotirea noastră ordinul însuş cu toate bunurile şi drepturile sale".[2]) Aici nu mai e vorba de regula sfântului Augustin, ci de *„ordinul lui Dominic"*, de unde s'a derivat numele de *ordin dominican* sau *dominicanii*; şi scopul e mai precizat: ordinul lui Dominic trebuie să *lupte pentru credinţă şi să fie adevărata lumină a lumii.* Era, desigur, un succes; dar el voia mai mult. Incă la 1211, Dominic se numia „frate predicator", nume imprimat chiar în sigilul său[3]); acelaş nume voia să-l dea şi noului său aşezământ: „ordinul fraţilor predicatori"; el vrea *fraţi*, adecă monahi, călugări: el vrea totodată *predicatori*, adecă apostoli; aceasta însă era o inovaţie un ordin nou: iată greutatea. După o muncă de o lună la Roma, Dominic reuşeşte pe deplin în realizarea planului său; dovadă bula lui Honoriu III din 26 Ian. 1217; "Honoriu episcop, servul servilor lui Dumnezeu, către iubiţii săi fii priorul şi fraţii dela sf. Roman, *predicatori* în ţara Tuluzei, salutare

---

1) Lacordaire, op. cit., pag. 150—4.
2) Idem, ibid., pag. 154.
3) Pecetea pe un act din 21 Iunie 1211, ibid. pag. 154—5.

și binecuvântare apostolică". Scopul e precizat prin următoarele cuvinte: „Mistuiți înlăuntru de un foc sacru, voi revărsați împrejurul vostru un parfum binefăcător, care îmbucură sufletele sănătoase și vindecă pe cele bolnave: voi le dați, ca niște buni medici, mandragora spirituală, care le ferește de sterilitate adecă le dați *sămânța cuvântului lui Dumnezeu, încălzită printr'o elocvență salutară... Atleți neînvinși ai lui Hristos, voi purtați scutul credinței* și *coiful mântuirii*, fără a vă teme de ceice pot ucide corpul; voi întrebuințați cu mărinimie împotriva dușmanilor credinței *acel cuvânt al lui Dumnezeu, care pătrunde mai adânc decât cea mai ascuțită sabie*". La urmă îi îndeamnă mișcător „de a relua evangelia *oportune, importune*, și de a împlini datoria de *evangeliști*", rămânând statornici până la sfârșit.[1])

§. 5. Magister sacri palatii. — Dispersio fratrum.

Cu strălucitul succes obținut la Roma, Dominic s'ar fi putut întoarce la ai săi, dacă postul-mare nu l-ar fi oprit în centrul creștinismului. El se folosi de acest prilej pentru a exercita oficiul de *predicator* în capitala lumii creștine, explicând epistolele sfântului Paul chiar în palatul papal, în fața unui mare auditoriu. Văzând foloasele acestor predici, Honoriu III înființă *oficiul de predicator al sfântului palat*; Dominic fu cel dintâiu *„magister sacri palatii"*, sarcină ce va trece de acum ca sfântă moștenire la fiii săi. Cu timpul, drepturile și datoriile acestui „magister" s'au mărit simțitor: din predicator și învățător ce avea la Vatican o școală de teologie populară, „magister sacri palatii" a devenit teologul papii, cenzorul universal al cărților ce se tipăresc sau întroduc în cetatea eternă, singurul care dă gradul de doctor la universitatea romană, alegătorul acelora cari predică la serbători mari înaintea sfântului părinte: funcțiuni trecute succesiv dela un fiu al sfântului Dominic la altul.

La Roma a făcut cunoștința bătrânului cardinal Ugolin, care mai pe urmă va ajunge papă și va avea legături de strânsă prietenie cu Dominic. In casa lui Ugolin s'a întâlnit cu tânărul Guilelm de Montferrat, care venise în cetatea papilor pentru sărbătoarea Paștilor și care va depune mai pe urmă următoarea mărturie privitoare la această epocă din

[1]) Lacordaire, 155—7.

vieața sfântului: „Sunt aproape 16 ani de când mă dusesem la Roma pentru a petrece acolo postul-mare; papa care domnește acum și care atunci era episcop de Ostia, mă primise în casa sa. In acea vreme, fratele Dominic, întemeietorul și întâiul măestru al ordinului predicatorilor, era la curia romană și vizita adesea pe monseniorul episcop de Ostia. Aceasta mi-a dat prilej să-l cunosc; conversația lui mi-a plăcut și am început să-l iubesc. Deseori vorbiam despre lucruri privitoare la mântuirea noastră și a altora, și mi-se părea că n'am văzut nici odată un om mai religios, cu toate că m'am întâlnit adesea în vieața mea cu oameni religioși; dar nici unul nu mi-s'a părut cu un zel atât de mare pentru mântuirea neamului omenesc. Eu am plecat în acelaș an la Paris spre a studia teologia, căci mă înțelesesem cu dânsul ca, după doi ani de studiu și după așezarea definitivă a ordinului său. să mergem împreună spre a lucra la întoarcerea păgânilor cari sunt în Persia și în părțile septentrionale"[1]). Cumanii deci și ceilalți păgâni din imperiul corazmian îi inspirau iarăș planuri nouă de muncă apostolică.

In sfârșit, după serbătorile Paștilor, Dominic se putu întoarce cu mângăiere în suflet la frații săi din Toulouse. Erau 16: opt francezi, șeapte spanioli și un englez; între cei șeapte spanioli era și fratele lui Dominic, fericitul Mannes, care a murit la 1230 și a fost înmormântat la Gumiel d'Izan, în Castilia.[2]) După ce i-a pregătit la apostolatul ce-i aștepta, în liniștea sfântă a mânăstirii sfântului Roman din Toulouse, patriarhul îi adună pe toți la Notre Dame de Prouilie, unde le primi voturile solemne și de unde-i trimise în lume spre a mântui suflete și spre a întemeia mânăstiri pentru a forma alți apostoli. E un spectacol extraordinar: cei dintâi dominicani pleacă pe jos în lume, fără bani, fără mijloace omenești, cu misiunea de a predica și de a înființa mânăstiri; și toți pleacă bucuroși; numai Ioan de Navara, care trebuia să plece la Paris, n'a voit să pornească fără bani; Dominic îi întinse atunci niște bani, plângând că un frate predicator n'are încredere oarbă în Providența lui Dumnezeu.

Trei orașe guvernau atunci Europa: Roma, Bolonia și Paris; Roma, prin locțiitorul lui Isus pe pământ; Bolonia și Parisul, prin universitățile lor, unde se aduna tineretul din

[1]) Actele din Bolonia, depoziția a doua: Lacordaire, 161.
[2]) Martirologiul dominican, la 30 Iulie.

toate ţările şi naţiunile lumii civilizate. Aceste trei oraşe trebuiau cucerite de ordinul sfântului Dominic. La Paris trimise trei fraţi francezi, trei spanioli şi pe singurul englez pe care-l avea; Roma şi Bolonia erau rezervate pentru sfântul patriarh şi un frate francez. Dar Dominic nu putea părăsi nici Tuluza, unde era întâia mânăstire a fraţilor predicatori; nici Prouille, unde înfloria conventul de femei; nici Spania, care era patria lui. Lăsând deci doi fraţi la Prouille, doi la Toulouse, şi trimiţând patru în Spania, Dominic, întovărăşit de Ştefan din Metz, pleacă pe jos la Roma, unde Honoriu III (1216—1227) îi dărueşte biserica şi mânăstirea în ruine a sfântului Sixt. Cu încredere neţărmurită în Dumnezeu, el începe repararea mânăstirii; într'aceea predică în bisericile Romei; numărul învăţăceilor se măria necontenit; ei locuiau în partea isprăvită a clădirii, iar restul se construia mai departe; conventul nu avea nici un venit: fraţii trăiau din cerşit. După trei luni, Dominic avea până la o sută de fraţi. In luna a patra însă, papa hotărî ca la sfântul Sixt, sub dealul Coelius, să se adune diferite călugăriţe cari rătăciau prin cetatea eternă în prea mare libertate, trebuind să primească aici regula sfântului Dominic; în schimb, Honoriu III dărui fraţilor predicatori mânăstirea sfânta Sabina, pe dealul Aventin, chiar lângă palatul papal. Fraţii se mutară deci la Sfânta-Sabina, iar Sfântul-Sixt deveni mânăstire de dominicane. Numărul călugăriţelor trecu în scurtă vreme peste o sută.

Mânăstirea dominicană dela Sfânta-Sabina primi încurând o înaltă vizită. Ivo de Odrowaz, ales episcop de Cracovia, veni la Roma împreună cu nepoţii săi *Hiacint*, canonic la catedrala din Cracovia, şi *Ceslaus*, prepozitul bisericii din Sadomir; cu dânşii mai erau Enric din Moravia şi Hermann Teutonicul. Aceşti patru însoţitori ai lui Ivo se făcură dominicani la Sfânta-Sabina, primind haina ordinului chiar din mâna sfântului Dominic. Dupăce au fost iniţiaţi în regulă şi pregătiţi pentru apostolatul ce-i aştepta, episcopul Cracoviei îi ia cu sine înapoi. Trecând prin vechiul Noric, ei predică cu mare succes în Friesach şi înfiinţează o mânăstire, lăsând acolo, după o muncă de 6 luni, pe Hermann Teutonicul. Ceilalţi urmând pe episcopul Ivo la Cracovia, acesta le dărui o casă de lemn a episcopiei pentru mânăstire; astfel se înfiinţă mânăstirea dominicană din Cracovia. Ceslaus întemeiă mai pe urmă mânăstirea din Praga şi pe cea din Breslau, iar Hiacint

înfiinţă mânăstirea din Chiew, în centrul celor desbinaţi de Roma.

In Bolonia, începutul a fost destul de slab; mica colonie trimisă de sf. Dominic dobândi o casă şi o biserică cu titlul Sfânta-Maria-de-Mascarella. Totul se schimbă însă, când, la 21 Dec. 1218, apare în Bolonia fratele Reginald, fost profesor celebru la universitatea din Paris şi decan al canonicilor din Orléans. Elocvenţa lui sacră făcea minuni: preoţi, jurisconsulţi, profesori şi elevi universitari întrau la întrecere în ordinul care până acum fusese necunoscut sau despreţuit. Mânăstirea fiind prea mică, episcopul le dărui biserica Sfântului-Neculae; capelanul bisericii se făcu dominican, iar fraţii se mutară aici în primăvara anului 1219.

§. 6. Intărirea fraţilor. — Ultimele dispoziţii.

După cele dintâi descălecări ale noului ordin, marele întemeietor întreprinde o vizită generală a mânăstirilor. El trece, prin Franţa de sud, în patria sa, pe care n'o văzuse de atâţia ani, şi unde era acum o mânăstire la Madrid, înfiinţată de Petru din Madrid, unul din cei trimişi de Dominic în Spania El o prefăcu în mânăstire de femei, ridicând în schimb o mânăstire de bărbaţi în Segovia, nu departe de Osma, una din cetăţile principale ale Castiliei. Astfel avem până acum trei mânăstiri de femei întemeiate de Dominic în persoană: Prouille, Roma şi Madrid. Din Spania se coboară în Franţa de sud, unde întărind pe fraţii din Toulouse, ia cu sine pe Bertrand de Garigue şi pleacă la Paris. Aici primeşte în ordin pe tânărul Guilelm de Monteferrata, pe care-l cunoscuse la Roma, la cardinalul Ugolin, şi care-i făgăduise că se va face dominican după doi ani de teologie la Paris. Tot aici, Dominic îşi lărgeşte planul, trimiţând fraţi la Limoges, Reims, Metz, Poitiiers şi Orléans, spre a predica evangelia şi a înfiinţa mânăstiri. Dela Paris se întoarce în Bolonia, de unde trimite fraţi la Milano şi Florenţa pentru a forma şi acolo centre de activitate apostolică. Pe la sfârşitul anului 1219 pleacă, pentru a cincia oară la Roma. Astfel, în preajma anului 1220, sfântul patriarh se putea uita în urmă cu mulţămire sufletească şi cu adâncă recunoştinţă faţă de Dumnezeu: ordinul său prinsese rădăcini în Franţa, Italia, Spania, Germania şi Polonia.

Voind să mai pună ultima mână de legislator la opera sa, Dominic convoacă, pentru Rusaliile 1220, *întâiul capitul*

general, la Bolonia. Ce priveliște înălțătoare de a vedea pe marii bărbați ai Bisericii în genunchi înaintea locțiitorului lui Isus pe pământ, cerând lumina, sfatul și ocrotirea lui pentru opere așa de mari ca aceea a înființării și răspândirii unui ordin universal, operă care întrece toată măreția unei împărății din această lume! Așa-l vedem și pe Dominic la Viterbo înaintea papii, care-l mângăie, îl îmbărbătează, îi mulțumește pentru binele ce-l aduce Bisericii prin ordinul său. Și ca să vază și alții cât de mult ține la noul ordin, Honoriu III scrie, la 20 Martie 1220, către poporul din Madrid, la 23 Martie către credincioșii din Segovia și la 24 către cei din Bologna, mulțumindu-le tuturor, el Capul Bisericii, pentru dragostea cu care au primit pe frații dominicani și recomandându-i și pe viitor; la 6 Maiu îi recomandă prin cuvinte duioase arhiepiscopului de Tarragona; iar la 12 Maiu, *papa învoește călugărilor din celelalte ordine a se uni cu frații dominicani pentru a exercita împreună ministerul predicațiunii.*[1] Aici trebuie căutat începutul congregațiunii care purta mai pe urmă numele de *„fratres peregrinantes“*[2].

Despre hotărîrile adunării generale din Bologna știm următoarele: 1. Dominic a propus ca ordinul să se lapede de proprietate, pentru a trăi din pomană; capitulul a aprobat aceasta, hotărând ca fratele predicator să nu poseadă altceva decât virtuțile sale; 2. Dominic a cerut ca părinții capitulului să-l desărcineze de oficiul guvernării, pentru a putea pleca la *Cumani,* el spusese mai înainte fratelui Paul din Veneția: „Dupăce vom fi orânduit și format ordinul nostru, vom merge la *Cumani,* le vom predica credința lui Hristos și-i vom câștiga pentru Domnul“ [3]); capitulul însă nu i-a primit demisia, alegându-l din nou „magister generalis“: 3. In schimb, Dominic a obținut consimțământul părinților pentru înființarea unei dregătorii nouă prin instituirea *definitorilor,* cari, la capitule generale, vor avea puterea de a regula afacerile ordinului și chiar de a depune pe magistrul general în caz de prevaricație; statutul a fost aprobat mai pe urmă de Inocențiu IV

[1]) Lacordaire, op. cit., pag. 266.

[2]) Cf. G. Schmidt, Romano-catholicii per Moldaviam episcopatus et rei-romano-catholicae res gestae (Budapest 1887) 14, nr. 5.

[3]) Actele din Bologna, depozițiunea lui Paul din Veneția, nr. 3, Lacordaire, op. cit., pag. 269.

(1243—1254); 4. In sfârşit, capitulul a mai hotărît de a se ţinea capitul general în fiecare an la Paris sau Bologna. Atâta ştim despre întâiul capitul general al dominicanilor.

Dupăce a cutreerat apoi aproape toată Lombardia pe jos [1]) cum obişnuia să-şi facă toate călătoriile sale apostolice, Dominic porneşte a şesea şi ultima oară la Roma, unde Honoriu III îi dădu mai multe diplome pontificale, arătând din nou cât de mult ţinea la ordinul fraţilor predicatori. Aici s'a întânit pentru ultima oară cu vechiul său prietin, arhiepiscopul Fulco al Tuluzei, cu care a încheiat un contract menit să ne arete că întemeietorul ordinului înţelegea sărăcia astfel ca *individii* ordinului să n'aibă proprietate, rămânând ca *mânăstirile* sau comunităţile să poată poseda.[2])

La Rusaliile anului 1221, 30 Maiu, se ţinu sub prezidenţia sfântului patriarh, al *doilea capitul general* la Bologna. Din actele acestui congres a ajuns la noi numai *împărţirea ordinului în provincii*. S'au stabilit opt provincii: Spania, Provensa, Franţa, Lombardia, Roma, Germania, Ungaria şi Anglia.[3]) Afară de Ungaria şi Anglia, celelalte 6 provincii cuprindeau în această epocă vre-o 60 de mânăstiri, înfiinţate în mai puţin de 4 ani. Cele două provincii din urmă, Ungaria şi Anglia, nu văzuseră încă nici un dominican; ele sunt întemeiate acum: Dominic trimite acum întâia oară fraţi în aceste ţări spre a predica şi întemeia mânăstiri.[4]) Cu aceasta se sfârşeşte uriaşa operă a marelui organizător. Ştiind că i-se apropie sfârşitul, el pleacă în Veneţia spre a se întâlni cu prietinul şi protectorul ordinului său, cardinalul Ugolin, care se afla acolo în calitate de delegat apostolic. Recomandându-i ordinul şi luându-şi rămas bun dela dânsul, Dominic se întoarse la Bologna, unde se îmbolnăvi greu şi unde-şi dete curatul său suflet, încărcat de merite, în ziua de 6 August 1221, la ameaz, într'o Vinere, dupăce a îndemnat părinteşte pe fraţii săi la statornicie în

---

[1]) In Cremona s'a întâlnit cu sf. Francisc de Assisi, vorbind mult împreună.

[2]) Contractul reciproc e datat din Roma 17 Aprilie 1221 şi poartă iscălitura şi pecetea lui Dominic: »Sigilul lui Dominic, ministrul predicaţiunilor«, Lacordaire, 288—9.

[3]) Dr. Nik. Pfeiffer, Die ungarische Dominikanerordensprovinz (Zürich 1913) 15—7, unde se dau izvoarele. La 1228 s'au mai înfiinţat 4 provincii: Polonia, Scandinavia, Grecia, Palestina.

[4]) Idem, ibid., pag. 17[11].

păzirea regulei și a iubirii frățești. Ugolin, ajuns papă sub numele de Grigoriu IX (1227—1241), l-a trecut în numărul sfinților, la 1234, dupăce toată Europa îl venera ca sfânt.

§. 7. Constituția ordinului dominican.[1]

1. Sfântul Dominic pune la temelia așezământului său *fundamentul obștesc* al oricărui ordin propriu zis: *votul sărăciei, al curăției și al ascultării.* La această bază comună, Dominic mai adaugă și el *sfintele obiceiuri monastice* existente până atunci: *organizarea rugăciunii*, unde intră și recitarea oficiului divin (breviarium), cu scopul de a lăuda pe Domnul și a face ca dominicanul să fie un bărbat al rugăciunii. cu mintea și inima înălțată spre Dumnezeu; dar sfântul patriarh a mai voit ca rugăciunea să meargă mână în mână cu spiritul de pocăință și severitate monahală: de aici *organizarea abstinenței și a postului;* abstinența de carne trebuie să fie veșnică și în toate mânăstirile fără nici o excepție[2]); postul impus de legislatorul ordinului e postul monastic de 7 luni (14 Sept.—Paști) și, în timpul anului, Vinerile și vigiliile Maicii Domnului și cele ale apostolilor: menite toate, ca și rugăciunea, să deslege sufletul de lanțurile materiale și să-l înalțe spre sfere mai înalte; la acelaș scop duce și *organizarea tăcerii*, pe care sfântul Antonin o numește „părintele dominicanilor": „silentium pater predicatorum"; la aceasta se mai adaugă așa numitul *capitul al vinei* (capitulum culpae), cu scopul de a veghea asupra observării regulelor: superiorul mânăstirii trebuie să adune cât mai des, și dacă se poate chiar în fiecare zi, pe supușii săi și acolo, în fața fraților, fiecare trebuie să mărturisească în public până la cele mai mici abateri dela regulă și să primească dojana superiorului cu pocăința prescrisă. Până aici nu e nici o inovație.

---

[1]) Henri-Marie Iweins, ord. praed., L'ordre des frères-prêcheurs (Louvain 1882) partea I, pag. 1—29 — Lacordaire, op. cit., pag. 137—148. — Otto Schmid, Dominicus, în Wetzer und Weltes's Kirchenlexikon2), III (Freiburg 1, Br. 1884) col. 1936—42: Geschichte und Verfassung des Nrdens. — I. Marx, Lehrbuch der Kirchengeschichte2-3, (Trier 1906) 418—9. — Mémoire pour la defense des Congregations (Paris 1880) 125—8: Les dominicains.

[2]) Abstragem aici dela dispensele papale (Leo XIII) de mai târziu.

Voind însă ca așezământul său să fie un ordin de *predicatori*, sfântul Dominic cra convins că mijlocul cel mai bun pentru o atare menire este o *erudiție temeinică;* de aceea ordinul său e cel dintâiu care vorbește în Regula sa expres despre *studiu*, ca de un mijloc indispensabil pentru misiunea de predicator. E caracteristic în această privință faptul că în fiecare mânăstire trebuie să profeseze un *lector* (profesor), ale cărui prelegeri trebuie să le asculte toată mânăstirea, chiar și priorul, admițându-se la ele și externii. Pentru ușurarea studiului s'a întrodus *principiul unei dispense largi dela regulele mânăstirești din partea superiorului.*[1]) Munca manuală, pe care o găsim prescrisă de fundatorii ordinelor monastice atât în orient cât și în apus, e înlocuită în noua legislație prin *munca intelectuală* sau studiu, care e, la dominicani, o obligație expresă și severă, nu numai pentru noviți, dar și pentru ceilalți religioși de orice vârstă și rang: dominicanul trebuie să fie nu numai un *călugăr*, dar și un bărbat *învățat*.

2. Pe lânga inovația din urmă în vieața monastică, legislatorul ordinului dominican a mai făcut una radicală: *a unit vieața monastică a călugărilor cu vieața apostolică a clerului secular.* Dominicanii trebuie *să predice cuvântul lui Dumnezeu și să mântuească sufletele altora*: acesta e scopul principal al ordinului. *Călugărul*, ca atare, trebuie să lucreze la mântuirea sufletului *său*, tinzând la perfecțiunea, pe care o profesează, pe când *apostolul*, ca atare, trebuie să lucreze la mântuirea *altora*. După frumoasa concepție a lui Dominic, vieața călugărească în ordinul său e numai un mijloc pentru dobândirea scopului principal: predicarea evangeliei și mântuirea altora; ea se orientează și se modifică dupăcum cere scopul principal. Aici e motivul pentru care munca manuală e înlocuită prin studiu, fără care nu se poate realiza apostolatul adevărului; acesta-i motivul pentru care constituția dispensează adesea dela observarea unor regule monahale în folosul studiului, al predicării și al mântuirii altora. Astfel sfântul Dominic hotărește: „Fiecare superior are în mânăstirea sa puterea de a dispenza pe frați dela îndatoririle obștești, când va crede de cuviință, mai ales în lucrurile cari ar împiedeca *studiul* sau *predicarea* sau *binele sufletelor*, ordinul nostru fiind înființat dela început și în chip deosebit pentru *predicarea*

[1]) Pfeiffer, op. cit., pag. 5.

cuvântului lui Dumnezeu și pentru mântuirea sufletelor, și toată sârguința noastră trebuind să tindă neîncetat spre folosul sufletesc *al aproapelui*"[1]). Pentru aceasta s'a hotărît ca oficiul divin să se reciteze în biserică scurt și fără tărăgănări, pentru a nu lua din timpul studiului; ca frații în călătorie să fie dispensați de posturile *regulare;* tot așa dominicanii vor putea mânca carne când sunt afară de zidurile mânăstirii; tăcerea nu e absolută; comunicația cu străinii e permisă chiar în interiorul mânăstirii, afară de femei; un anumit număr de studenți vor fi trimiși la cele mai însemnate universități, unde vor fi promovați la gradele academice; dominicanii înșiși vor ținea școli cât de bune. Toate aceste constituțiuni tind la adaptarea vieții monahale la vieața apostolică.[2])

3. Din punct de vedere administrativ, fiecare convent (mânăstire) se va guverna de un *prior conventual;* fiecare provincie, printr'un *prior provincial;* ordinul întreg, printr'un singur cap, care a primit numele de *magistru general.* Conventul alege pe priorul conventual; provincia, reprezentată prin priorii conventuali și câte un deputat din fiecare convent, alege pe priorul provincial; ordinul întreg, reprezentat prin priorii provinciali și câte doi deputați din fiecare provincie, alege pe magistrul general; pe acesta îl confirmă papa, iar magistrul general la rândul său confirmă pe priorii provinciali și aceștia pe cei conventuali. Funcțiunile acestea nu sunt perpetue *quoad subiectum.*

La aceasta se adaugă congresele numite în limba monastică *capituluri.* Capitulul general trebuie să contrabalanseze puterea magistrului general, iar capitulul provincial pe aceea a provincialului; priorul conventual e încunjurat de sfetnici.

Astfel a combinat Dominic libertatea supușilor cu autoritatea superiorilor, ferind pe cei dintâi de laxism și destrăbălare, iar pe cei din urmă de opresiune și despotism, capitulurile controlând și judecând gestiunea superiorilor. Intre limitele regulei sale, dominicanul se bucură de o autonomie desăvârșită, care nu e stânjenită de nici o formație sau direcție uniformă și absolută. El își păstrează toată fizionomia individuală, și nimic nu seamănă așa de puțin cu un dominican,

[1]) Constituțiunile ordinului fraților predicatori, Prolog, nr. 3.
[2]) Lacordaire, op. cit., pag. 142—3.

din punctul de vedere al personalităţii, atât în privinţa cugetării cât şi în privinţa limbagiului şi a apucăturilor.[1]) Din această combinare măiastră a libertăţii cu autoritatea se explică, de ce ordinul dominican a trecut prin toate veacurile unul şi acelaş, până la noi, pe când alte ordine vechi au fost reformate şi împărţite în diferite ramuri.[2])

2. Provincia ungară a dominicanilor.

Ungurii s'au creştinat pe la anul 1000, sub domnia lui Ştefan cel Sfânt (1000—1038), care a primit dela papa, din pricina activităţii sale apostolice, coroana şi titlul de *rege apostolic*. Vieaţa catolică primi un avânt puternic prin înfiinţarea unui însemnat număr de episcopii, cari atârnau de cele două arhiepiscopii de Strigoniu (Gran) şi Kalocsa; avântul crescu prin introducerea ordinelor religioase şi prin înfiinţarea mânăstirilor Benedictinii sunt cei dintâi religioşi în Ungaria; centrul lor era renumita abaţie Pannonhalma (Martinsberg), începută de principele Geysa şi sfârşită de Stefan cel Sfânt. Prin desul contact cu străinătatea, mai ales cu Franţa, se introduseră încurând şi ordinele mai nouă. Astfel Premonstratenii sub Ştefan II (1116—1131) şi Cistercienii sub Bela III (1183) primesc aceleaşi privilegii pe cari le aveau şi în Franţa. Ordinul fraţilor mai mici (fratres minores) ai sfântului Francisc de Assisi n'a intrat în Ungaria decât la 1228, după stabilirea dominicanilor.[3])

Infiinţarea provinciei ungare a ordinului predicatorilor a fost hotărîtă de sf. Dominic în al doilea congres general al ordinului, Bolonia 30 Maiu 1221, înţelegându-se prin *provincia ungară* tot pământul ocupat de Dalmaţia, Bosnia, Serbia, Croato-Slavonia, Carniolia, Stiria şi Ungaria propriu zisă, cu părţi din principatele de mai târziu ale Românilor. Cu aducerea la îndeplinire a acestui plan, sf. Dominic însărcină, la al doilea congres general, pe renumitul ungur Paulus Hungarus din Bologna, pe care unele documente îl ţin de *fericit* — beatus — din pricina virtuţilor sale. Venit de tânăr la uni-

---

[1]) Mémoire pour la défense des congregations religiueses (Paris 1880) 126.

[2]) Lacordaire, op. cit., pag. 143—5.

[3]) Chronica Anonyma fratrum minorum Germaniae, ed Carey, Analecta franciscana, I (Quaracchi 1885) 288.

versitatea din Bolonia spre a se lumina și încălzi la acest focar de știință, după sfârșitul studiilor sale talentatul ungur nu se mai întoarce în patrie, ci devine profesor de drept în aceeaș universitate, făcând cinste țării sale, atât prin renumele cât și prin lucrările sale juridice, fiind socotit și astăzi ca cel mai mare jurist ungur din aceea epocă. Ca profesor universitar, Paul ajunse încurând în contract cu dominicanii stabiliți în Bolonia dela începutul anului 1218. Urmând înclinarea inimii sale, precum și pilda atâtor elevi și profesori, el devine dominican, pe la sfârșitul anului 1218, când sosise în Bolonia înfocatul dominican Reginald, fost și el profesor la universitatea din Paris. De fapt, în documentele mânăstirii din Bolonia găsim pe „fratele Paulus de Ungaria, doctor" în șirul celor dintâi dominicani, notându-se expres că el e între „fratres primitivi conventus Bononiensis"[1]). Sfântul Dominic era așa de convins de prudența și destoinicia lui, încât, la 1219, îi dădu greaua însărcinare de a înființa o mânăstire de femei în Bolonia.[2]) In Ianuarie 1221 îl găsim *prior* în Bolonia la conventul „beati Nicolai de Braida"[3]). Pentru frații săi dela conventul Sfântului Neculae compuse o carte foarte însemnată în felul ei, anume un manual pentru confesori, care a servit ca temelie pentru manualele de mai târziu.)

Paulus Hungarus era deci o personalitate bine cunoscută și în lume și în ordin, când — la 1221 — fu destinat să plece în Ungaria ca viitor provincial al mânăstirilor ce le va înființa acolo. La începutul lui Iunie 1221 îl vedem în drum spre patria sa, însoțit de patru tovarăși în apostolat. Ei se opriră la *Raab*, întâiul oraș episcopal ce cădea în drumul lor,[5]) unde apariția lor în haină albă și mai ales predica excitară curiositatea și concursul poporului. Numărul lor se mări cu trei noviți. Neputând însă deocamdată înființa o mânăstire, cei opt dominicani trecură în Panonia propriu zisă, pătrunzând tot mai adânc în Ungaria spre *Vesprim* și *Alba-Regală*: „inde

[1]) Dr, Nik. Pfeiffer, Die ungarische Dominikanerordensprovinz (Zürich 1913) 20, nota 26.

[2]) Idem, ibid., pag. 19—20, Doc. Nr. 2, pag. 146—7.

[3]) Idem, ibid., pag. 20—1, Doc. Nr. 3, pag. 147—8.

[4]) Idem, ibid., pag. 19.

[5]) Constituțiunile ordinului dominican (Dist. II, cap. XII, text. III) poruncesc ca frații predicatori să se prezinte episcopului diecezan, înainte de a începe misiunea lor.

— din Raab — procedentes venerunt in civitatem Vesprimensem et inde Albam", cum cetim în „Commentariolum de provinciae Hungariae originibus", scris la 1259.[1]) Aici, în Alba-Regală (Székesfehérvár, Stuhlweissenburg), cetatea în care se încoronau regii Ungariei, Paulus Hungarus înfiinţă întâia mânăstire dominicană în Ungaria,[2]) mânăstire-mamă, din care vor porni încurând fiii sfântului Dominic şi în părţile noastre. Infiinţarea mânăstirii cade pe la 1221—1222; pe la 1223 exista deja o mânăstire dominicană în Ungaria, al cărei prior era fratele Teodoric, după cinci ani episcop al Cumanilor.[3])

Crescând în Alba-Regală numărul fraţilor, Paulus Hungarus trimise predicatori mai întâiu în ţinuturile slavone de sub coroana sfântului Ştefan, spre a întoarce pe ereticii (bogomilii) şi schismaticii din acele părţi; aici, după multe suferinţe şi prigoniri, reuşiră să convertească „pe mulţi dela erezie la adevărata credinţă şi dela schismă la unitatea Bisericii"[4]). Apoi, aducându-şi aminte de voinţa sfântului Dominic, fraţii aleg o seamă de predicatori distinşi în virtute şi-i trimit la Cumanii păgâni, „qui nullam Dei omnino notitiam habuerunt"[5]) Astfel începe misiunea cumană a dominicanilor.

3. Misiunea întâia la Cumani.

Dacă răsfoim încă odată documentele vremii privitoare la vieaţa sf. Dominic, nu e greu să descoperim în ele două mari idealuri, două gânduri centrale, cari ies necontenit în relief şi cari îl stăpânesc, ca o sfântă patimă, până la moarte: ordinul predicatorilor şi întoarcerea Cumanilor. Idealul acesta din urmă se trezise întâia oară în tânăru-i suflet apostolic cu prilejul unei călătorii prin Germania spre Danemarca, unde auzise multe despre acest popor păgân, care n'avea nici o cunoştinţă despre adevăratul Dumnezeu. Nu mult după aceea îl vedem în genunchi înaintea marelui papă Inocenţiu III, ce-

---

[1]) Pfeiffer, op. cit., Doc. Nr. 1, 1—3, pag. 142—4.

[2]) Idem, op. cit., pag. 25—6.

[3]) Hurmuzaki-Densuşianu, Documente, I, 1 pag. 107, Nr. LXXXII, unde papa, la 21 Martie 1228, spune că Teodoric fusese prior al ordinului dominican în Ungaria »*fere per quinquennium*«.

[4]) Commentariolum de provinciae Hungariae originibus, 3, Pfeiffer, op. cit., pag. 144.

[5]) Commentariolum, 4, Pfeiffer, ibid.

rându-i învoirea de a pléca în Cumania; iar când locţiitorul lui Isus pe pământ îi respinge rugămintea, Dominic înfiinţează ordinul predicatorilor, între altele, şi pentru convertirea Cumanilor[1]). El vorbia des cu fraţii săi despre aceasta, cum reiese din mărturiile lui Radulphus de Faventia şi Paulus Venetus, dintre cari cel din urmă redă astfel cuvintele auzite din gura sfântului său părinte în Hristos: „Postquam ordinaverimus et instruxerimus ordinem nostrum, ibimus ad Cumanos et praedicabimus eis fidem Christi et acquiremus eos Domino".[2]) In anul 1220, el cere dela părinţii întâiului capitul general să-i primească demisia dela conducerea ordinului, pentru a putea pleca în Cumania. Pe Paulus Hungarus cu tovarăşii săi îi trimite în Ungaria şi pentru scopul, ca de aici să se trimită fraţi predicatori la Cumani spre a-i întoarce la adevărata credinţă.[3]) Deşi părinţii capitulului general din Bolonia nu i-au primit demisia, Dominic a fost totdeauna convins că afacerile ordinului se vor putea orândui astfel, ca el să poată pleca încurând în Cumania; de aceea îl şi vedem lăsând să-i crească barba, în vederea apropiatei sale plecări la Cumani[4]). Dumnezeu însă l-a chemat la sine înainte de a-şi fi putut împlini planul, rezervând acest har fiilor săi trimişi de dânsul în Ungaria.

Despre misiunea întâia la Cumani a dominicanilor din provincia Ungariei ştim foarte puţin. Documentele ne spun scurt şi cuprinzător, că fraţii predicatori din Ungaria, aducându-şi aminte de voinţa fericitului Dominic de a întoarce pe Cumani, au ales oameni destoinici şi i-au trimis la acel neam lipsit cu totul de cunoştinţa lui Dumnezeu.[5]) Tot asa ni-s'a păstrat ştirea, că provincialul care a pus la cale întâia misiune cumană e Paulus Hungarus.[6]) Nu ştim însă nici nu-

---

[1]) Pfeiffer, op. cit., pag. 76[7].

[2]) Idem, op. cit., pag 76—71[10]. — Lacordaire, op. cit., pag. 269.

[3]) Idem, op. cit., pag. 77[11].

[4]) Idem, op. cit., pag. 77[10].

[5]) Commentariolum de provinciae Hungariae originibus (scris la 1259). 4, ed. Pfeiffer, op. cit., pag 144: Deinde memores fratres peticionis beati Dominici de paganorum conversione et precipue Cumanorum, qui nullam Dei omnino noticiam habuerunt, ordinaverunt spiritus sancti consilio fratres viros virtutis mittere ad gentem iam dictam.

[6]) Annales ordinis predicatorum, I (Roma 1756) 646 Nr. XV, ed. Pfeiffer op. cit. pag. 177, Dec. Nr. 30: »qui missi a Paulo fuerant«

mele misionarilor, nici ţinuturile străbătute de dânşii, Cumania fiind atât de vastă. In schimb, avem informaţii sigure despre suferinţele fraţilor şi nereuşita misiunii: „copleşiţi de suferinţe şi istoviţi de mizerii, ei au fost alungaţi de către păgâni şi siliţi a se întoarce acasă fără nici un rezultat"[1]); „barbarii aceia — zice un alt document — s'au purtat cu o cruzime de necrezut faţă de ei şi, nelăsându-i să se oprească între hotarele lor, dominicanii s'au întors de unde plecaseră, fără nici o ispravă«[2]).

Cât priveşte anul în care a avut loc această misiune, avem de făcut o mică combinaţie. Mai întâiu, e sigur că misiunea cumană a fost pusă la cale de Paulus Hungarus, întâiul prior provincial al Ungariei; pe de altă parte ştim că provincialatul lui a început la 1221. In locul al doilea, avem o scrisoare din 21 Martie 1228 a lui Gregoriu IX (1227—1241) către provincialul de atunci al Ungariei, în care se spune că Teodoric, episcopul Cumanilor, a fost provincial în Ungaria „fere per quinquennium"[3]). Vom arăta însă că dominicanul Teodoric a trecut dela provincialatul Ungariei la episcopia Cumanilor între 31 Iulie 1227 şi 21 Martie 1228; aşadar, provincialatul lui a început pe la 1222 sau 1223, iar misiunea cumană, între această dată şi 1221.[4]) Suntem deci în epoca teutonă, şi anume în perioada de înflorire a cavalerilor teutoni, cari dăduseră deja lovituri puternice Cumanilor din Muntenia şi Moldova, cucerind dela ei Moldova cuprinsă între Carpaţi

---

[1]) Commentariolum, ibid: ubi tribulacionibus et vix credibilibus miseriis affecti repulsi sunt a paganis et nullo fructu allato redire ad propria sunt compulsi.

[2]) Annales ord. praed. Nr. XV, ed. Pfeiffer, pag. 177—8: cum barbari homines incredibili in illos crudelitate uterentur, aeque iis potestatem in suis finibus consistendi facerent, eo, unde discesserant, infectis rebus redierunt.

[3]) Hurmuzaki-Densuşianu, Documente I, 1, pag. 107 Nr. LXXXII.

[4]) »Lista provincialilor provinciei dominicane a Ungariei" alcătuită de Pfeiffer, op. cit.. pag. 133, trebuie întregită prin introducerea unui nou provincial, al cărui nume nu-l ştim, dar a cărui existenţă e dovedită prin scrisoarea papii din 21 Martie 1228, citată în nota precedentă. Iată deci lista exactă:

1. Magister Paulus Hungarus, Rusaliile a. 1221 — c. 1223.
2. Teodoric, c. 1223 — c. 1227.
3. X (nu-i ştim numele), c. 1227 — 1232.
4. Iohannes Teutonicus, 1232 — c. 1234.

şi Siret şi partea de nord a Munteniei. Deşi documentele privitoare la întâia misiune dominicană nu vorbesc nimic despre Teutoni, credem totuş a rămânea între cadrele istorice ale acestei epoce, admiţând că dominicanii au trecut Carpaţii şi s'au coborît în Cumania sub ocrotirea cavalerilor teutoni, atât de temuţi şi urgisiţi de Cumani. Văzând, poate, în misiunea dominicană pornită din Ungaria, o uneltire politică a Teutonilor, Cumanii nici n'au permis misionarilor să se oprească în ţara lor, silindu-i a se întoarce fără ispravă în Ungaria.

4. A doua misiune la Cumani.

După neisbânda primei misiuni, dominicanii nu-şi pierd curajul. Departe erau de dânşii intenţiile politice ale unui şovinism cuceritor de ţară: ei erau conduşi de idealuri mult mai înalte. Impinşi de voinţa expresă a sfântului lor patriarh şi mai ales de idealul sublim al Mântuitorului lumii, care trimite până la sfârşitul veacurilor apostoli la toate popoarele: fraţii predicatori se întorc din nou în Cumania, pentru a aduce pe locuitorii ei la adevărata credinţă şi veşnică mântuire. Acesta era idealul de care se conduceau apostolii veacului al 13-lea. De altminteri, izvoarele ne spun lămurit, că ei s'au întors în Cumania „aprinşi de Duhul Sfânt şi împinşi de zelul pentru mântuirea sufletelor"[1]). Fireşte: *omul dobitoc* — animalis homo[2]) nu pricepe asemenea avânturi, dar misionarii noştri merg mai departe...

Dominicanii porniră deci iarăş, nu *spre Dunăre*, ci spre *Nipru*, centrul politic al Cumanilor. Izvoarele sunt lămurite în această privinţă; astfel cetim: „După multe greutăţi de drum au ajuns la Cumani, *iuxta quendam fluvium qui dicitur Deneper*"[3]), iar *Deneper* nu e altceva decât *Niprul*, care şi astăzi se mai chiamă *Dnieper* sau Nieper.[4]) Pentru a împrăştia orice îndoială, un alt izvor ne spune aceeaş lucru mai lămurit: „După un drum lung şi plin de primejdii, s'au întors în acea

---

[1]) Commentariolum, 4; ed. Pfeiffer, op. cit., pag. 144: Sed spiritu sancto inflammante et zelo animorum urgente, secundo ad dictam gentem redierunt. — Pfeiffer, pag. 178, Doc, Nr. 30: divino quodam instinctu ac numine incitati.

[2]) 1 Cor. 2, 14: animalis homo non percipit ea quae sunt Spiritus Dei: stultitia enim est illi.

[3]) Commentariolum, 4, ed. Pfeiffer, pag. 144.

[4]) Magini—Cernoti, Geografia, II (Veneţia 1597) fila pag. 1

parte a Cumaniei, *quae est ad Boristhenem fluvium*"[1]); Boristhenes însă e numele vechiu al Niprului. Dacă aşadar cronicarii ordinului dominican vorbesc despre *Deneper*, fie şi în forma prescurtată *Denep*, aceasta nu e o confusie între *Denep* şi *Danubius*.[2]) Rămâne deci stabilit, că misiunea a doua a pornit, nu spre Dunăre, ci spre Cumania de lângă Nipru.

Misionarii au avut mult de îndurat în mijlocul acestor păgâni. Pe lângă lipsa de cele trebuincioase pentru bietul trup omenesc — *fames, sitis, nuditas* —, au mai fost şi persecutaţi; în una din aceste prigoniri, câţiva fraţi predicatori au fost duşi în robie; doi, anume Albert şi Dominic, au fost ucişi pentru credinţă; iar ceilalţi au rămas statornici în suferinţă, rugăciune şi muncă apostolică, aşteptând ca Dumnezeu să binecuvinteze statornicia lor prin întoarcerea Cumanilor.[3])

Munca aceasta a durat câţiva ani, în scurgerea cărora dominicanii au reuşit să dispună tot mai mult inimile păgânilor pentru primirea creştinismului, aşa că „după puţini ani" se putură bucura de întoarcerea la creştinism a doi prinţi cumani şi a unui mare număr de bărbaţi şi femei[4]). Convertirea aceasta a avut loc în anul 1227, cum vom vedea mai jos; punând înainte „paucos annos" al documentului, credem că misiunea a doua a pornit din Ungaria înainte de plecarea cavalerilor teutoni — toamna anului 1235; poate a pornit chiar în primăvara acestui an; în ori ce caz convertirea de care vorbim a avut loc vre-o doi ani după alungarea din Ţara Bârsei a Teutonilor. Să ne oprim puţin la cei doi prinţi cumani.

---

[1]) Pfeiffer, op. cit., pag. 178, Doc. 30.

[2]) Aceasta se raportă la o notiţă din Revista catolică, I (Bucureşti 1912) 542 1.

[3]) Pfeiffer, op. cit., pag. 178, Doc. Nr. 30: Quibus in locis etsi fame, siti, aliisque gravissimis incomodis conflictabantur sociorumque aliquos partim in captivitatem abduci, partim interimi (quod Alberto atque Dominico evenit) videbant; nihilo secius despondendum animum recedendumque a suscepto consilio non putarunt. Nam labore, prece, oratione confidebant fore, ut barbari immanesque homines, unum esse Deum confiterentu, sacrisque initiarentur Christianorum. — Commentariolum, 4; ed. cit., pag. 144.

[4]) Pfeiffer op. cit., pag. 178, Doc. Nr. 30: Ergo *post annos paucos*, duobus Cumanorum ducibus, magnoque numero virorum ac mulierum ad Christum adductis, singularum patientiae laborumque fructum retulerunt.— Comentariolum, 4 ed. Pfeiffer, 144

Prinţul câştigat pentru primirea creştinismului se numia *Bortz*, cum ne spune Gregoriu IX într'o scrisoare din 31 Iulie 1227: „un prinţ cu numele Bortz din ţara Cumanilor“ [1]. Pe lângă Bortz, el mai purta numele de *Membrok* [2]), aşa că numele de plin e *Bortz-Membrok* [3]). Despre dânsul mai suntem informaţi, că era *al patrulea dintre principii mai mari ai Cumanilor* [4]); deaceea e şi numit într'un alt izvor „dux nobilior“ [5]).

Fiind vorba de un act aşa de însemnat, cum e întoarcerea la creştinism a unui popor, dominicanii din provincia ungară au voit să păşească mână'n mână cu ierarhia bisericească. Dealtminteri e ştiut, că ei au căutat totdeauna să-şi desfăşure activitatea apostolică în armonie cu episcopii puşi de Sfântul Scaun spre cârmuirea pastorală a popoarelor [6]). Afară de aceasta, primejdia permanentă a Mongolilor, cari îi mâna ca o vijelie din ţinuturile Asiei înspre ţările noastre, i-a putut convinge tot mai mult pe Cumani, despre trebuinţa de a se apropia tot mai mult de Ungaria, unde au putut vedea la vreme rezultatele culturii catolice şi unde trăiau mulţi conaţionali ai lor. Bortz-Membrok se va îndrepta deci către capul bisericii catolice în Ungaria.

In fruntea acestei biserici stătea afunci Robert, arhiepiscopul Strigoniului (Gran) şi primatul Ungariei. El fusese mai înainte episcop de Vesprim şi în această calitate iscăleşte, ca martor, actul prin care Andreiu II dăruia Ţara Bârsei cavalerilor teutoni, 1211 [7]). La 13 Martie 1226, Robert de Vesprim devine arhiepiscop de Strigoniu [8]). Documentele ne spun că

---

[1]) Hurmuzaki-Densuşianu, Documente I, 1, pag. 102. Din Bortz, cronicarii au făcut Boris, Borics, Boricius, Boritius.

[2]) Commentariolum, 4, ed. Pfeiffer, op cit., pag. 144 jos; mai sus (Burch) e vorba de fiul său,

[3]) Sigismund Ferrari, O. P., De rebus Hungariae provinciae sacri ordinis praedic torum (Viena 1637) 40. Din Bortz-Membrok, cronicarii au făcut Benbroch, Benborch, etc.

[4]) Pfeiffer, op, cit., pag. 182, Doc. Nr. 34.

[5]) Commentariolum, ibid.

[6]) Pfeifper, op. cit, pag. 7.

[7]) Hurmuzaki-Densuşianu, Documente I, 1 pag. 58; alte acte iscălite de dânsul, ibid. pag. 73. 76, 80.

[8]) C. Subel, Hierarchia catholica medii aevi (Monasterii 1898) 489.

era francez din Belgia, născut în dieceza Liejului [1]), adăugând că era „vir bonus et religiosus" [2]), calităţi confirmate prin râvna lui apostolică pentru lăţirea credinţei. Nu era dominican, cum se afirmă câteodată, pentrucă la 1211 îl vedem episcop de Vesprim în Ungaria, iar la acest an nici nu exista ordinul dominican; n'avem apoi nici o dovadă că el ar fi întrat în ordin ca episcop, căci titlul de „magister", pe care i-l dă *Magnum Chronicon Belgicum* [3]), nu dovedeşte decât o confuzie a cronicarului; deaceea nici nu figurează în lista episcopilor dominicani între 1221 şi 1242 [4]); în sfârşit, înainte de Teodoric, numit episcop al cumanilor între 1227 şi 1228, nu se cunoaşte decât un singur episcop dominican, anume un Dominicus, episcop „în regno Miramolini" (Marocco), la 27 Oct. 1225 [5]). Robert nu era deci dominican.

Dovadă pentru zelul său e, între altele, şi faptul că se legase prin vot la un pelerinaj cruciat în Ţara-Sfântă, spre apărarea credinţei. Pe la sfârşitul primăverii anului 1227, Robert luase crucea şi pornise la îndeplinirea votului, când iată îi iese în cale o delegaţie cumană, în frunte cu fiul principelui Bortz-Membrok, pentru a trata cu primatul Ungariei chestia întoarcerii la creştinism a Cumanilor. Delegaţia e compusă din a) *Burch*, numit în comparaţie cu tatăl său, „un principe mai mic al Cumanilor", fiul unic al lui Bortz-Membroc; b) doisprezece Cumani, cari sunt „nobiles gentis illius", toţi din familia marelui prinţ; c) mai mulţi „fraţi predicatori, lucrători în secerişul Domnului din Cumania". Astfel delegaţia trimisă de marele prinţ la primatul Ungariei cuprindea tot ce Bortz-Membrok avea mai nobil. *Scopul* delegaţiei este expus de şeful ei, fiul marelui principe cuman, într'o alocuţie către Robert, interpretată de fraţii predicatori, din care cuvântare ni s'au păstrat cuvintele: „Stăpâne, botează-mă cu aceşti doi-

[1]) Pfeiffer, op. cit., 178, Doc. Nr. 31: in Leodiensi diocesi natus. Idem, ibid., pag. 78[18].

[2]) Idem, ibid., pag. 178, Doc. Nr. 31. Religiosus nu înseamnă că era călugăr, ci e echivalent cu »evlavios".

[3]) Pfeiffer, op. cit., pag 178, Doc. Nr. 31, initio.

[4]) Idem op. cit., pag. 134.

[5]) Idem. op., cit., pag. 81, nota 23, in fine: Vor Theodorich ist uns bloss ein aus dem Dominikanerorden hervorgegangener Bischof bekannt: Dominikus, Bischof »in regno Miramolini« (Marokko), 27. Okt. 1225. Siehe z. B. Eubel I 341).

sprezece bărbaţi; tatăl meu va veni şi el peste munţi (în Transilvania), la locul pe care-l vei hotărî, cu 2000 de bărbaţi, cari toţi doresc să primească botezul din mânile tale". Din informaţiile date de fraţii predicatori, primatul a putut afla că tot tribul prinţului Bortz e pregătit de dânşii să primească credinţa creştină prin mijlocirea lui Robert; dreptaceea, delegaţia roagă pe primatul Ungariei să vină „în persoană" în ţara lui Bortz-Membrok, spre a aduce la îndeplinire încreştinarea lor. Văzând bunele dispoziţii ale tânărului prinţ, şi asigurat din partea misionarilor de pregătirea lui şi a tovarăşilor săi, Robert spală cu apa sfântului botez pe prinţul Burch împreună cu cei doisprezece Cumani în faţa martorilor dominicani [1]).

Pentru datarea evenimentului e de mare însemnătate scrisoarea papii către Robert din 31 Iulie 1227; primatul Ungariei informase pe Grigoriu IX, îndată după botezul din Ardeal, despre delegaţia şi cererea Cumanilor, iar papa îi răspunde cu data de mai sus: „*Nuper* si quidem per litteras

---

[1]) Magnum Chronikon Belgicum, ad ann. 1220 (an greşit: trebuie pus 1227), Pfeifer, op. cit, pag. 178, Doc. Nr. 31: In Hungaria Magister Robertus Vesprimiensis, vir bonus et religiosus, in Leodiensi diocesi natus, factus fuerat episcopus Strigoniensis, cui, cruce signato et in procinctu itineris constituto, occurrit filius principis de Cumania et ait: Domine, baptiza me cum duodecim istis et pater meus veniet ad te ultra silvas in tali loco cum duobus millibus virorum, qui omnes desiderant de manu tua baptizari. — Gregoriu IX catre Robert, 13 Iulie 1227, Hurmuzaki-Densuşianu, Doc. I, 1, pag. 102: »Aliqui enim nobiles gentis illius (cei 12 Cumani) per te ad baptismi gratiam pervenerunt, et quidam princeps Bortz nomine de terra illorum cum omnibus sibi subditis per ministerium tuum fidem desiderat suscipere christianam; propter quod unicum filium suum una cum fratribus praedicatoribus, messis dominicae operariis in terra praedicta, ad te specialiter destinavit, attentius obsecrans, ut personaliter accedens ad ipsum et suos, viam vitae ostenderes ipsis, per quam ad veri Dei notitiam valeant pervenire". La venirea delegaţiei, Robert era »in peregrinaţionis itinere constitutus« şi aceasta »pro execuţione voti tui, quod emiseras pro terrae sanctae succursu«. — Commentariolum de provinciae, Hungariae originibus (1259), ed. Pfeiffer, op. cit., pag. 144: Tandem placuit altissimo respicere laborem et constanciam fratrum et dedit eis graciam, ut audirentur a dictis paganis; et sic primo omnium ducem Cumanorum, nomine Burch, cum aliquibus de familia sua baptizaverunt.

tuas nobis transmissas accepimus, quod Iesus Christus deus ac dominus noster super gentem Cumanorum clementer respiciens, eis salvationis ostium aperuit *hiis diebus*"[1]. Socotind timpul trebuincios pentru călătoria celor două scrisori, ajungem la concluzia că delegaţia cumană s'a prezentat lui Robert pe la sfârşitul primăverii anului 1227. Dealtminteri şi cruciata la care pornia Robert era organizată de împăratul Frideric III în anul 1227. E lămurit deci, că greşeşte *Magnum Chronicon Belgicum*[2]) primin evenimentul sub anul 1220; dar greşeala *accidentală*, a unui cronicar cu privire la *anul* faptului, nu schimbă deloc *faptul* sigur din alte isvoare, ci, dimpotrivă, îl întăreşte.

Iată deci întâia răsplată cu care a încoronat Dumnezeu munca statornică a dominicanilor şi sudorile şi sângele vărsat în Cumania. Dorinţa înfocată a sfântului Dominic, dorinţă care l-a înflăcărat ani de zile până la mormânt, începe a se împlini prin munca neobosită a fiilor săi.

5. Pontificele Roman şi Cumanii. — Brodnicii.

Odatăce Cumanii, din sfatul dominicanilor, au apelat la ierarhia bisericească, chestiunea trebuia să ajungă la Vicarul lui Isus Hristos pe pământ, dela care porneşte sfântul lanţ al ierarhiei. Primatul Ungariei, crezând de datoria sa a informa pe capul Bisericii despre o afacere atât de însemnată, trimite îndată la Roma pe arhidiaconul de Zala cu o scrisoare în care expune papii tot ce am povestit mai sus despre delegaţia cumană, cerându-i totodată împuternicirile trebuincioase, pentru a putea aduce la îndeplinire dorinţa lui Bortz-Membrok. Informat din partea dominicanilor din Cumania despre marea vază şi valoare a autorităţii la Cumani şi în „ţara vecină a Brodnicilor", Robert roagă pe Pontificele Roman să-i schimbe votul care-l mâna în Palestina, dându-i voie a merge în misiune la Cumani şi în ţara Brodnicilor în calitate de *delegat apostolic*. Se vede că dominicanii din Cumania îi vorbiseră şi de „acea ţară vecină a Brodnicilor, a căror convertire se speră".

Papa îi răspunde la 31 Iulie 1227, scriind că a primit epistola primatului „nuper", adecă nu de mult, mai deunăzi;

---

[1]) Hurmuzaki-Densuşianu, Documente, I, 1, pag. 102.
[2]) Pfeffer, op. cit., pag. 178—9, Doc. Nr. 31.

nu cunoaştem scrisoarea originală a lui Robert, dar ea se poate reconstrui cu siguranţă din răspunsul papii.

In răspunsul său, Gregoriu IX nu ştie cum să-şi exprime bucuria şi cum să laude bunătatea şi mila Mântuitorului lumii, care iubeşte tot ce a făcut şi care nu vrea pierzarea nimănui, ci mântuirea tuturor; Isus Hristos şi-a aruncat zilele acestea privirile sale pline de milă asupra neamului cuman, deschizându-i poarta mântuirii şi chiemând la calea adevărului pe ceice zăceau până acum în întunerecul ignoranţei păgâne.

După această întroducere, papa repetă faptele de cari a fost informat de arhidiaconul de Zala şi prin scrisoarea primatului Ungariei. Câţiva nobili cumani (am văzut că erau 13 împreună cu fiul lui Bortz) au ajuns la harul botezului prin ministerul lui Robert; un principe din Cumania, cu numele Bortz, cu toţi supuşii săi, doreşte să primească credinţa creştină dela arhiepiscopul primat; deaceea a trimis în chip deosebit către acesta pe unicul său fiu, întovărăşit de fraţii predicatori, lucrători în secerişul Domnului din Cumania, rugându-l să meargă la dânşii în persoană spre a le arăta calea vieţii şi a-i aduce la cunoştinţa adevăratului Dumnezeu.

Trecând apoi la rugămintea arhiepiscopului de Strigoniu, îi schimbă votul pelerinajului în Palestina, dându-i voie să plece în Cumania şi în ţara vecină a Brodnicilor, a căror întoarcere se nădăjdueşte; şi, fiindcă autoritatea are o mare valoare în ochii acestor două popoare, papa îl numeşte *delegat apostolic* în ţara Cumanilor şi a Brodnicilor; ca atare, în calitate de reprezentant al Sfântului Scaun, el are împuternicirea de a predica în aceste ţări, de a boteza, de a ridica biserici, a hirotoni preoţi, *a institui episcopi* şi, în genere, a face tot ce priveşte cultul şi răspândirea credinţei.

In concluzie, Gregoriu IX îl asigură pe Robert că i-a dat bucuros această putere, atât din pricina binelui mai mare ce urmează din această delegaţie apostolică, în comparaţie cu un pelerinaj în Palestina, cât şi din cauza râvnei apostolice a arhiepiscopului [1]).

Astfel, drumul e deschis pentru apostolatul lui Robert în Cumania şi ţara Brodnicilor. Inainte însă de a începe acest capitol, să ne oprim puţin la aceşti Brodnici, puşi în legătură cu activitatea viitoare a delegatului apostolic.

---

[1]) Hurmuzaki-Densuşianu, Documente I, 1 (Bucureşti 1887) p. 102. Pfeiffer, op. cit. pag. 179—180. Doc. Nr. 32.

Hotarul apusean al ţării Brodnicilor — *terra Brodnicorum* — se poate determina cu o oarecare aproximaţie din diploma lui Andrei II, regele Ungariei, dată cavalerilor teutoni din Ţara Bârsei în anul 1222, pentru a ratifica între altele şi noua cucerire a acestora în Cumania. Regele desemnează teritoriul teuton din Moldova prin cuvintele: „Ţara care se întinde dela sfârşitul ţinutului Kreuzburg până la hotarele Brodnicilor[1])". Ştim însă că ţinutul ardelenesc al Kreuzburg-ului se află la răsărit de Ţara Bârsei, între Tărlunga şi Carpaţii Moldovei cu cotitură spre Muntenia[2]). Aici era „sfârşitul ţinutului Kreuzburg", iar ţara dăruită de Andreiu II cavalerilor teutoni, se întindea de aici spre răsărit până la hotarele Brodnicilor. Prin urmare, nu se poate afirma că ţara Brodnicilor se afla *„lângă* hotarele ţinutului Kreuzburg" sau că se mărginia cu Ardealul, deoarece diploma din 1222 ne arată lămurit, că între hotarul Kreuzburg-ului şi ţara Brodnicilor se găsia la mijloc teritoriul moldovenesc al Teutonilor; cu aceasta se clatină şi teoria Brodnicilor în Ardeal[3]). Astfel *„terra Brodnicorum"* nu se mărginia cu Transilvania, ci trebuie căutată mai încoace în interiorul Moldovei. Un punct de razim în această privinţă e tocmai teritoriul din Moldova al cavalerilor teutoni, despre care ştim că se întindea din Carpaţi până la Siret; şi cum la hotarul răsăritean al acestui teritoriu e arătată ţara Brodnicilor, urmează că *„termini Brodnicorum"* coincide cu Siretul. După alungarea cavalerilor teutoni şi înfiinţarea episcopiei cumane, întreaga cucerire teutonă din părţile noastre alcătuia dieceza episcopului Teodoric al Cumanilor; ştim însă că, în Moldova, pământul acestui episcop era cuprins între Carpaţi şi Siret[4]); aşa că hotarul răsăritean al ţării Brodnicilor cade

---

[1]) Hurmuzaki-Densuşianu, Documente I, 1 pag. 75: et fine terrae Cruceburg terram, quae vadit usque ad terminos Prodnicorum (addidimus).

[2]) Cf. studiul nostru Istoria catolicismului în Moldova, epoca teutonă, cap. IV în Cultura Creştină, IX (Blaj 1920) 148—9 şi cap. V, ibid. pag. 152.

[3]) Amândouă părerile se găsesc în opera postumă a regretatului Dr. Aug. Bunea, Incercare de istoria Românilor până la 1382 (Bucureşti 1912) 129.

[4]) Rogerius, Miserabile carmen, cap. 20, ed. Schwandtner Scriptores rerum Hungaricarum fol. I (Viena 1746) 302 Zerech = Seret = Siret.

cu siguranţă la Siret, care era totodată, pentru scurtă vreme, granița extremă a suveranității maghiare. Astfel Bela IV putea scrie, la 1254, către papa Inocenţiu IV, că regatul unguresc e înconjurat la *răsărit* de *Galiția* (Haliciu), *Cumania* și *țara Brodnicilor*, iar spre miazăzi de Bulgaria[1]). Din mărturia aceasta, combinată cu diploma din 1222 şi cu faptul că țara Teutonilor se întindea spre răsărit până la Siret, concludem că ţara Brodnicilor începea cu malul stâng al acestui râu şi că era aşezată mai mult în sudul Moldovei, lângă Siretul inferior[2]).

Cu privire la *naționalitatea* Brodnicilor, punctul de plecare de până acum a fost bula din 1222 „Inter regalis excellentiae insignia", prin care Honoriu III (1216—1227) confirmă diploma din acelaş an a lui Andreiu II, regele Ungariei. Pe când în hrizovul acesta din urmă cetim că regele dă cavalerilor teutoni ţara „quae vadit usque ad terminos *Prodnicorum*[3])", în bula confirmării e vorba de ţara „quae procedit usque ad terminos *Blacorum*[4])". Faptul că în actul papal, care reproduce cuprinsul diplomei lui Andreiu II, numele *Brodnicilor* e înlocuit cu cel al *Vlahilor* a împins pe *Hunfalvy* să emită părerea că Brodnicii sunt de naționalitate română[5]); părerea lui Hunfalvy a devenit teză sigură la *Radu Rosetti*[6]), canonicul *Bunea*[7]) şi *Romul Cândea*, care citează pentru aceeaş teză şi pe dl *N. Iorga*[8]); D. Onciul, luând în

[1]) Hurmuzaki—Densusianu, Documente I, 1 pag. 260 sus: Regnum Hungariae... d versis infidelium generibus circumseptum, ut pote Ruthenorum Cumanorum, Brodnicorum a parte orientis Bulgarorum et Boznenzium haereticorum a parte meridiei.

[2]) La aceeaş concluzie ajunge şi D. Onciul, Originile principatelor române (Bucureşti 1899) 89—90.

[3]) Hurmuzaki—Densuşianu, Documente I, 1 pag. 75.

[4]) Idem, ibid., pag. 77.

[5]) Hunfalvy, Die Rumänen und ihre Ansprüche (Wien—Teschen 1883) 83.

[6]) Radu Rosetti, Brodnicii, în Revista nouă, III (Bucureşti 1890) 61.

[7]) Dr. Augustin Bunea, Incercare de istoria Românilor până la 1382, scriere postumă, ed. Academiei Rom. (Bucureşti 1912) 129.

[8]) Romulus Cândea, Der Katholizismus in den Donaufürstentümern (Leipzig 1917) 3, nota 2: *Prodnici* oder *Brodnici* sind Rumänen. Vgl. Iorga, Gesch. des rum. Volkes I S. 133, 138«.

consideraţie şi numele slav al Brodnicilor (*brod* = vad, *brodnic* = *locuitor pe vad* sau lângă un râu mai mare), ţine calea de mijloc, afirmând că Brodnicii erau o *populaţiune mixtă, compusă din Români* şi *Slavi*[1], pe când istoricii ruşi susţin naţionalitatea rusească a mult discutatului popor[2].

Nu se poate tăgădui, că atât teoria lui Hunfalvy şi a istoricilor noştri, cât şi aceea a scriitorilor ruşi inspiră multe şi serioase nedumeriri, mărite simţitor prin slăbiciunea, şi deseori neseriozitatea, dovezilor pe cari se razimă amândouă tezele. Mai întâiu e sigur că nici Românii, nici Ruşii nu erau *nomazi* în această epocă şi în această parte a Europei. Brodnicii însă prezintă toate semnele unui *popor nomad*, mutându-se din loc în loc, întocmai ca Mongolii şi Cumanii. Intr'adevăr, la 1147, când sunt amintiţi pentru prima dată în analele ruseşti[3], ei apar tocmai pe malurile râului Oca, afluent al fluviului Volga, alături de Cumani, ca aliaţi ai prinţului rus Sviatoslav[4]; la 1186—7 îi întâlnim, tot alături de Cumani, ca aliaţi ai Vlaho—Bulgarilor, în luptă împotriva Bizanţului, dincolo de Dunăre[5]; la 1222 şi 1254 ţara lor e indicată în sudul Moldovei, lângă Siretul inferior, cum am arătat mai sus; la 1223, îi găsim tocmai la Calca, lângă Don, ca aliaţi ai Mongolilor, luptând împotriva Ruşilor şi Cumanilor, sub conducerea „voevodului" lor Ploskinia [6]. Astfel îi vedem când la marginea răsăriteană a Rusiei, când în fundul Cumaniei, când în Moldova, când în Bulgaria şi imperiul bizantin; acuma apar la Oca şi Volga, acuma la Siret, acuma 'n Balcani, acuma la Calca şi Don; odată sunt aliaţii Ruşilor, odată ai Cumanilor, odată ai Mongolilor împotriva celor dintâiu, odată iarăş ai Valahilor şi Bulgarilor. Chiar Karamsin, care-i socoteşte de Ruşi, e silit să constate asemănarea lor cu popoarele barbare şi nomade, adăugând că „duceau o vieaţă sălbatecă[7]". Cu

[1] D. Onciul, Originele principatelor, pag. 90,
[2] Idem, ibidem, pag. 238—9, nota 28.
[3] Idem, ibid., pag. 89 şi 238 nota 25.
[4] M. Karamsin, Histoire de l'empire de Russie, traduite par St.—Thomas et Jauffret, II (Paris 1819) 274. Cf. nota precedentă.
[5] D. Onciul, op. cit., pag. 89 şi 238 nota 26.
[6] Idem, op. cit., pag. 90—1 şi 239 nota 29. Să se noteze că Mongolii nu trecuseră încă Niprul, cum am arătat în alt loc.
[7] Karamsin, op. cit., II pag. 274.

greu se pot aplica acestea la Românii din Moldova, Afară de aceasta, în epoca despre care vorbim, atât Ruşii cât şi Românii erau *creştini*, pe când Brodnicii sunt arătaţi ca *păgâni*. Astfel la 1227, Gregoriu IX, în scrisoarea expusă la începutul acestui capitol, pune pe Cumanii păgâni în aceeaş linie cu Brodnicii, a căror convertire se nădăjdueşte, iar delegatul papal e trimis şi la aceştia pentru a-i aduce la cunoştinţa adevăratului Dumnezeu [1]). Deasemenea, în scrisoarea din 1254 a regelui Bela IV către Inocentiu IV, Brodnicii sunt numiţi *păgâni (infideles)*, alături de Cumanii păgâni [2]). Concludem, aşadar, că Brodnicii nu sunt nici Români, nici Ruşi. Care e deci naţionalitatea Brodnicilor? Credem că Brodnicii nu sunt decât un trib din neamul turcesc al *Berendicilor*, despre cari vorbeşte cronica lui Nestor [3]), şi cari sunt arătaţi ca „un popor nomad de seminţie turcească Ei locuiau pe malul stâng al Niprului şi au jucat un oarecare rol în răsboaiele civile ale prinţilor ruşi în veacul al XI-lea. Invinşi de Vladimir Monomahul, ei deveniră tributari Rusiei. Numele lor dispare cu veacul al XIII-lea [4])". Locuind la vadurile Niprului, *Berendicii* au fost numiţi de către Ruşi *Brodnici*, nume care li-a rămas şi la vadurile Siretului în Moldova de sud.

Venim la dovezile celeilalte păreri. Temeiul principal pe care se razimă teoria naţionalităţii române a Brodnicilor e faptul că papa înlocueşte numele *Brodnicilor* din diploma lui Andreiu II prin cel al *Vlahilor*. Argumentul acesta a căzut încă la 1892, când Zimmermann şi Werner au publicat textul critic al bulei din 1222, în care nu se mai ceteşte „*Blacorum*" ci tot „*Prodnicorum* [5])", aşa că nu mai poate fi vorba de o înlocuire a numelui. Afară de aceasta, D. Onciul mai aduce următoarele semne pentru pretinsul românism, cel puţin în

---

1) Hurmuzaki—Densuşianu, Documente I, 1 pag. 102.

2) Idem, ib d., pag. 260 sus. Vezi cap. acesta, nota 6. — Dacă Ruşii din Galiţia (*Rutheni*) sunt creştini, Brodnicii trebuie să fie păgâni, căci numai la Cumani nu se poate aplica »diversa infidelium genera«.

3) Nestor, Cronica rusească, cap. 86, ad an. 6613 (=1105), cap. 82, ad. an. 6605 (=1097), ed Leger pag. 221, 208 şi 204.

4) Louis Leger, Chronique dite de Nestor (Paris 1884), dicţionarul dela urmă ad vocem *Bérenditches*, pag. 275.

5) Zimmermann—Werner, Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I (Hermanstadt 1892) 23.

parte, a Brodnicilor: „faptul că Brodnicii sunt deosebiți ca popor și de Cumani și de Ruși, cum și că ei ajută pe Asanești în luptele acestora cu Byzantinii, lupte la cari au luat parte și Românii din Țara Românească, ar indica că Brodnicii din Moldova meridională erau Români [1]“. Dar, „faptul că Brodnicii sunt deosebiți ca popor și de Cumani și de Ruși“ dovedește oare că ei sunt Români? Nu exista atunci, afară de Cumani și Ruși, nici un alt popor? Dacă, apoi, participarea lor alături de Români la luptele împotriva Bizantinilor, ar indica că ei sunt Români, atunci cu acelaș drept am putea conclude că și Cumanii și Bulgarii erau Români, deoarece aceștia au ajutat în mai mare măsură pe Asănești în luptele acestora cu Bizantinii. Argumentul e bolnav deci de un „nimis probat: ergo nihil probat“. Dealtminteri, prezența lor în Balcani se explică din legăturile ce le aveau cu poporul Cumanilor. Dacă, în sfârșit, la Calca (1223) ei trec, sub conducerea *voevodului lor Ploskinia*, pe partea Mongolilor împotriva Rușilor și Cumanilor [2]), aceasta nu dovedește că ei sunt Români. Numele de *voevod*, dat lui Ploskinia de analele rusești, nu 'nseamnă, cum observă chiar D. Onciul, decât numai „conducător în timp de răsboiu [3]); și Constantin Porfirogenitul numise pe Lebedia „voevod al Ungurilor“ dela Volga [4]): nu cumva și străbunul lui Arpad era Român? A preface apoi pe *Ploskinia* al analelor rusești în *Ploscânea* și a vedea într'însul un Român, ne pare un joc filologic, fără altă valoare decât aceea a unui haz. Cu metoda aceasta am putea ajunge la identificarea națională a Cumanilor cu Românii. Să rămânem deci la fapte pozitive. Că posesiunea Prepostfalva (Probstdorf, Proștea), din sus de Mediaș lângă Târnavă, se numia, la 1359, *Prodnik* [5]), și că lângă Sibiiu întâlnim, la 1223, o moșie cu numele de *„terra Borothnik“* [6]), nu dovedește naționalitatea

[1]) D. Onciul, Originile, pag. 90.

[2]) Idem, ibid., pag. 90—1 și 239 nota 29.

[3]) Idem, ibid., pag. 91.

[4]) Constantinus Porphyrogenitus, De administrando imperio, cap. 38: Ungaria Veche se numia Lebedia *ἀπὸ τοῦ πρώτου βοεβόδου αὐτῶν*.

[5]) Zimmermann—Werner, Urkundenbuch, II (Hermannstadt 1897) 170. Dr. Augustin Bunea, Incercare de istoria Românilor (București 1912) 129.

[6]) Hurmuzaki—Densusianu, Documente, I, 1 pag. *79: terra Borotnic* va fi o modificație după fonetica ungurească: Borodnic = Brodnic; Onciul, Originele, pag. 239 nota 28 în fine.

română a Brodnicilor; nici nu s'a dovedit până acuma că acele numiri din Ardeal sunt în legătură cu neamul păgân şi nomad al Brodnicilor. Acele numiri din Ardeal sunt amintiri din epoca slavonă, iar la Slavi *brod* înseamnă *vad* şi *brodnic* ar însemna *locuitor pe vad* sau lângă un râu [1]), *fără a se determina naţionalitatea acestui locuitor*; astfel numele în sine nu dovedeşte nimic cu privire la naţionalitate. Din acelaş motiv, numele de *Brodnic*, dat de Ruşi poporului despre care vorbim, nu dovedeşte că el e de naţionalitate rusească, precum numele de *Polovţi* (locuitori ai şesului), dat Cumanilor, nu dovedeşte că aceştia ar fi fost Slavi.

6. Misiunea a treia la Cumani.

Având toate împuternicirile trebuincioase, Robert pleacă în Cumania. Misiunea aceasta e plină de strălucire, luând parte la dânsa cei mai mari demnitari bisericeşti de sub coroana sfântului Ştefan. Intr'adevăr, pe lângă arhiepiscopul de Strigoniu, care era totodată primatul Ungariei şi acum delegat apostolic în Cumania, mai vedem în această misiune trei episcopi: Bartolomeu de Cinci-Biserici (Pécs, Fünfkirchen), Bartolomeu de Vesprim şi cunoscutul Rainald de Transilvania.[2]) De aici putem conclude la un mare număr de preoţi, cari întovărăşiau pe episcopii lor în sfânta misiune. Rainald e acelaş, care ridicase pretenţii de jurisdicţie bisericească asupra teritoriului cavalerilor teutoni în Ardeal. Atât el, cât şi primatul şi episcopul de Vesprim, erau de origine franceză.[3]) Cu aceşti mari demnitari bisericeşti se uni şi râvnicul prinţ de coroană Béla, *rex iunior*, mai pe urmă regele Béla IV, fratele sfintei Elisabete, fiul cel mai mare al lui Andreiu II.[4])

Misiunea a trecut Carpaţii, *intrând în Cumania*, aşa că botezul marelui prinţ cuman Bortz-Membrok va avea loc nu în Ardeal, ci în Cumania, dincoace de lanţul Carpaţilor. Aceasta ne-o spune lămurit papa, după informaţiile oficiale primite

---

[1]) D. Onciul, Originele, pag. 90. Dealtminteri, numele de *Brod*, *Brody* se întâmpină foarte des în ţările slave.

[2]) Albrici monachi Trium Fontium Chronica, ad. a. 1241, ed. M. G. S S. XXIII, 920; Pfeiffer, op. cit., pag. 179.

[3]) Pfeiffer, op. cit., pag. 78.

[4]) Hurmuzaki Densuşianu, Documente I. 1 pag. 108 Nr. LXXXIII.

dela Robert; aşa avem scrisoarea din 21 Martie 1228, în care Gregoriu IX felicită pe tânărul Béla că *„a intrat*, împreună cu arhiepiscopul de Strigoniu, *în ţara Cumanilor*"[1]). Astfel textul din *Magnum Chronicon Belgicum*: „Quo facto, abiit arhiepiscopus *ultra silvas*, in occursum patris illius"[2]), trebuie interpretat în sensul că, nu mult după botezul tânărului prinţ cuman, arhiepiscopul Robert s'a dus *dincolo de munţi,* adecă *a trecut munţii, venind în Cumania.*

Pe de altă parte, şi prinţul Bortz-Membrok se apropia tot mai mult, cu supuşii săi nomazi, din părţile Niprului înspre Moldova, însoţit de misionarii dominicani, astfel că arhiepiscopul şi ai săi au întrat în Cumania „spre întâmpinarea" marelui prinţ Bortz-Membrok: „abiit in occursum".[3]) Intâlnirea a avut loc în Moldova, poate undeva pe Milcov, unde se va ridica încurând episcopia Cumanilor. Din ştirile ce ne-au rămas putem conclude că întâlnirea a fost cordială, aşa că trebuie să eliminăm din context observaţia dlui Iorga: „Cumanii, *sub ameninţarea săbiei,* se botezară cu grămada"[4]), observaţie care nu ia în seamă uriaşa muncă a dominicanilor pentru pregătirea acestui act atât de solemn în istoria Cumanilor.

Arhiepiscopul Robert botează deci pe marele principe Bortz-Membrok, pregătit şi convertit de fraţii predicatori: „Bortz a fost convertit la credinţa lui Hristos de către fraţii din ordinul predicatorilor şi botezat cu mulţi oameni din neamul său de către domnul Robert, arhiepiscop de Strigoniu, fiind de faţă Bela, rex iunior al Ungariei, fiul regelui Andreiu"[5]). Cum vedem în acest document, Bela a asistat chiar la botezul

---

1) Idem, ibidem.

2) Pfeiffer, op. cit., Doc. Nr. 31, pag. 178—9. Explicaţia din parantrză »în Trausilvaniam" n'are nici un înţeles.

3) Magnum Cronicon Belgicum, ad. a. 1220 (greşit), Pfeiffer, op. cit. Doc. Nr. 31, pag. 179.

4) N. Iorga, Istoria Bisericii româneşti, I. (Vălenii-de-munte 1908) 16.

5) Emonis Chronicon, ad. a. 1226 (recte 1227): Eodem anno Boricius, quartus de maioribus principibus Chunorum, quos Theutonici Walerin vocant, per fratres de ordine praedicatorum ad fidem Christi conversus est et baptizatus est cum multis suae gentis hominibus a domno Roberto, Strigoniensi archiepiscopo, praesente Bela, iuniore rege Hungariae, filio regis Andreae. Pfeiffer, Doc. Nr. 34.

prinţului cuman, şi anume în calitate de naş, în numele lui Andreiu II, care se bucura foarte mult de întoarcerea la creştinism a marelui Cuman.[1])

Cu prilejul botezului, Bela conferi prinţului cuman ca feud un teritor de dincoace de Carpaţi, donaţiune întărită mai pe urmă de Andreiu II şi de papa la 1229.[2]) Ţara aceasta trebuie căutată în acea parte a Moldovei şi Munteniei pe care o cucerisă Teutonii şi pe care, după alungarea acestora, Bela o-luase în stăpânire.

Cu Bortz primesc botezul şi o mare mulţime de Cumani, nu sub ameninţarea săbiei, ci pregătiţi şi convertiţi şi ei prin munca apostolică a fraţilor predicatori.[3]) Numărul Cumanilor botezaţi e redat prin „multi homines"[4]), „magnus numerus virorum ac mulierum"[5]), „non parva multitudo Cumanorum"[6]); un alt izvor determină şi numărul: „baptizati sunt, Deo dante *quindecim millia*"[7]). Doi prinţi cumani şi vreo 15'000 de supuşi convertiţi şi botezaţi: iată o frumoasă răsplată pentru sudorile şi sângele vărsat în Cumania de misionarii sfântului Dominic.

Amândoi prinţii, tatăl şi fiul, au dus, după primirea sfântului botez, o vieaţă într'adevăr creştinească. Burch, fiul lui Bortz-Membrok, „a adormit în Domnul câţiva ani după botez; el rămase statornic în mărturisirea adevăratei credinţe; înainte de moarte s'a spovedit şi a primit sfânta împărtăşenie, după obiceiul creştinesc, din mânile fraţilor predicatori. A fost

---

[1]) *Commentariolum* din 1259 scrie că însuşi Andreiu i-a fost naş, Pfeiffer, Doc. Nr. 1, pag. 145. Textul înţeles după obiceiul Bisericii de a admite naşi *delegaţi*: quod quis per alium facit, per se fecisse censetur.

[2]) Hurmuzaki-Densuşianu, Doocumente I, 1 pag. 113 Nr. LXXXIII.

[3]) Mamachi, Anales ordinis praedicatorum I (Romae 1893) XV, Pfeiffer, op citit. Doc. Nr. 30 infine, pag. 178.

[4]) Emonis Chronicon, ad a. 1225, Pfeiffer, Doc. Nr. 34, pag. 182.

[5]) Mamachi, Annales ord. praed., XV, Pfeiffer, pag. 178, Doc. Nr 30.

[6]) Gregoriu IX, către prinţul Bela, 21 Martie 1228, Hurmuzaki-Dens., I, 1 pag. 108. cf şi pag. 111, unde să se îndrepte anul: 1228, nu 1229.

[7]) Magnum Chronicon Belgicum, ad a. 1220 (recte 1227), Pfeiffer, pag. 179 sus, Doc. Nr. 31.

înmormântat cu pompă în capela Sfintei Fecioare, pe care o clădiseră fraţii, când erau în mijlocul acestui neam". Astfel sună un memoriu dominican din anul 1259 [1]). Acelaş izvor ne dă şi mişcătorul sfârşit al lui Bortz-Membroc, pe care-l vedem la 1229 alergând călare în fruntea Cumanilor săi împotriva Galiţiei, alături de trupele lui Bela. A murit şi el, după o vieaţă creştinească, în braţele fraţilor dominicani, cari-l aduseseră la calea vieţii. Convins de aberaţiunea păgânismului şi pătruns până'n măduva oaselor de adevărul religiei creştine, el se strângea cu groază la pieptul fraţilor predicatori, zicând în agonie: „Să se îndepărteze Cumanii *păgâni*, căci văd lângă dânşii nişte diavoli îngrozitori; să rămână numai fraţii (dominicanii) şi Cumanii *botezaţi*". Apoi, aducându-şi aminte de cei doi fraţi predicatori (Albert şi Dominic) cari au fost ucişi de Cumani pentru credinţă şi pe cari i-a cunoscut când mai erau în vieaţă, Bortz exclamă, cuprins de mirare: „Iată-i lângă mine pe cei doi fraţi: m'aşteaptă să mă ducă la bucuriile pe cari le-au predicat". Şi — continuă memoriul nostru — zicând acestea, îşi dete sufletul cu o bucurie nespusă. A fost înmormântat în aceeaş capelă a Maici Domnului [2]).

7. Infiinţarea episcopiei cumane. — Actele primului an.

Misiunea lui Robert în Cumania a culminat în numirea unui episcop pentru Cumanii convertiţi la credinţa catolică. Folosindu-se de împuternicirea primită dela Sfântul Scaun la 31 Iulie 1227, arhiepiscopul de Strigoniu, în calitate de reprezentant al pontificelui roman, numeşte episcop al Cumanilor pe dominicanul Teodoric, între 31 Iulie 1227 şi 21 Martie 1228, şi informează pe capul Bisericii despre întregul mers al afacerii cumane. Scrisoarea lui o putem reconstrui din răspunsul papii.

Dumnezeu i-a împlinit dorinţa, prin întoarcerea la credinţă a unei mari mulţimi de Cumani, pentru cari a şi numit un episcop în persoana lui Teodoric, din ordinul predicatorilor, „bărbat învăţat în legea Domnului şi de o vieaţă exemplară". Cumanii au fost până acuma un popor nomad, „popor

---

[1]) Commentariolua, 4 ed. Pfeiffer, op. cit., pag. 144, Doc. Nr. 1.

[2]) Commentariolum, 4, ed. Pfeiffer, op. cit., pag. 144—5. Doc. Nr. 1.

rătăcitor şi neaşezat", fără oraşe, fără sate; acum însă au început să ridice oraşe şi sate, în cari doresc să aibă şi biserici; pentru a-i sprijini în această întreprindere culturală şi religioasă, delegatul apostolic roagă pe Gregoriu IX să-i dea voie a aplica indulgenţe, pentru aceia cari vor veni în persoană la lucru sau vor trimite ajutoare materiale pentru ridicarea acestor clădiri. Afară de aceasta, Robert mai scrie despre primejdia ce ameninţă Cumania creştină din partea *sultanului din Iconium* şi a *altor păgâni*, cari deţin ţările creştine vecine Cumanilor; pentru asigurarea creştinismului la Cumani, delegatul apostolic cere o cruciată împotriva acestor păgâni. Pe lângă primejdia păgână, Robert mai vorbeşte despre „alţii", cari neliniştesc pe Cumanii convertiţi şi împiedecă întoarcerea celorlalţi. Arhiepiscopul mai informează pe papa, că e nevoie mare şi de acum înainte de fraţi predicatori în noua plantaţie din Cumania, dar provincialul lor din Ungaria se cam împotriveşte, cu toate că mulţi fraţi se oferă de bună voie şi cu bucurie pentru a merge în Cumania; chiar când dă, nu-i dă pe aceia pe cari îi cere Teodoric, care-i în stare să cunoască pe cei destoinici, ca unul ce a fost provincial al ordinului în Ungaria timp de aproape cinci ani, înainte de a fi numit episcop. In sfârşit, primatul mai aduce la cunoştinţa lui Gregoriu IX şi faptul că la întoarcerea Cumanilor a luat parte şi râvnicul prinţ de coroană Béla, al cărui concurs ar prinde bine şi în viitor.

La toate aceste informaţii, papa răspunde la 21 Martie 1228, prin trei scrisori: una către Robert, alta către provincialul dominicanilor din Ungaria, şi a treia către prinţul de coroană. In scrisoarea către Robert, papa îl felicitează pe acesta pentru încreştinarea Cumanilor şi aprobă numirea lui Teodoric de episcop al Cumanilor întorşi la catolicism. Răspunzând apoi la cererile delegatului apostolic, Gregoriu IX îi dă autorizaţia de a concede indulgenţe până la 100 de zile acelora cari vor merge în persoană sau vor trimite ajutoare spre a clădi biserici şi case pentru stabilirea Cumanilor convertiţi; iar pentru ceice pleacă la cucerirea ţărilor creştine dimprejurul Cumanilor, ţări deţinute de sultanul din Iconium sau de alţi păgâni, precum şi pentru ceice pleacă împotriva acelora cari neliniştesc pe Cumanii întorşi şi împiedecă dela întoarcere pe ceilalţi, primatul e autorizat să dea indulgenţe până la doi ani; predicarea cruciatei se va face unde va crede

Robert de cuviinţă. In sfârşit, pontificele roman îi mai dă voie să deslege de cenzură pe ceice s'au făcut vinovaţi de violarea canonului care apără inviolabilitatea individuală a clericilor, afară de cazul când ar fi urmat mutilare sau moarte; cumcă aici nu e vorba de o călcare a canonului din partea Cumanilor, reiese din faptul că această deslegare se referă la *„ceice pleacă sau au plecat deja în Cumania pro servitio Iesu Christi"*, adecă pentru scopurile arătate mai sus[1]). A doua scrisoare a papii, 21 Martie 1228, e îndreptată către provincialul dominicanilor din Ungaria, care-i informat de papa despre succesul delegatului apostolic în Cumania, unde a numit episcop pe Teodoric, „din ordinul tău", pentru Cumanii convertiţi la credinţă. Provincialul şi fraţii din ordinul lui, fiind obligaţi prin regulele ordinului să caute mântuirea sufletelor, trebuie să fie gata a conlucra din toată inima la sfânta întreprindere a delegatului apostolic şi a episcopului Teodoric. Dreptaceea, nu-i este îngăduit a face greutăţi la trimiterea fraţilor, mai ales că mulţi din aceştia se oferă de bunăvoie spre a fi trimişi la Cumani; nici să nu stingherească amestecul lui Teodoric la alegerea fraţilor destoinici, deoarece episcopul Cumanilor cunoaşte foarte bine pe cei destoinici, ca unul ce li-a fost provincial timp aproape de cinci ani[2]). Cât priveşte scrisoarea adresată prinţului Bela, papa îl felicitează că a întrat şi el cu arhiepiscopul Robert în ţara Cumanilor şi a colucrat pentru a aduce la Dumnezeu o parte destul de mare a Cumanilor, îndemnându-l totodată să lucreze şi deacuma înainte, pentruca opera măreaţă a încreştinării cumane s'ajungă la bun sfârşit[3]).

Acestea-s actele din 1228 privitoare la episcopia cumană. Chestiunea duşmanilor de cari sunt înconjuraţi Cumanii şi despre care vorbeşte papa în scrisoarea adresată lui Robert, este destul de grea şi cere o cercetare deosebită, Aici rele-

[1]) Hurmuzaki-Densușianu, Documente I, 1 pag. 111. Anul 1229, pus de Densușianu, e greșit. In *Bullarium ordinis ff. praedicatorum*, I (Romae 1729) 27, Nr. 24: „Datum Laterani, XII cal Aprilis, pontificatus nostri anno secundo«. *Prinz Z. V. Lobkowitz*, Statistik der Päpste (Freiburg i. Br. 1905) 33, n. 179: Gregoriu IX, 19 Martie 1227—22 Aug. 1241. Deci, scrisoarea către Robert poartă data *21 Martie 1228*.

[2]) Hurmuzaki-Densușianu, Documente I, 1 pag. 107, Nr. LXXXII.

[3]) Idem, ibid., pag. 108, Nr. LXXXIII.

văm numai partea cronologică: avem deci *data sigură a confirmării celui dintâiu episcop al Cumanilor, 21 Martie 1228.* Numirea lui din partea delegatului apostolic a avut loc la sfârşitul anului 1227 sau începutul anului 1228[1]); în orice caz, noi vom socoti anii episcopului cuman dela confirmarea lui din partea papii: 1228.

8. Biserica şi duşmanii Cumanilor.

Din scrisoarea papii către Robert, 21 Martie 1228, iese în relief grija Bisericii catolice nu numai de binele sufletesc, dar şi de cel vremelnic şi naţional al Cumanilor, arătând încă odată, că *„non eripit mortalia, qui regna dat coelestia"*. Astfel, ea îşi dă toată silinţa de a oferi Cumanilor elementele fundamentale ale civilizaţiei: încetarea vieţii nomade, întemeierea de oraşe şi sate, descălecarea în ele a Cumanilor, înfiinţarea vieţii de stat european, apărarea drepturilor naţionale şi ocrotirea împotriva duşmanilor dimprejur.

Cu privire la aceştia din urmă se ridică chestia plină de nedumeriri: cine sunt duşmanii Cumanilor împotriva cărora papa permite lui Robert predicarea cruciatei? Documentul pontifical cuprinde două categorii de duşmani: a) *sultanul din Iconium* şi *alţi păgâni*, cari deţin ţările creştine vecine Cumanilor; aici e vorba deci de păgâni; b) dar, afară de aceştia, papa mai vorbeşte despre *alţii*, pe cari *nu-i numeşte păgâni — infideles —;* ei „răsboiesc pe Cumanii convertiţi, şi împiedecă pe alţii să primească credinţa creştină"[2]). Punctul întâiu

[1]) Dealtminteri, cronicarul contemporan Albric pune şi numirea *la 1228*, scriind că în acest an: „Archiepiscopus Robertus Strigoniensis de Hungaria novum fecit episcopum in Cumania, Theodoricum nomine", Albrici monachi Trium Fontium Chronica (M. G. SS. XXIII. 291); Pfeiffer, op. cit., pag. 80, nota 23.

[2]) Hurmuzaki-Densuşianu, Documente I, 1 pag. 111: proficiscentibus ad recuperandum christianorum terras Cumanis vicinas, quas *Soldanus de Iconio* vel *infideles alii* occuparunt, ac euntibus contra illos, *qui Cumanos conversos impugnant, et prohibent alios ad fidem christianam venire*, remissionem, biennium tamen non excedentem, iuxta devotionis affectum, quantitatem subsidii et laborem, quem propter hoc sustinuerint, largiaris, et indulgentiam et remissionem huiusmodi denunties et denuntiari facias ubi videris expedire.

nu pare a prezenta nici o greutate deosebită, duşmanul, fiind desemnat prin „sultanul din Iconium", iar între *ceilalţi păgâni* din vecinătatea Cumanilor convertiţi, trebuie să înţelegem şi pe Cumanii *păgâni* — poate şi pe Brodnicii din sudul Moldovei; despre Mongoli nu poate fi încă vorba. Toată greutatea cade asupra categoriei a doua, unde documentul nu ne dă nici o indicaţie lămuritoare, afară de notiţele generale că duşmanii aceştia sunt creştini, că ei turbură, neliniştesc şi răsboiesc pe Cumanii convertiţi şi că împiedecă pe ceilalţi Cumani dela primirea creştinismului. In lipsă de documente, trebuie să recurgem la neplăcutele ipoteze.

Pfeiffer[1]), luându-se după Gyárfás[2]), crede că e vorba de locuitorii creştini din acele părţi ale Ungariei cari au ajuns în contact cu Cumanii imigraţi dela noi, adăugând că musafirii aceştia nomazi şi sălbateci nu-i erau simpatici nici după botez. Deoarece însă Cumanii convertiţi n'au trecut în Ungaria, ci s'au stabilit în părţile din România cucerite odată de cavalerii teutoni, locuitorii creştini ai lui Pfeiffer nu pot fi decât Românii, Ungurii şi Saşii arătaţi documentar în aceste părţi. Ei bine, ei să fie oare acei duşmani primejdioşi despre cari vorbeşte papa, autorizând pe Robert să predice o cruciată împotriva lor? S'o creadă cine poate!

Mult mai probabilă ne pare părerea învăţatului canonic bucureştean C. Auner[3]), care susţine că e vorba de ţarul româno-bulgar Asan II (1218—1241), care nu putea privi cu ochi buni pe aceşti *vasali* ai Ungariei, întinzându-se sub poalele Carpaţilor în Muntenia şi Moldova, în atârnare de coroana sfântului Ştefan, pe când el nutria de mult pretenţii asupra nordului dunărean ameninţat de dominaţia maghiară. Pe lângă acest motiv *politic*, mai era şi altul bisericesc: deşi nestatornicul şi oportunistul ţar al Bulgariei nu denunţase încă unirea cu Sfântul Scaun, totuş relaţiunile între Târnova

[1]) Dr. Nik. Pfeiffer, Die ungarische Dominikanerordensprovinz (Zürich 1913) 81.

[2]) Gyárfás István, A Jász—Kunok története, II (Kecskemét 1873) 222, citat de Pfeiffer, loc. cit.

[3]) C Auner, Episcopia Milcoviei, în Revista catolică, I (Bucureşti 1912) 547. Nu putem însă admite, cu toată stăruinţa dlui D. Onciul, că imperiul Asenizilor s'ar fi întins vreodată şi în partea de nord a Dunării; aici ţarul Asan n'a avut „drepturi de suveran propriu zis", ci numai *pretenţii*.

şi Roma începuseră a se reci, şi tendinţa spre desfacere eră lămurită; pe de altă parte nici papa nu putea da uitării atitudinea duşmănoasă a lui Asan faţă de imperiul latin de Constantinopol, iar curtea ungară va fi raportat lucrurile din punctul său de vedere. Ruptura de mai târziu cu Ungaria şi Roma par a confirma aceste bănuieli. In acest context, se explică, de ce ţarul ar fi căutat „să pună stavilă propagării creştinismului roman", cum scrie canonicul Auner.

După un an şi jumătate, Gregoriu IX dovedeşte din nou câtă grijă are Biserica şi de binele vremelnic al popoarelor. La 1 Octomvrie 1229, papa scrie chiar *principilor şi poporului cuman*, luând sub ocrotirea sa libertatea, independenţa şi drepturile lor, cari au fost iarăş atăcate de către *cineva*. „Pentruca noua plantaţie, care n'are încă rădăcini adânci, să nu se usuce *din pricina vreunei lovituri turburătoare,* am crezut de cuviinţă s'o înconjurăm cu zidul ocrotirii apostolice". Dreptaceea, pontificele roman ia sub protecţia sa specială persoanele, bunurile şi ţara Cumanilor, „oprind sever ca cineva să îndrăznească *a-şi aroga stăpânire peste voi şi ţara voastră,* sau a vă *impune jugul robiei din pricina că v'aţi întors la Hristos,* hotărind ca în frica lui Dumnezeu *să vă bucuraţi de toată libertatea voastră de mai înainte*". Spre acest scop, Gregoriu IX confirmă actul de danie feudală, făcut de Andreiu II cu consimţimântul fiului său Bela, relevând libertatea, imunitatea şi paşnica stăpânire a pământului, după cum a fost prevăzut în bula de aur a regelui ungar, şi luându-le toate sub protecţiunea sa specială, aşa că cine se va atinge de ele, se atinge de Scaunul Apostolic [1]).

Părintele Auner crede că şi aici, şi mai ales aici, e vorba despre Asan II, ţarul Bulgariei [2]). Comparând însă documentul acesta cu cel precedent, am ajuns la convingerea că nu se poate apăra identitatea între turburătorul de aici al Cumanilor şi duşmanul de acolo. Intr'adevăr, în documentul din 21 Martie 1228 e vorba de un duşman *care nu se bucură de convertirea Cumanilor şi care caută să împiedece încreştinarea celorlalţi,* pe când în documentul de faţă *turburătorului îi convine întoarcerea acestor păgâni,* deoarece el *se face stăpân* peste cei convertiţi, iar *aceştia devin robii lui;* acolo duşmanul e ame-

[1]) Hurmuzaki-Densuşianu, Documente I, 1 pag. 112—3.
[2]) C. Auner, ibidem.

ninţat cu o cruciată, aici papa se mulţumeşte cu o poruncă severă; acolo nu se atinge actul de investitură feudală a Cumanilor, aici Gregoriu IX relevă drepturile, imunităţile şi libertăţile prevăzute în acel act şi călcate de cel vizat. Astfel stând lucrurile, pare sigur că în documentul din 1 Octomvrie 1229 papa are în vedere pe Unguri. Pentru casa regală a Ungariei, încreştinarea Cumanilor era o mare bucurie, fiindcă prin aceasta îşi vedea puterea mărită, întru cât convertiţii deveniau vasalii ei; deaceea, departe de a pune piedeci, curtea ia parte activă la opera de convertire a acestor păgâni; principele moştenitor reprezintă ca naş pe Andreiu II la marele botez din Cumania; regele Ungariei arăta în chipul acesta marea sa bucurie [1]). Mai ales Bela, care domnia ca *rex iunior* peste părţile ardeleneşti [2]) şi ţinutul cucerit de cavalerii teutoni în Muntenia şi Moldova [3]), avea tot interesul de a atrage la creştinism şi pe ceilalţi Cumani. Şi în bula de aur din 1227, prin care Andreiu II şi principele Bela dăruiau teritoriul teuton Cumanilor convertiţi, erau garantate toate drepturile, imunităţile şi libertăţile naţionale ale Cumanilor, în cadrele vasalităţii. Se vede însă că, în răstimpul dela 1227 până la 1229, Ungurii nu prea respectau aceste drepturi, prefăcând încetul cu încetul vasalitatea în *robie*, aşa că principii Cumanilor au fost siliţi să recurgă la papa, prezentându-i actul de danie regală din 1227 şi cerând confirmarea lui din partea pontificelui suveran; ei se plâng — cum rezultă din răspunsul papii — că, fiindcă s'au făcut creştini, îşi pierd libertatea de care se bucură Cumanii păgâni. In acest context se înţeleg aşa de bine cuvintele lui Gregoriu IX: „oprim sever ca cineva să-şi aroge stăpânire peste voi şi ţara voastră, sau *să vă impună jugul robiei din pricina că v'aţi întors la Hristos*".

---

[1]) Commentariolum de provinciae Hungariae originibus, 4; ed. Pfeiffer, op. cit., pag. 145: Andreiu II împlineşte (prin Bela). funcţiunea de naş la botezul lui Bortz-Membrok »*non sine magno, gaudio*«.

[2]) Hurmuzaki-Densuşianu, Documente I, 1 pag. 121 Nr XCIV: Nos (Bela, Dei gratia rex, primogenitus regis Hungariae) *positi in Transilvanis partibus*" (1231).

[3]) Andreiu II dă ţinutul acesta Cumanilor convertiţi, »*Belae* regis, primogeniti sui, *accedente consensu*«, Hurmuzaki-Densuşianu, Doc. I, 1 pag 113 Nr. LXXXVIII.

9. Organizarea diecezei cumane.

Nimic nu arată mai bine spiritul desinteresat al lui Robert decât faptul că, împlinindu-şi misiunea în Cumania, el se întoarce acasă, fără a pretinde ca Teodoric să stea sub jurisdicţia lui. Nu există nici un document care să dovedească o asemenea atârnare a episcopiei cumane de scaunul arhiepiscopal de Strigoniu, dar din faptul că noua episcopie era înfiinţată de Robert, precum şi din împrejurarea că acesta, în calitate de „legatus apostolicus", fusese mai mare peste dieceza Cumanilor, se puteau naşte nedumeriri serioase, mai ales după plecarea arhiepiscopului de Strigoniu. Spre a avea o deplină siguranţă în aceasta privinţă, Teodoric cere o declaraţie din partea Sfântului Scaun, care-i şi răspunde la 13 Septemvrie 1229 [1]), hotărând ca el şi urmaşii săi să nu fie supuşi altuia decât numai pontificelui roman, stând sub nemijlocita jurisdicţie a Scaunului Apostolic; hotărîrea Romei e motivată prin numărul crescând al credincioşilor şi progresul realizat în eparhie, în urma muncii neobosite a episcopului [2]). *Neatârnarea episcopului cuman era întâiul pas în organizarea internă a diecezei lui Teodoric.*

Deşi prin această măsură se tăia definitiv orice amestec al episcopilor streini în afacerile bisericeşti din eparhia cumană, se pare totuşi că neastâmpăratul episcop [3]) al Transilvaniei îşi aroga jurisdicţie bisericiască peste Ungurii şi Saşii veniţi din dieceza lui în părţile mărginaşe din Moldova şi Muntenia, cum făcuse şi în decanatul de Braşov al cavalerilor teutoni. Fireşte, un asemenea amestec putea nelinişti pe Cumanii cari ţineau aşa de mult la imunităţile şi libertăţile lor atât politice cât şi bisericeşti. In asemenea împrejurări, capii lor se îndreptară din nou către primatul Ungariei, rugându-l să

---

[1]) Hurmuzaki — Densuşeanu, Documente I, 1 pag. 112 No. 87. Bullarium ordinis fratrum praedicatorum, VII (Roma 1739) 8 No. 207, Pfeiffer, op. cit. pag. 185 6 No. 39.

[2]) Cum pro fide in gente Cumanorum plantanda sollicite laboraveris et profeceris laudabiliter, dante Domino incrementum: tuis precibus benignius annuentes, te ac successores tuos a cuiuslibet subiectione preterquam Romani Pontificis liberos esse decernimus et immediate ad iurisdictionem sedis apostolicae pertinere.

[3]) Era tot Rainald; vezi Hurm. — Dens. Documente I, pag. 136 No. 106.

vină iarăş (*iterum*) în persoană la dânşii, ca reprezentant al Scaunului Apostolic, a-i îndruma în nevoile lor şi a desăvârşi organizarea diecezei înfiinţate de dânsul. Acesta însă, crezându-şi misiunea împlinită, cere avizul papii, care-l numeşte a doua oară delegat apostolic în eparhia Cumanilor, la 27 Februarie 1231 [1]).

Venind deci Robert iarăş în Cumania, întâia măsură pe care o ia spre binele cumanilor catolici e tocmai *delimitarea diecezei lor*. Deşi din documentul privitor la acest fapt ştim numai că „*Robert, arhiepiscopul Strigoniului, a delimitat dieceza Cumanilor în calitate de delegat al Sfântului Scaun în provincia Cumanilor*“ [2]), avem totuş dovezi îndestulitoare pentru a putea restabili graniţele diecezane, cari fuseseră statornicite în actul oficial încredinţat episcopului Teodoric din partea delegatului apostolic. Astfel e sigur astăzi că *eparhia cumană nu s'a extins dincolo de Carpaţi cari despart Moldova şi Muntenia de Ardeal, că episcopul Cumanilor n'a avut vreodată jurisdicţia Transilvaniei, că Secuimea şi sudul Ardealului erau supuse episcopului de Alba-Iulia, aşa că nici Scaunele Secuilor, nici Ţara Bârsei n'a stat vreodată sub jurisdicţia bisericească a episcopiei cumane, care se 'ntindea, în această direcţie, numai până la Carpaţi* [3]). Deasemenea e sigur că *Teodoric n'avea nici o putere dincolo de Olt, în Banatul Severinului*, căci la 16 Mai 1237, papa Grigoriu IX, scriind dominicanilor din acest banat, le dă voie să binecuvinteze pânzele altarului, odăjdiile preoţeşti şi cimitirele „*fiindcă ei n'au episcopi*, cari se poată împlini aceste funcţiuni“ [4]). Cât priveşte Moldova, un izvor contemporan ne dă indicaţia că *Siretul*

[1]) Hurmuzaki — Densuşeanu, Documente I, 1 pag. 113—4 Pfeiffer, 189 No. 43.

[2]) Gregoriu IX către Teodoric, episcopul Cumanilor, 11 Octomvrie 1234. Significasti siquidem nobis, quod venerabilis frater noster Strigoniensis Arhiepiscopus, tunc in provincia Cumanorum apostolicae sedis legatus, *tuam diocesim limitans*...

[3]) Dr. Augustin Bunea, Incercare de istoria Românilor până la 1832, ed. Acad. Rom. (Bucureşti 1912) 181—4. Vom reveni.

[4]) Bullarium ordinis fratrum praedicatorum, I, 1 pag. 153—4 No. 116.

forma granița răsăriteană a eparhiei cumane [1]). In sfârșit, dieceza Cumanilor cuprindea teritoriul dăruit ca feud de către Andrei II Cumanilor convertiți la religiunea catolică; e știut însă, că acest teritoriu e identic cu acel cucerit de cavalerii teutoni în Muntenia și Moldova și desemnat în documentele vremii [2]) și în titulatura regelui ungar [3]) sub numele de *„Cumania“*; iarăș e știut că Teutonii cuceriseră de fapt Muntenia de nord dela Olt până la Siret și Moldova cuprinsă între acest râu și Carpați; urmează deci că acesta era și întinderea diecezei cumane.

Poporul nostru catolic din Moldova e de o tenacitate formidabilă în tradițiile sale. In opera de organizare a primei dieceze catolice la noi, delegatul Sfântului Scaun a avut de luptat împotriva acelorași greșeli pe cari le întâmpină astăzi episcopul de Iași. Intr'adevăr, Robert e silit, după delimitarea eparhiei, să ia măsuri împotriva *amestecului prea mare al mirenilor în afacerile bisericești.* E vorba, fără 'ndoială de Ungurii și Sașii, cari, din vremea cavalerilor teutoni, curgeau necontenit în Moldova și Muntenia, și cari, stabilindu-se în satele și târgurile noastre, aduceau de aiurea preoți seculari pentru nevoile lor sufletești. Bogătașii și fruntașii lor pricinuiau multe neplăceri bietului episcop diecezan prin faptul că-și arogaŭ dreptul de a alege preoți pentru comunitățile lor, prezentând lui Teodoric „capelani“ streini, pe cari acesta nu-i putea cunoaște îndeajuns. Spre a pune capăt acestei stări de lucruri, care turbura bunul mers al eparhiei, delegatul apostolic luă hotărîrea ca alegerea și numirea preoților la bisericile din dieceză să depindă numai de ordinariatul local, așa ca *„nici un mirean să nu mai poată prezenta capelani“* pentru păstorirea comunităților, făcându-se o singură excepție în favorul acelora, cari prin jertfele lor materiale, și-au dobândit *drep*

---

[1]) Rogerius, Miserabile carmen, cap. 20, in fine, ed. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum, — in fol., I (Viena 1746) 302: Aochetor autem cum aliis regibus (Tartaris) fluvium qui Zerech (Seret) dicitur transeuntes, prevenerunt ad terram episcopi Comanorum.

[2]) Bela IV dăruește mai pe urmă acelaș ținut cavalerilor Ioaniți: a fluvio Olth et Alpibus Ultrasilvanis totam Cumaniam; Hurmuzaki-Dens, Moc. I, 1 pag. 251.

[3]) Bela purta titlul de „rex Cumaniae“ încă înainte de a ajunge rege al Ungariei (1245); Pfeiffer, op. cit., pag. 83.

lui patronatului asupra vreunei biserici. — Mai era şi neplăcuta *chestie a simbriei* trebuincioase pentru sustentarea preoţilor, chestie pe care Robert o tranşează în sensul ca preoţii să primească a patra parte din dijmele bisericeşti. In sfârşit, documentul din care culegem aceste ştiri mai vorbeşte şi de *alte măsuri* luate de reprezentantul papii pentru asigurarea bunului mers al eparhiei cumane, adăugând că toate acestea au fost trecute într'un protocol oficial încredinţat lui Teodoric şi aprobat, la cererea acestuia, de papa prin scrisoarea din 11 Octomvrie 1234[1]).

Robert fusese numit a doua oră delegat apostolic în Cumania la 27 Februarie 1231; în Iulie 1232, el poartă încă titlul de „legatus apostolicus"[2]), dar la 11 Octomvrie 1234 e vorba de dânsul ca de un „*fost* delegat al Sfântului Scaun în provincia Cumanilor"[3]).

In marea operă a organizării diecezane, nu se putea trece cu vederea nici *chestiunea bisericii episcopale*. La început, Teodoric se va fi folosit de capela clădită de fraţii dominicani, probabil pe Milcov, capelă în care fusese înmormântat prinţul Bortz Membroc cu fiul său[4]), cari n'au ajuns să vadă

---

[1]) Scrisoarea lui Gregoriu IV către Teodoric, episcopul Cumanilor, 11 Oct. 1234, Hurmuzaki Dens., Documente I, 1 pag. 130 No 103: Significasti siquidem nobis, quod venerabilis frater noster Strigoniensis Arhiepiscopus, *tunc in provincia Cumanorum apostolicae sedis legatus, tuam diocesim limitans*, perpetus statuit observari, *quod nulli laico, patronis exceptis, in ecclesiis tuae diocessis praesentare liceat capellanos, et sacerdotes quartam habeant decimarum, ac quaedam alia*, prout in ipsius litteris inde confectis plenius dicitur contineri, quae contempta periculum, custodita salutem pariunt animarum. Nos itaque fraternitatis tuae precibus inclinati, quod per eundem legatum super hiis rite ac canonice factum est, ratum habentes, auctoritate apostolica confirmamus et praesentis patrocinio communimus.

[2]) Pfeiffer, Die ungarische Dominicanerordensprovinz (Zürich 1913) 84—36.

[3]) Vezi mai sus nota 11.

[4]) Comentariolum de provinciae Hungariae originibus, 4 ed. Pfeiffer, op. cit., pag. 144: In capella beatae virginis, quam fratres in eadem gente comorantes, ut se ibi aliquando colligerent, edificaverant, hornorifice est sepultus. Şi pag. 145: et in capella beatae Mariae virginis supra memorata traditur sepulturae.

măreaţa catedrală ce se va ridica încurând în orăşelul Milcov sau Milcovia, în apropierea râului cu acelaş nume. Pentru clădirea acestei catedrale, episcopul Cumanilor se pusese în legătură cu Iacob de Praeneste, delegatul Sfântului Scaun în Ungaria, rugându-l se intervină la Bela, „Regele Cumaniei", ca, după pilda străbunilor săi, cari au semănat Ungaria cu biserici mărețe, se înalțe si în dieceza Cumanilor o biserică episcopală vrednică de un rege al Cumaniei. La stăruința delegatului papal, Bela se legă printr'o făgăduință solemnă că va împlini dorința lui Teodoric, dotând totodată noua catedrală cu *posesiuni vaste*. Cum regele tot amână împlinirea promisiunii, Teodoric recurge la papa, care, la 25 Octomvrie 1234, comunică lui Bela ordinul pontifical pentru clădirea şi dotarea catedralei cumane[1]. Porunca Romei n'a fost zadarnică: Bela şi-a împlinit făgăduința, căci la năvălirea Tătarilor (1241), episcopul Cumanilor avea o catedrală bine dotată cu „possessiones, bona et iura"[2]. Pe lângă catedrală şi un teritoriu întins, Teodoric mai era înconjurat de o frumoasă coroană de canonici, pe cari năvălirea Mongolilor parte i-a împrăştiat, parte i-a stâns. La 1279 mai dăm de un „Philippus canonicus

---

[1]) Gregoriu IX către Bela, 25 Octomvrie 1234, Hurmuz.-Dens., Doc. I, 1 pag. 131. Data trebuie cetită: VIII *Kal* Nov. (=25 Oct.); Pfeiffer, op. cit., pag. 187, Doc. No. 41, titlul, şi pag. 83. Dupăce vorbeşte despre exemplul regilor sfinți ai Ungariei, continuă: Quare proposita nobis spe, quod laudabiliter aemulatus eorumque provocatus exemplis, *Cumanorum ecclesiam*, ad nos nullo medio pertinentem, sicut coram dilecto filio nostro Penestrino electo, tunc apostolicae sedis legato, prout ex relatione venerabilis fratris nostri Episcopi Cumanorum accepimus, liberaliter promisisti, *construere debeas et dotare*. Serenitatem regiam rogamus et monemus attente, in remissionem tibi pecaminum iniungentes, quatenus sicut de iure teneris, pium promissum huiusmodi executioni regia liberalitate demandans sic *ecclesiam ipsam construere ac ditare studeas amplis possesionibus et dotare*... Nu e deci vorba de »*alte* posesiuni« (Revista catolică, I, 1912, pag. 645), ci de »*vaste* posesiuni«.

[2]) Papa Ioan XXII către primatul Ungariei, Avignon, 4 Octomvrie 1332, Hurmuzaki-Densuşianu, Documente, I, 1 pag. 622, vorbind despre distrugerea de către Tătari (1241) a acestei episcopii, adaugă că şi »*biserica acestei episcopii* a fost distrusă din temelii«, puternicii acelor părți ocupând »*posesiunile, bunurile şi drepturile* episcopiei şi ale *catedralei*«. Acelaş lucru se constată la 1347, Hurmuzaki-Dens., op. cit., pag. 5.

Cumanensis", și între 1308—1309 de „Casparus de Montella Cumanus canonicus" [1]), dar la 1332 nu mai era nici un canonic cuman în viață [2]). Catedrala se ridica în cetatea Milcovului, numită în documentele latinești *Milcovia, civitas Milcoviensis* sau *civitas de Milco* [3]).

Tot acolo, în apropierea râului cu acelaș nume, se înălța și *palatul episcopal*, despre a cărui existență nu ne mai putem îndoi. El exista înainte de clădirea catedralei. Intr'adevăr, dacă Teodoric, Iacob de Praeneste, papa și Bela se interesează cu atâta râvnă de clădirea catedralei, *fără a face nici cea mai mică pomenire despre trebuința unui palat episcopesc,* deși era vorba de organizarea deplină a diecezei, aceasta înseamnă că episcopul Cumanilor dispunea de o reședință vrednică de o catedrală egală. Afară de aceasta, existența catedralei și a capitulului de canonici în cetatea Milcovului supune existența reședinței episcopale în aceeaș cetate. E constatat, apoi, că episcopul Cumanilor era și senior feudal, având sub sine vasali și teritoriu corespunzător între Siret și Carpați [4]); aceasta însă nu putea fără să aibă și o reședință vrednică de un magnat al coroanei ungare. In sfârșit, la 7 Octomvrie 1279, papa Nicolae III scrie delegatului apostolic din Ungaria: „Cetatea Milcovului, situată la hotarul înspre Tătari, a fost distrusă de mult de către numiții Tătari, și *nu se mai află acolo de vre-o 40 de ani și mai bine nici episcop*, nici locuitori catolici" [5]). Deci episcopul Cumanilor a avut, cu vreo 40 de ani și mai bine înainte de 1279, reședință în cetatea Milcoviei. Din toate acestea am

[1]) C Auner, Episcopia Milcoviei, în Revista catolică, I (București 1912)-545, izvoarele sub No. 2.

[2]) Hurmuzaki Dens, Doc. I, 1 pag. 622 și vol. I, 2 pag. 5: Extinctis et defunctis successivis deinde temporibus canonicis ecclesiae antedictae.

[3]) Hurm.-Dens., Doc. I, 1 pag. 622 și 429 No. 345: Civitas de Mylco, vezi Iorga, Studii și documente, I-II (București 1901) XIX nota 2, C. Auner, op. cit., pag. 543

[4]) C. Auner, op. cit., pag. 545. Rogerius, Miserabile carmen, cap. XX, ed. Schwandtner, Scriptores rerum Hungaricarum, — in fol, I (Viena 1736) 392.

[5]) Hurmuzaki-Densușianu, Documente I, 1 pag. 429—330: Cum... civitas de Milko (nu: de multo), posita in confinibus Tartarorum, iamdudum per praedictos Tartaros destructa fuerit, nec *inibi* Episcopus et alii catholici habitatores extiterint quadraginta annis et amplius iam elapsis...

conclus şi concludem, cu toată critica ce ni-să facut că Teodoric va fi primit dela început drept reşedinţă dela regele Ungariei unul din burg-urile rămase goale după alungarea cavalerilor teutoni, şi anume în apropiere de apa Milcovului aici însă nu poate fi vorba decât de *Cetatea Cărăciunei*, cărei origină teutonică o apără D. Onciul şi canonicul Auner.

10. Clerul din eparhia Cumanilor.

Cele dintâi colonii catolice, cunoscute din documente, au descălecat în Moldova în epoca teutonă, între 1211 şi 1225; ele erau compuse din Saşi, Unguri şi Săcui [1]). Fiind aşezate pe teritoriul Cumaniei cucerite de cavalerii teutoni, şi desvoltându-se sub ocrotirea şi administraţia acestora, ele stăteau sub jurisdicţia bisericească a decanului din Braşov, pus de Sfântul Scaun peste *toată* ţara Teutonilor. De fapt, documentele ne vorbesc lămurit despre „popor şi *cler* catolic“, dincoace de Carpaţi (în Moldova şi Muntenia), stând în atârnare bisericească de arhipreotul sau decanul din Ţara Bârsei [2]). Astfel, în lista istorică a ordinariatelor de cari au atârnat, în scurgerea vremii, poporul şi clerul catolic din Moldova, trebuie să se pună în locul întâiu *Decanatul din Ţara Bârsei*, cu reşedinţa la Braşov.

Am arătat în alt studiu şi *relevăm din nou faptul că preoţii acestor colonii aparţineau clerului secular, care stă astfel la leagănul catolicismului în Moldova* [3]). Aceştia-s „*Capellani*“ pe cari dominicanii îi găsesc, la venirea lor, în văile Moldovei, şi pe cari bogătaşii Unguri şi Saşi îi prezentau episcopului dominican Teodoric, în virtutea dreptului de patronat, drept ce li se respectă şi în noua organizaţie a catolicismului din părţile noastre [4]). Din mijlocul lor se recrutau şi *canonicii* catedralei de Milcov [5]).

Dacă mai vorbim şi despre activitatea *dominicanilor* în Moldova şi Muntenia, e numai spre a pune în relief că a-

---

[1]) Ferenţ, istoria catolicismului în Moldova, epoca teutonă, cap. XI—XII, în Cultura Creştină, IX 238—246.

[2]) Hurmuzaki-Densuşianu, Doc. I, 1 p. 80—1 Nr. 58; p. 88 Nr. 65 şi 66.

[3]) Ferenţ, op. cit., loc. cit., p. 241—2.

[4]) Hurmuzaki-Densuşianu, op. cit., p. 130, Nr. 103.

[5]) Idem, Doc. I, 1 p. 622 şi Doc. I, 2 p. 5.

proape toate documentele privitoare la întâia episcopie de Milcov sunt pline de pomenirea lor, pe când despre franciscani, cu toată stăruința depusă, n'am putut afla până acuma nici măcar un singur document, care să dovedească prezența și activitatea lor în eparhia lui Teodoric. Ar putea servi aceasta și la formularea unui *„Argumentum e silentio"*. Afirmarea noastră cu privire la frații predicatori ai sfântului Dominic, e dovedită până la evidență în documentata disertație a părintelui Dr. Nicolae Pfeiffer [1]). Dealtminteri și independent de acest studiu, întemeindu-ne numai pe documentele culese din arhivele Vaticanului și publicate în țară, ajungem la constatarea papii Grigorie IX că frații predicatori sunt *„messis dominicae operarii în terra Cumanorum"* [2]). Până și dincolo de Olt, ei sunt, în această epocă, apostolii din Țara Severinului, „îngeri ai păcii, cuprinși de dragoste către cei din banatul Severinului, crainicii veșnicului rege, a căror năzuință e de a trăi fără vină și de a dobândi fericirea nesfârșită pentru toți aceia cari se renasc din izvorul botezului" [3]).

Ne mai putând plana nici o îndoială asupra prezenței și activității dominicanilor, și a clerului secular în dieceza de Milcov a Cumanilor[4]), rămâne să cercetăm și mult agitata *chestie franciscană*. O' facem aceasta numai din punct de vedere istoric, *sine ira et studio*.

Chestia o restrângem deocamdată numai la perioada cuprinsă între înființarea ordinului franciscan și distrugerea de către Mongoli a episcopiei de Milcov în anul 1241. Firește că în această epocă nu poate fi vorba despre „frații minori *conventuali"*, căci, ca ordin separat și aprobat ca atare de Sfântul Scaun, Conventualii n'au existat înainte de anul 1517 [5]);

[1]) Die ungarische Dominikanerordensprovinz (Zurich 1913) cap. IV: Die Kumanen-Mission und die Dominikaner (75—92) și colecția de documente privitoare la acest capitol (177—197).

[2]) Grigorie IX către primatul Ungariei, 1227, în Hurmuzaki-Densușianu, Doc. I, 1 p. 102.

[3]) Grigorie IX către poporul din Țara Severinului, 17 Mai 1237, în Hurmuzaki-Densușianu, op. cit., p. 154—5; 153 N. 115; 153—4 N. 116. Am arătat că banatul Severinului n'aparținea la eparhia de Milcov a Cumanilor.

[4]) Cf. »Cultura Creștină« nrul 1 din acest an.

[5]) Piu X. către generalul Franciscan, 1 Nov. 1909, în *Collectio actorum Pii X minoriticas familias respicientium* (Roma 1910) 30 Nr. 2: »Minores conventuales profecto, ut corpus distinctum

vorbim deci despre singura familie franciscana care există atunci juridic sub numele de „frați mai mici (fratres minores) ai sfântului Francisc de Assisi. Iată deci chestia lu erat-au deci frații minori în Moldova și Muntenia înainte de anul 1241?

Intr'un „*Pro memoria*", alcătuit de un părinte conventual dela noi pe la 1860, cetim: „E fapt sigur că ordinul minorilor sfântului Francisc a pătruns în *Dacia*, pentru predicarea Evangheliei, chiar dela întâia sa întemeiere, dupăcum reiese din bula lui Grigorie IX: *Cum qui recipit*, din 24 Iunie 1235 [1]). Mai jos e vorba de „*l'antica Dacia*, di cui la *Moldavia* formava la terza parte". E lămurit că, pe lângă bula cetită, se mai face aluzie la vechea provincie franciscană a *Daciei*. Pe acelaș argument (*provincia franciscană a Daciei*) se bazează și *Schematismul* din anul 1906 al părinților conventuali din Moldova, sub provincialatul lui Iosif Giorgini, în care cetim: „Misiunea Moldovei, în care frații noștri duc povara și arșița zilei de șapte veacuri fără întrerupere, a fost întemeiată de însuș patriarhul nostru S. Francisc [1])." Prezența franciscanilor în eparhia cumană (1227—1241) se afirmă și în *Schematismul* conventual pe anul 1915, sub comisariatul general al părintelui *Ulderic Cipolloni*: „Infiinţându-se în veacul al XIII-lea episcopia de Milcov pentru întoarcerea Cumanilor, au fost întrebuințați în această misiune frați minori din provincia Ungariei. Iar dupăce catedrala și reședința episcopală au fost distruse de Tătari la 1241, grija sufletelor au purtat-o de bună seamă numai ei". Pentru aceste *afirmări* nu se aduce decât o singură dovadă pusă în fruntea pasajului tradus de noi și însoțită de nota „*valde probabile*"; iată dovada în textul original: „*Licet nullum documentum positivum prae manibus habeamus, valde probabile videtur primos fratres ab Innocentio XV* [2]) *anno 1245 ad Tartaros et Cumanos missos, per terram Moldavicam transiisse: Cumani enim has terras incole-*

---

[1]) Publicat de V. A. Urechie, din arhiva episcopiei de Iași, în *Codex Bandinus*, Anal. Acad. Rom., seria II., tom 16, Mem. Sect. ist. (București 1895) CLXV. Memoriul e scris după rechemarea episcopului Anton de Stefano (1849) pe când acesta mai trăia la Neapole.

[2]) Inocențiu XV nu existat încă. Trebuie pus Inocențiu IV (1243—54).

bant [1]). Lăsând la o parte alte citaţii, în cari nu se aduce nici o dovadă nouă, relevăm că până şi în discursuri publice se *afirmă* mereu şi destul de recent că „aici (în Moldova), chiar de pe timpul sf. Francisc, adică prin sec. al XIII, fiii Săracuţului din Assisi au îndurat foamea, lipsa, prigonirea..." [2]). Rezumăm: *fraţii minori ai sfântului Francisc* (mort 4 Oct. 1226) *au pătruns în Moldova chiar dela întemeierea ordinului; ei au fost trimişi aici de sfântul patriarh, care e întemeietorul acestei misiuni; ei au lucrat în eparhia de Milcov* (1227—1241) *pentru întoarcerea Cumanilor*; iar dela 1241 *„ipsi ferme soli curam fidelium gesserunt"* [3]).

Trecând la cercetarea critică a argumentelor pe cari se întemeiază tema expusă, mărturisim că rămânem uimiţi în faţa destăinuirii făcute de autorul „notiţei istorice" din *Schematismul anului 1915*: cucernicul autor mărturiseşte sincer că n'are *„nici un document pozitiv"* pentru teza sa, fără ca din această constatare să tragă concluzia unei smerite tăceri. Lipsa de „document pozitiv" e suplinită prin următoarea *conjectură*, pe care autorul o numeşte „foarte probabilă": *la 1245, Inocentiu IV trimite o delegaţie din fraţi minori la Tătari şi Cumani; cum însă Cumanii locuiau în părţile noastre, urmează că ceidintâi (primi) franciscani au trecut prin Moldova la 1240.* Spre nenorocire însă, conjectura aceasta se prăbuşeşte, cu toată „probabilitatea" ei, în faţa unui „document pozitiv", care e chiar raportul lui Ioan de Plano Carpini, şeful acelei misiuni. Intr'adevăr, renumitul franciscan — care se iscăleşte *„apostolicae sedis legatus, nuncius ad Tartaros et nationes alias Orientis"* — ne spune lămurit că misiunea a pornit din *Boemia*, s'a coborît în *Polonia*, iar din Polonia a trecut în *Rusia*, spre a se pune în contact cu Tătarii de *dincolo de Nipru*; delegaţia franciscană, pornind dela regele Boemiei, se opreşte în *Cracovia*, de aici trece la *Kiew*, şi de aici la *Kanew*, de unde, lăsând Niprul în urmă, înaintează prin *Cumania de din-*

---

[1]) Schematismus fr. min. conv., prov. S. Ioseph in Romania, pro a. 1915 (Iassiis 1914) 10.

[2]) *Vieaţa*, revistă redactată de P. P. Conventuali, a VIII (1 Sept. 1922, Nr. 9) 135.

[3]) Schematismul conventual pe a. 1915, pag. 10.

colo de Nipru până'n fundul Mongoliei [1]). Acelaş drum e indicat şi la întoarcerea misiunei [2]), iar *Cumania* pe care o descrie Carpini în raportul său, e *Cumania de dincolo de Nipru*, unde era centrul politic al Cumanilor păgâni [3]). Aşadar, fraţii minori, trimişi de Inocenţiu IV la Tătari în anul 1245, n'au trecut deloc prin Moldova.

Mai este însă în „notiţa istorică" din *Schematismul* în chestie şi o altă incoherenţă, ca să nu zicem contradicţie. Se afirmă mai întâiu că *primii* franciscani ar fi pătruns în Moldova *la 1245*, ceace am văzut că nu-i adevărat; imediat după aceasta, se afirmă, fără nici o dovadă, că fraţii minori au lucrat în *eparhia de Milcov a Cumanilor*, deci între 1227 şi 1251, şi că dela 1241 „ipsi ferme soli curam fidelium gesserunt". Dacă *cei dintâi* franciscani vin în Moldova abia la 1245, atunci cum se mai poate afirma că ei au fost aici între 1227 şi 1241 şi dela 1241 până la 1245?

Un alt argument, care nu s'a adus, dar se poate aduce, ar fi bula lui Grigorie IX (1217—1241) „*Cum hora undecima sit diei*", din 11 Iunie 1239, în care cetim: „Dilectis filiis fratribus ordinis fratrum minorum, in terras Saracenorum, Paganorum et Graecorum, Bulgarorum, *Cumanorum* aliorumque infidelium proficiscentibus [4])." De aici s'ar putea conclude că, pe la 1239, franciscanii ar fi lucrat între Cumanii din Moldova şi Muntenia, adecă în dieceza de Milcov a Cumanilor. — Pentru a nu cădea într'o afirmare nedocumentată se impune numaidecât o distincţie: e altceva a avea permis papal de a merge la o sumedenie de popoare şi a fi prevăzut, pentru cazul acesta, cu diferite privilegii, şi altceva *a fi de fapt* la fiecare din aceste popoare, la un timp anumit, şi a *lucra pentru mântuirea lor*. Afară de aceasta, existau două Cumanii, în mare parte încă păgâne; o Cumanie era dincolo de Nipru, lângă Bulgaria păgână; o altă Cumanie

[1]) Hurmuzaki-Densuşianu, Documente I, 1 p. 235 C. 16. E raportul lui Carpini; titlul pus de Densuşianu e greşit, cum am arătat în *Cultura Creştină*, XI 194[1]. — D'Avezac, Relation des Mongoles ou Tartares Par le frère Jean du Plan de Carpin, Paris 1838.

[2]) Hurmuzaki-Densuşianu, op. cit., p. 239 C. 33.

[3]) Cultura Creştină, XI (1922 Nr. 7—8) 194—5.

[4]) Sbaralea, Bullarium franciscanum, I (Romae 1759) 269 Nr CCXCVI. Inocenţiu IV reînnoieşte şi amplifică bula la 1245, Hurmuzaki-Densuşianu, op. cit., p. 220.

era în Moldova şi Muntenia alcătuind eparhia de Milcov a Cumanilor, unde lucrau Dominicanii sub conducerea unui episcop dominican. Bula în chestie e un permis dat fraţilor minori de a merge la popoarele înşirate şi conţine mai multe privilegii pentru cazul acesta. Mai mult nu se poate deduce din ea. *Prezenţa reală şi activitatea de fapt* a franciscanilor în Cumania, şi *anume în Moldova şi Muntenia* şi *in această epocă*, trebuie dovedită prin alte documente pozitive, ceeace nu s'a făcut până acum [1]).

Pentru a dovedi „faptul sigur" că franciscanii lucrează la noi *încă dela întemeierea ordinului*, *Memoriul din 1860* recurge la bula lui Grigorie IX „*Cum qui recipit*" din 24 Iunie 1235. Bula a fost dată de două ori fără nici o schimbare: mai întâi la 12 Iunie 1234, apoi la 24 Iunie 1235, aşa că se adevereşte data din *Memoriul* citat [2]). „Faptul sigur" însă e, că nu dovedeşte absolut nimic, fiindcă nu e decât o *recomandaţie* a fraţilor minori către „*arhiepiscopi, episcopi, abaţi şi alţi prelaţi*" ai Bisericii, cu scopul ca aceştia să-i primească „*benigne et charitative*", când ar veni la dânşii şi la credincioşii lor pentru predicarea Evangeliei; este totodată şi un *certificat* papal, prin care se adevereşte că fraţii sunt „catolici şi credincioşi" şi că toţi pot avea încredere deplină în ei. Atât şi nimic mai mult. Am cetit şi recetit bula: nici o aluzie la Cumani, nici una la Valahi, nici un semn că s'ar referi şi la părţile noastre, nici o menţiune despre *Dacia*, — deşi aceasta n'ar dovedi nimic. Cade, prin urmare, temeiul „faptului sigur".

Rămâne să examinăm ultimul argument cuprins în cuvântul *Dacia*. E adevărat că a existat încă din prima epocă a istoriei franciscane „*provincia Daciae*", cum arată vechile izvoare. Dând de acest nume legat de pământul nostru, era natural ca nişte părinţi conventuali dela noi să creadă, cu o firească bucurie, că prin *Dacia* se înţelege ţara noastră, şi să scrie că franciscanii au pătruns în Moldova chiar dela înte-

---

1) Cfr. Revista catolică, I (Bucureşti 1912) 547, sus.

2) Sbaralea, Bullarium franciscanum, I (Romae 1759) 127—8 Nr. CXXXI şi 167 Nr. CLXXIII. Despre *locul* de unde porneşte scrisoarea, vezi Conrad Eubel, Bullarii franciscanii epitome (Apud Claras Aquas 1908) 14 Nr. 133, nota 8. Să se 'ndrepte deci afirmarea din Revista catolică I 546—7 despre existenţa bulei.

meierea ordinului și că misiunea catolică din Moldova e înființată de însuș sfântul patriarh. Din nefericire însă, s'au înșelat și aici, căci prin *Dacia* din latinitatea medievală, și îndeosebi a izvoarelor franciscane, nu se înțelege *Dacia-Traiană*, ci *Dania* sau *Danemarca*[1]. E vorba deci de *„provincia daneză“* a fraților minori, care cuprindea *Danemarca, Svedia* și *Norvegia*, și e arătată în izvoarele franciscane prin *„provincia Daciae, id est Daniae cum Suecia et Norvegia*[2]*“*. Despre aceasta nu mai poate încăpea nici cea mai mică îndoială, și ar fi pierdere de timp și spațiu să mai înșirăm la dovezi.

S'ar mai putea recurge și la vicariatul franciscan al Bosniei (*vicaria Bosnae*), pe lângă care întâlnim mai târziu și vicariatul Valahiei (*vicaria Wallachiae*)[3], spre a se conclude la venirea fraților minori din Bosnia în Valahia și Moldova. Dar nici aceasta n'ajută nimic pentru epoca despre care vorbim. E sigur doar că cei dintâi franciscani au venit în Bosnia, din provincia Dalmației, sub papa Nicolae IV, iar acesta și-a început pontificatul abia 47 de ani (1288) după nimicirea episcopiei cumane![4]).....

Sfârșim. Dieceza Cumanilor a fost păstorită de *preoți seculari și frați dominicani*. Moldova și Muntenia se deslipesc, prin noua organizație, de arhipresbiteratul din Brașov și se pun sub jurisdicția episcopului Teodoric al Milcovului. Deacuma, nici un episcop maghiar, nici decanul din țara Bârsei, nu mai au dreptul de a-și întinde puterea asupra clerului și poporului din noua și bine organizata eparhie ce se întide la poalele Carpaților.

---

[1]) Identitatea între *Dania* și *Dacia* latinității medievale a fost relevată la noi de A. D. Xenopol, Istoria Românilor, ed. 2, I (București 1914) 64.

[2]) Holzapfel, Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens (Freiburg i. Br. 1909) 161. — Ieiler, Franziskaner-orden, in Wetzer und Welte's Kirchenlexikon[2], IV 1652.

[3]) Holzapfel, op. cit., p. 160.

[4]) Holzapfel, op. cit., p. 244.